

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT POLİTİKASI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE’DE VE AVRUPA’DA KADIN
GİRİŞİMCİLERE UYGULANAN TEŞVİK SİSTEMİ VE
YARATTIĞI EKONOMİK DEĞERLER (2005-2019)

Eda SAYIN ARSLAN

2501180324

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. Demet ÇAK

İSTANBUL-2022

ÖZET

TÜRKİYE’DE VE AVRUPA’DA KADIN GİRİŞİMCİLERE UYGULANAN TEŞVİK SİSTEMİ VE YARATTIĞI EKONOMİK DEĞERLER (2005-2019)

EDA SAYIN ARSLAN

Günümüz dünyasında gelişmeler, kadınların ekonomik ve sosyal olarak aktif olmalarına bir hayli ehemmiyet göstermektedir. İş hayatında yıllarca maruz kaldıkları ayrımcılıklardan kurtulan kadınlar gerek çalışan olarak gerek kendi işlerinde başarılı olmak istemektedirler. Kadınların bu isteklerini yerine getirmelerini sağlayan bir vasıta da girişimciliktir. Girişimcilik vasıtasıyla kadınlar kendilerini, çevrelerini ve hatta ülkelerini ekonomik olarak güçlendirmektedir. Kadınların girişimci olma nedenlerinde en başı çeken sebep ise, bir kadının kendi ayakları üzerinde durmak istemesi ve kendi işinin sahibi olmak istemesidir. Bu sayede yukarıda da belirtildiği üzere kendisine güveni gelecek, işlerini büyüttükçe istihdam sağlamaya başlayacak ve nihayetinde ekonomik olarak katma değer sağlayacaktır.

Bu noktada kadın girişimciler bazı çekincelere sahip olabilmekte ve bazı sorunlar yaşayabilmektedir. Bu çekinceler ve sorunlar, kimi kadının girişimciliğe atılmasını engelliyorken, kimi kadının ise var olan girişimini kapatmasına neden olabilmektedir. Örneğin kadının sermayeye ulaşımı, aile ve iş yaşamı arasında yaşadığı problemler veyahut yaptığı işi büyütecek bilgiye sahip olmaması gibi birçok husus bu noktada engel olarak söylenebilmektedir. Tam bu noktada ise devreye devletler ve bazı özel kurum/kuruluşlar girmektedir. Bu oluşumlar, kadın girişimciliğine gerek hibe veyahut kredi gibi mali destekler, gerek işleriyle alakalı eğitimler ile destek sağlamakta ve kadınların daha güçlü olabilmeleri için çok kritik bir görev üstlenmektedirler. Gün geçtikçe önemi artan kadın girişimciliğine, bu teşvikler de her gün artarak devam etmektedir. Bu hususta yapılan çalışmada hem ülkemizde hem de Avrupa’daki birçok kurum ve kuruluş incelenmekte ve kadın girişimcilere sağlanan teşvikler irdelenmektedir.

Çalışmanın son bölümünde ise, kadın girişimcilere sağlanan bu teşviklerin ekonomik anlamda herhangi bir değer yaratıp yaratmadığı hususu incelenmekte ve ekonometrik hesaplamalar dahilinde kadın girişimciliğine yapılan teşviklerin ekonomiye olumlu katkısı olduğu ve ekonomideki büyümenin daha çok kadın girişimci ortaya çıkartabileceği sonucuna varılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kadın girişimci, girişimcilik, teşvik, ekonomik büyüme, Türkiye, Avrupa

ABSTRACT

INCENTIVE SYSTEM APPLIED TO WOMEN ENTREPRENEURS IN TURKEY AND EUROPE AND ITS ECONOMIC VALUES (2005-2019)

EDA SAYIN ARSLAN

Developments in today's world place great importance on women's being economically and socially active. Women who have survived years of discrimination in business life want to be successful both as employees and in their own businesses. Entrepreneurship is another tool that enables women to fulfill these wishes. Through entrepreneurship, women strengthen themselves, their environment and even their country economically. The main reason why women become entrepreneurs is that a woman wants to stand on her own feet and to have her own business. In this way, as I mentioned above, women's self-confidence will increase, they will start to provide employment as they expand their business, and ultimately will provide added value to their country's economy.

At this point, women entrepreneurs may have some drawbacks and experience some problems. While these drawbacks and problems prevent some women from embarking on entrepreneurship, they may cause some women to close their existing enterprises. For example, many issues such as women's access to capital, problems between family and business life, or not having the knowledge to expand their business can be said as obstacles at this point. For these matters, states and some private institutions and organizations come to the rescue of women entrepreneurs. These organizations provide support to women's entrepreneurship with financial support such as grants or loans, as well as trainings related to their jobs, and they undertake a very critical task for women to be stronger. Incentives for women's entrepreneurship, whose importance is increasing day by day, continue to increase day by day. In this regard, in our study, many institutions and organizations both in our country and in Europe were examined and the incentives provided to women entrepreneurs were explained.

In the last part of the study, the issue of whether these incentives provided to women entrepreneurs create any economic value has been examined and it has been concluded that the incentives made to women entrepreneurship have a positive contribution to the economy within the scope of econometric calculations and that the growth in the economy can lead to more women entrepreneurs.

Keywords: Women entrepreneur, entrepreneurship, incentive, economic growth, Turkey, Europe

ÖNSÖZ

İlk olarak, tüm içtenliği, anlayışı ve samimiyetiyle bana destek olup, yolumu açan sevgili tez danışmanım Doç. Dr. Demet ÇAK'a teşekkürü bir borç bilirim. Bu çalışmada ilerleyebilmem için desteğini ve sabrını hiç esirgemediğinden dolayı minnettarım. Ayrıca akademik dili kullanarak böyle bir çalışma ortaya koyabilmem için bana gerekli öğretileri sağlayan bütün bölüm hocalarıma da teşekkür ediyorum.

Bu uzun yolda bir an bile olsun desteğini esirgemedi hep yanımda olan, beni her zaman daha fazlasını yapacağıma ikna eden ve kendimi geliştirmemde, vizyon sahibi olmamda büyük katkı sağlayan sevgili eşim Alperen ARSLAN'a ve her zamanki gibi her türlü desteğiyle hep yanımda olan değerli dostum Nurbahar YILDIZ'a teşekkür ederim. Hayallerime ve hedeflerime ulaşabilmem için beni zorluklarla büyütüp, her şeyden önce iyi bir insan olmamı sağlayan ve her zaman destekleyip, bana inanan canım anneme, babama, ablalarım ne kadar teşekkür etsem az.

Eda SAYIN ARSLAN

İstanbul, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
TABLolar LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞİMCİLİĞİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ

1.1 GİRİŞİM	2
1.1.1 Girişimin Özellikleri	2
1.2 GİRİŞİMCİ	3
1.2.1 Girişimcilerin Özellikleri	3
1.3 GİRİŞİMCİLİK	4
1.4 GİRİŞİMCİLİK TÜRLERİ	6
1.5 GİRİŞİMCİLİĞİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	8
1.5.1 Bireysel Yaklaşım	8
1.5.2 Firma Yaklaşımı	10
1.5.3 Çevre Yaklaşımı	10
1.6 GİRİŞİMCİLİĞİN ÖNEMİ	11
1.7 KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ KAVRAMI VE ÖNEMİ	14
1.7.1 Kadın Girişimciliğinin Tarihsel Gelişimi	19
1.7.2 Kadın Girişimciliğinin Önemi	23
1.7.3 Kadınların Girişimci Olma Nedenleri ve Karşılaştıkları Zorluklar	24
1.7.4 Kadın Girişimcilerin Türleri ve İşkolları	34

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE VE AVRUPA’DA KADIN GİRİŞİMCİLERE UYGULANAN TEŞVİK VE YARDIMLAR

2.1 TEŞVİK KAVRAMI VE TEŞVİK VERİLMESİNİN AMAÇLARI	39
2.2 TEŞVİK TÜRLERİ	41

2.3 TÜRKİYE'DE VE AVRUPA'DA KADIN GİRİŞİMCİLERE UYGULANAN TEŞVİK VE YARDIMLAR.....	44
2.3.1 Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB).....	47
2.3.2 Bölgesel Kalkınma Ajansları	49
2.3.3 Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK)	50
2.3.4 Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB).....	51
2.3.5 Türk Eximbank	52
2.3.6 Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	53
2.3.7 Kadın Emekini Değerlendirme Vakfı (KEDV)	54
2.3.8 Kadın Girişimcileri Destekleme Derneği (KAGİDER).....	55
2.3.9 Türkiye Grameen Mikrofinans Programı	56
2.3.10 Diğer banka ve kurum/kuruluşlar	58
2.4 AVRUPA'DA KADIN GİRİŞİMCİLERE UYGULANAN TEŞVİK VE YARDIMLAR	62
2.4.1 İş Melekleri Avrupa Kulübü	67
2.4.2 Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası	68
2.4.3 Avrupa Mikrofinans İlerleme Programı	68
2.4.4 Kadın Girişimciliğini Teşvik Etmek için Avrupa Ağı (WES).....	69
2.4.5 Kadın İş Akademisi Programı	69
2.4.6 Avrupa Yatırım Bankası	70
2.4.7 Diğer Kurum ve Kuruluşlar	71
2.5 TÜRKİYE VE DÜNYADA KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMI AMACIYLA YAPILAN YASAL DÜZENLEMELER	71

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLERE UYGULANAN TEŞVİK SİSTEMİNİN YARATTIĞI EKONOMİK DEĞERLER (2005-2019); AMPİRİK BİR ÇALIŞMA

3.1 GİRİŞİMCİLİK VE EKONOMİK GELİŞME	81
3.2 UYGULAMANIN AMACI.....	84
3.3 LİTERATÜR TARAMASI	84
3.4 VERİ SETİ.....	86
3.5 MODEL VE METODOLOJİ	87
3.6 EKONOMETRİK YÖNTEM.....	87
3.7 AMPİRİK BULGULAR.....	90
3.8 ARDL MODELİ.....	93

3.9 TANISAL TESTLER	95
3.10 UZUN DÖNEMLİ İLİŞKİ	100
3.11 KISA DÖNEMLİ İLİŞKİ	101
3.12 TODA-YAMAMOTO NEDENSELLİK TESTİ.....	103
SONUÇ	106
KAYNAKÇA	111

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Avrupa ülkelerindeki ve Türkiye’deki kadın girişimci oranları	64
Tablo 2: Analizde Kullanılan Değişkenler	86
Tablo 3: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Değişkeninin Düzey Birim Kök Test Sonuçları	91
Tablo 4: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Değişkeninin 1. Fark Düzeyindeki Birim Kök Test Sonuçları.....	91
Tablo 5: Kredi Kullanan Kadın Sayısı Değişkeninin Düzey Birim Kök Test Sonuçları	92
Tablo 6: Dağıtılan Kredi Miktarı Değişkeninin Düzey Birim Kök Test Sonuçları	93
Tablo 7: ARDL (1, 2, 2) Modelinin Tahmin Sonuçları.....	94
Tablo 8: ARDL Modeli Sınır Testi Sonuçları	95
Tablo 9: ARDL Modeli için Breusch-Godfrey LM Otokorelasyon Testi.....	96
Tablo 10: ARDL Modeli için Breusch-Pagan-Godfrey LM Heteroskedasite Testi.....	97
Tablo 11: ARDL Modeli için Jarque-Bera Normallik Testi	97
Tablo 12: ARDL Modeli için Ramsey Reset Testi	98
Tablo 13: ARDL Modelinden Elde Edilen Tahmin Sonuçları.....	101
Tablo 14: ARDL Modelinden Elde Edilen Kısa Dönem Tahmin Sonuçları.....	102
Tablo 15: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları.....	104

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Kadın İşgücüne Katılım, İstihdam ve Kayıtdışılık Oranlarının Yıllar İtibariyle Değişimi	16
Şekil 2: İş yaratma sürecine dahil olan erkeklerin kadınlara oranı, 2016-2020	31
Şekil 3: Avrupa'da kadınların iş kurma niyetleri, Toplam erken aşama Girişimci Faaliyetleri ve yetişkin kadınlarca kurulmuş işler	32
Şekil 4: Gelir grubu başına en yüksek ve en düşük ortalama uzman puanları: pandemiye müdahaleler ve kadın girişimcilere destek, 2021	33
Şekil 5: Serbest çalışanların sektöre göre dağılımı.	36
Şekil 6: İşgücüne dahil olmama nedenleri, 2015-2021.....	45
Şekil 7: Türkiye’de bulunan kalkınma ajansları	49
Şekil 8: Türkiye Grameen Mikrofinans Programı’nda kredi kullanan kullanıcıların sektörel dağılım grafiği	58
Şekil 9: Ülkeye ve cinsiyete göre 2021'de Avrupa'da iş kurma faaliyetlerine dahil olan nüfusun yüzdesi.....	65
Şekil 10: ARDL Modeli için Cusum Testi	99
Şekil 11: ARDL Modeli için Cusum–Square Testi	100

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
AB	: Avrupa Birliği
ARDL	: Autoregressive Distributed Lag Bound
AR-GE	: Araştırma ve geliştirme
BPW	: The International Federation of Business and Professional Women
C.	: Cilt
CEDAW	: Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women
DKM	: Dağıtılan Kredi Miktarı
e-ticaret	: Elektronik ticaret
GEM	: Global Entrepreneurship Monitor
GSYİH	: Gayri safi yurt içi hasıla
H.z.	: Hazreti
ILO	: International Labour Organization
İİBF	: İktisadi ve idari bilimler fakültesi
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü
KAGİDER	: Türkiye Kadın Girişimciler Derneği
KEDV	: Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı
KKKS	: Kredi Kullanan Kadın Sayısı
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development
POS	: Point of Sale
QNB	: Qatar National Bank
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TEB	: Türk Ekonomi Bankası
TİM	: Türkiye İhracatçılar Meclisi

TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
vb	: ve benzeri
WES	: Women Entrepreneurship Strategy

GİRİŞ

Tüm dünya çapında girişimciliğe rağbet gün geçtikçe artmaktadır zira maaşlı bir işte çalışan kişilerin ekonomik olarak belli bir yaşam standardını geçememesi veyahut devletlerin yoksullaşması neticesinde artan işsizlik oranları insanları yeni işler kurmaya itmektedir. Kadınlar, hali hazırda iş yaşamında istihdam edilirken veyahut direkt sosyal yaşamın içinde dahi onlarca ayrımcılığa maruz kalmaktadır ve bu sebeple girişimciliğe büyük bir ilgi göstermektedirler. Zira kadınlar, bu sayede ekonomik bağımsızlıklarını kazanacak, kendilerini ve ailelerini hatta ülkesini kalkındırabilecektir.

Ancak kadınlar, hayatın her alanında olduğu gibi girişimci olabilmek için de birçok engelle karşılaşabilmektedir. Bu engellerden en başlıcası kadının sermayeye ulaşımı ve gerekli bilgilere ulaşması amacıyla destek görememesidir. Son yıllarda devletler ve başkaca kurum/kuruluşlar da bu büyük ilgi gören girişimciliğe katkı sağlamaya başlamış ve bu vesileyle ülke ekonomilerini kalkındırma çabası içerisine girmektedirler. Özellikle kadının sosyal hayat içerisindeki statüsünün artırılması amacıyla, kadın girişimciliğine de ayrıca önem gösterilmektedir. Yukarıda sayılı sorunların çözümü için devletler ve diğer kurum ve kuruluşlar kadınlara hibe ve kredi destekleri sağlanmakta, girişimci olabilmeleri maksadıyla eğitimler vermektedirler. Ayrıca, işlerini büyütmeleri için başkaca girişimcilerle iletişim kurmalarını sağlamaktadırlar.

Kadınların toplumda daha güçlü olması ve çevrelerini güzelleştirdikleri gibi dünyayı da güzelleştirebilmeleri için bu teşviklerin artması da büyük önem arz etmektedir. Hem Türkiye hem de Avrupa ülkeleri de bunu bir görev addedip, kadın girişimcilere sağladıkları tüm teşvikleri gün geçtikçe artırmalıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞİMCİLİĞİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ

1.1 GİRİŞİM

Girişim genel anlamıyla üretim faktörlerini bir araya getirmek, üretim faktörlerinden her birine uygun görevi atamak ve görev sonunda gereken ücreti ödemek anlamına gelir. Yalnızca bir işin yürütülmesi ve kârı değil, aynı zamanda varsa zararı da beraberinde getirir. Yeni iş kurmak ve işletmek, herhangi bir dinamik ekonomide hayati bir süreçtir. Yeni işletmeler, genellikle topluma yeni fikirler, teknolojiler ve ürünler sunarak yeni işler, artan gelirler ve katma değer sağlar. Başarılı yeni iş, yapısal değişimi hızlandırır, kaynakları insanların istediği ama en önemlisi, aynı zamanda ödemeye hazır oldukları mal ve hizmetleri üretmek için kullanır. Tabii ki, tüm yeni işletmeler büyüyüp gelişmez. Bununla birlikte, hayatın ta kendisi gibi yeni başlanılan bir işte karşılaşılan başarısızlığın da bu sürecin önemli bir parçası olduğu açıktır. Kişilerin kendilerini toparlamaya ve yeniden başlamaya hazır olmaları, aynı zamanda öğrenmeyi ve kişisel gelişimi teşvik etmektedir.

1.1.1 Girişimin Özellikleri

- Kazanç amacı gütmesi,
- Üretilen ürünle hizmetin pazarlanabilir olmasının seçilmesi,
- İnsani ve maddi kaynakların girişimde ana unsur olması,
- Finansal açıdan yabancı ile öz sermayeden oluşması,
- Birden fazla fonksiyonu gerçekleştirebilmesi.

Girişim açısından en önemli özellik; üretimi yapılan mal veya hizmetin pazarlanabilmesidir. Ülke ekonomisindeki en küçük oluşumlar girişimlerdir. Ekonomiye yön vermesinin yanında girişimler o ülkenin ekonomik parametrelerini etkileyip değiştirebilir.¹

¹ Mustafa Karaca ve Mahmut Özdevecioğlu, **Girişimcilik ve Girişimci Kişilik: Kavram ve Uygulama**, Eğitim Yayınevi, Konya, 2015, s. 14.

1.2 GİRİŞİMCİ

Girişimci kavramına birçok kişi farklı tanımlamalar yapılmaktadır. Girişimci kavramı ilk olarak, Richard Cantillon tarafından 18. Yüzyılda tanımlanmaktadır. Cantillon'ın 1755'te basılan "Essai sur la nature du commerce en general" isimli kitabında, girişimci kişideki risk alma hususunun altını çizmektedir. İktisatçı Jean Baptiste Say yapılan bu tanımlamayı geliştirilmekle "girişimci risk üstlendiği kadar üretim faktörlerini organize etme ve yönetme niteliklerine de sahip olması gerekliliği" hususunun önemini vurgulamaktadır.² Başka bir tanımda ise girişimci; gereksinimleri gidermek amacıyla piyasadaki mal ve hizmet üretiminin sağlanabilmesi için üretimde gereken faktörleri birleştiren kişiye denmektedir.³ Diğer bir tanımla girişimci; riskle karşılaşmasına rağmen ya da belirsizlik şartlarında yeni iş olanakları yaratabilmekle beraber kaynak ve olanakları, büyüme ve kazancı artırmak amacıyla değerlendirebilen kişi olarak tanımlanmaktadır.⁴

Yine bir başka tanıma göre de girişimci; iş insanı, işveren olma gayreti içinde bulunan ve bu gayretini kararlılıkla yürüten kişidir. Bir girişimci, kendisi için gereken ekonomik altyapıyı ve girişim gayesi olan mal yahut hizmeti değerlendirebileceği bir ortamı ayarlayan kişidir.⁵

Girişimci için yapılan tanımlamaların ortak ifadelerini risk alma, ortaya ürün koyma, faktörleri organize etme, sermaye sağlama olarak özetlemek de mümkündür.

1.2.1 Girişimcilerin Özellikleri

Girişimcilik sürecine atılan kişilerde bulunan veyahut bulunması gereken birtakım özellikler bulunmaktadır.

Bir girişimcinin belirlediği hedeflere ulaşabilmesi, o kişinin başarıya ulaşma konusunda kendisini başarıya aç hissetmesiyle mümkün olabilmektedir ve bu duruma girişimcideki başarıma ihtiyacı denilmektedir.⁶ Yukarıda girişimcilerin belirsizlik zamanlarında risk alan kişiler olduğu belirtilmekle, girişimcilerde bulunması gerekli bir diğer özelliğin risk almak

² Robert Hisrich ve Michael Peters, **Entrepreneurship Starting, Developing and Managing a New Enterprise**, Şikago, Irwin Publishing, s. 6.

³ Rıdvan Karalar, **Genel İşletme**, AÖF Yayınları, Eskişehir, s. 13.

⁴ Abdullah Bozgeyik, "Kriz Dönemlerinde Girişimcilik Niçin Daha Önemli?", (Çevrimiçi) <https://abdullahbozgeyik.wordpress.com/2015/06/25/pazarlama-dunyasi-sitesi-yazim-kriz-donemlerinde-girisimcilik-nicin-daha-onemli/> (erişim tarihi 4 Mart 2020)

⁵ Tamer Müftüoğlu, **Türkiye'de Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler-Sorunlar ve Öneriler**, Sevinç Yayınevi, Ankara, 1991, s. 29.

⁶ K. Sangram Mohanty, **Fundamentals of Entrepreneurship**, PHI, New Delhi, 2005, s. 4.

olduğu söylenebilecektir. Risk almanın beraberinde getirdiği diğer bir özellik ise ortaya çıkabilecek sorunları hızlı bir şekilde çözebilme yeteneği olacaktır.⁷

Girişimcilerde bulunması gereken başkaca bir özellik de devamlı bir şekilde yeniliklere açık olmaktır zira girişimcilerin yeni ürünler, yeni satış alanları ve girişimlerinde yenilikler ile büyümesi bu özellik sayesinde olabilecektir. Bu özellikten yola çıkarak, girişimci kişinin olanakları bulma ve değerlendirme özelliğinin olması gerektiği de söylenebilecektir. Bir girişimci, yeni fırsatlar bulabildiği sürece gelişecek ve girişimi iyi bir performans sergileyebilecektir.⁸

Girişimciler ayrıca riskli bir iş yapmalarından dolayı stres altında pozitif kalabilmelidir. Ayrıca motivasyonlarını yüksek tutup, varsa çalışanlarına da bu yüksek motivasyon ve iyimserliği geçirebilmelidir. Bir girişimin büyüme aşamasında geçirilen stresli zamanlarda da girişimcinin bu stresi kaldırabilme özelliği olması gerekli olacaktır.⁹

1.3 GİRİŞİMCİLİK

Girişimcilik, girişimci kişinin olanakları değerlendirme, risk alabilme, yenilik peşinde olma ve bu yenilikleri hayata geçirme süreçlerinin genel bir adıdır.¹⁰ Girişimciliği kavramada kaydedilen ilerleme büyük oranda Joseph A. Schumpeter sayesinde gerçekleşmiştir. Girişimcilerin yalnızca yenilikçi, yani değişim araçları değil, diğer yandan üretim sürecini yürütenler oldukları belirtilmektedir. Schumpeter, girişimciliğin beş yenilik şartıyla gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Bunlar: yeni ürünler, yeni üretim yöntemleri, yeni pazarlar, yeni malzeme kaynakları ya da yeni organizasyonlardır.¹¹ Bu görüşe göre, girişimcilik bir ülke veya bölgedeki ekonomik kalkınmada mühim faktörlerden bir tanesidir. Buna karşın, Israel Meir Kirzner ekonomik kalkınmada, girişimcinin olanak yaratmak yerine olanaklara cevap verdiğini; yani bunları yaratmak yerine kâr olanaklarını elde ettiği belirtilmektedir.¹² Girişimcilik Cole'a göre

⁷ Nihat Erdoğan, **Aile İşletmeleri: Yönetim Devri ve İkinci Kuşağın Yetiştirilmesi**, İGİAD Yayınları, S. 6, İstanbul, 2007, s. 45.

⁸ Donald F. Kuratko, **Entrepreneurship: Theory, Process, Practice**, South-Western College Pub, 8. Baskı, 2008, s. 32.

⁹ Mohanty, a.g.e., s. 6.

¹⁰ Dilek Çetindamar, **Türkiye’de Girişimcilik**, Lebib Yalın Yayınları, İstanbul, 2002, s. 33-34.

¹¹ Joseph Schumpeter, **The theory of economic development**, Harvard University Press, Cambridge, 1911

¹² Israel M. Kirzner, **Competition and Entrepreneurship**, University of Chicago Press, Chicago, 1973, s.74.

ise kâra dayalı iş başlatmak, yürütmek ve geliştirmek amaçlarına dayalı bir eylemdir.¹³ Girişimcilik, ekonomik kaynakların yeniden dağılımını sağlar ve yürütülmesine olanak verir ayrıca bu yollarla değer yaratan bir dizi davranışa işaret eder.¹⁴ Bireylerin yeni firmalar meydana getirip o firmaları büyütürken piyasadaki pozitif olanakları kullandıkları kaynak, süreç ve durumdur.¹⁵ Bu tanımlamalar ışığında girişimciliği, eldeki kaynakları bir verimlilik seviyesinden diğer üstün bir seviyeye doğru harekete geçirmemize olanak tanıyan yaratıcı bir insan süreci olarak tanımlamak mümkündür. Girişimcilik şüphesiz ki insanların istediklerini gerçekleştirebilmelerine, en önemlisi hayallerini gerçekleştirebilmelerine olanak tanır. Girişimcilik sadece işletmeler açısından değil ülke ekonomisi açısından da çok önemli bir rol oynar. Bu da girişimciliğin neden bu kadar önemli olduğunu bize anlatmaktadır.

Bu bağlamda girişimcilik, hayat konusunda pozitif olan ve bu sebeple risk alabilenlerin ve hatta başarısız olsa dahi tekrar tekrar deneyenlerin başarılı oluncaya kadar giriştikleri işleri ifade etmektedir.

Modern zaman olarak adlandırılabilir bu çağda, girişimcilik müessesesinde yapılması gerekli bazı fonksiyonlar da bulunması gerekebilir. Bu fonksiyonlardan ilki yeni bir mal ya da hizmet üretmek veyahut piyasada bulunan bir mal veyahut hizmeti daha kaliteli ve ucuza sunmaktır. Böylece girişimlerin getirileri muazzam seviyelere çıkabilecektir. Bu fonksiyona benzer olarak iyi bir girişimcilik, özellikle mal üretmeyi amaçlıyorsa yeni üretim şekillerini geliştirip bunları hayata geçirebilmelidir zira her geçen gün teknolojik olarak gelişen bir dünyada eski usul üretim yöntemlerine de talep azalmaktadır. Girişimciliğin bir diğer gerekli fonksiyonu ise yeni pazarlara açılmalı ve portföyünü genişletmelidir. Son olarak girişimcilikte bulunması gereken belki de en önemli unsur, hammadde ya da hammadde benzeri ara maddelerin sağlanabileceği yeni kaynaklar bulmaktır. Günümüzde hammadde sıkıntıları baş göstermeye başlamış ve bazı sektörlerde buna bağlı olarak fahiş fiyat artışları gerçekleşmektedir. Yeni bir kaynak bulabilen girişimcilik müesseseleri bu konuda büyük kârlar elde edebilecektir.¹⁶

¹³ Arthur H. Cole, The Entrepreneur: Introductory Remarks, **American Review of Economics**, LVIII-2, 1968, s. 64-71.

¹⁴ Lanny Heron ve Richard Robinson, A Structural Model of the Effects of Entrepreneurial/Characteristics on Venture Performance, **Journal of Business Venturing**, VIII (3), 1993, s. 281-294.

¹⁵ Thomas Gries ve Wim Naudé, Entrepreneurship and human development: A capability approach, **Journal of Public Economics**, 3(1), 2011, s. 216-224.

¹⁶ Tınaz Titiz, **Girişimcilik**, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1994.

1.4 GİRİŞİMCİLİK TÜRLERİ

Girişimcilik türleri, girişimcilerin bireysel özelliklerine göre değişiklik gösterebilmektedir. Günümüzün değişen koşullarıyla beraber yeni girişimcilik türleri de ortaya çıkabilmektedir. Bu bölümde geçmişten günümüze kadar gelen girişimcilik türleri ile son yıllarda ortaya çıkan başkaca girişimcilik türleri ele alınacaktır.

Orijinal girişimcilik, bireylerin kendi bilgi, hüner ve herhangi bir işteki yetkinliğine güvenerek, harekete geçtikleri ve bir girişimi hayata geçirdikleri türdür.¹⁷

Diğer bir girişimcilik türü ise iç girişimcilik olarak adlandırılmaktadır. İç girişimcilik genel hatlarıyla, bir işte yahut işletmede kendini kanıtlamış bir kişinin, mevcut işletme içerisinde adeta ödüllendirilmesi vasıtasıyla işletmenin büyütülmesi şeklinde gelişen bir türdür.¹⁸ Örneğin bir hukuk bürosunda başarılı olan bir çalışan avukatın, yeni kurulacak bir birimin başına hukuk bürosunun ortağı yapılarak getirilmesi bu girişimciliğe örnek olarak gösterilebilecektir. Bu halde hem bir yeni girişim ortaya çıkmakta hem de çalışan ödüllendirilerek işveren konumuna getirilmektedir.

Başka bir girişimcilik türü ise kurumsal girişimciliktir. Adından da anlaşılacağı üzere, özellikle büyük şirketlerin piyasa koşullarında yarışabilmek ve hatta sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla yeni iş kurma faaliyetleri olarak tanımlanabilecektir.¹⁹

Sosyal girişimcilik olarak adlandırılan diğer bir girişimcilik türü ise, çevresel bazda problemleri çözme amacıyla kurulan ve bu amaçta faaliyetler gerçekleştiren girişimlerdir. Bu noktada sosyal girişimciler kâr amacı güdebileceği gibi, kimisi kârdan çok toplumda bir değişim getirmeyi de amaçlamaktadır.

Devletlerin hem vatandaşlara hizmet götürmek hem de vergi toplanması haricinde gelir elde etme amacıyla kurdukları girişimler de bulunmaktadır. Bu girişimlere de kamu girişimciliği adı verilmektedir.²⁰ Devletlerin havayolu şirketleri kurması ve işletmesi bu duruma verilebilecek en iyi örneklerden biri olabilecektir.

¹⁷ Hatice Cin ve Gülsevim Yumuk Günay, Girişimcilerin Girişimcilik Tipleri İle Duygusal Zekâları Arasındaki İlişki: Edirne Örneği", **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, C.: 8, S.: 2, s.11.

¹⁸ Atılhan Naktiyok, **İç Girişimcilik**, Beta Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 35.

¹⁹ Zahra Shaker, Environment, corporate entrepreneurship, and financial performance: A taxonomic approach, **Journal of Business Venturing**, C.: 8, S.: 4, 1993, s. 321.

²⁰ Mehmet Akif Demircioğlu ve Farzana Chowdhury, Entrepreneurship in public organizations: the role of leadership behavior, **Small Business Economics**, 57:4, Ekim 2021, s.3

Tüketim toplumu olmamızın ve üzerinde yaşadığımız kaynakların günden güne tükenmesi vesilesiyle ortaya çıkan eko-girişimcilik veya yeşil girişimcilik, çevreyi koruma ve bu vesileyle hem insanların hem de dünyadaki diğer canlıların hayat kalitesini artırmakla birlikte bu durumdan bir iş kolu üreten girişimcilik türü olarak adlandırılabilir.²¹ Örneğin ülkemizde sayıları hızla artan susuz oto yıkama şirketleri su israfının önüne geçmek için kurulmuş eko-girişimlere güzel bir örnektir. Bir aracın hortumla yıkanmasında yaklaşık 100-150 litre suyun israf edildiği düşünülecek olursa, bu gibi girişimlerin artması insanlık adına yararlı olacaktır.

Bilgisayar ve telefonların hayatımıza girmesiyle birlikte teknoloji alanında birçok gelişmeler meydana gelmektedir. Bu alandaki girişimlere de teknolojik girişimcilik adı verilmektedir. Örneğin süper bilgisayarlar, robot, yapay zekâ, veri analizi, siber güvenlik gibi alanlar hem şirketler hem de devletler açısından önemli hale gelmektedir ve bu alanda birçok girişim ortaya çıkmaktadır. İnsan gücünün yerini birçok sektörde teknolojik ürünlerin alacağı düşünülürse, bu alandaki girişimciliklerin dünyada önemli bir noktada bulunacağını söylemek ve hatta şu an dahi zaten bu konumda bulunduklarını belirtmek de yanlış olmayacaktır.

Yine internet ile hayatımıza giren sanal girişimcilik ve sosyal medya girişimciliği, internetin yarattığı milyonlara ulaşma imkanını kullanabilen kişilerin ve bunu amaçlayanların seçtiği girişimcilik türleridir. Bu mecralar, insanlara bir ürünle alakalı bilgiye ulaşma hususunda hız kazandırmakta ve bu da tercih edilmeyi artırmaktadır.

Son olarak, özellikle dünya üzerinde en çok konuşulan konulardan biri olan göç dolayısıyla ortaya çıkan göçmen girişimciliğine de değinmek gerekmektedir. Göçmenlerin genellikle yerleştikleri bir ülkede öncelikle vasıfsız işçi olarak çalıştığı ancak daha sonra sosyal hayatta kendilerini göstermek amacıyla girişim kurdukları ve bu girişimlerin hem kendi komünlerince hem de devletler tarafından desteklendiği görülebilmektedir.

Girişimcilik türlerinden en önemlisi sayılabilecek olan kadın girişimciliği, tez konusu olduğundan ötürü bu başlık altında incelenmeyecek olup, ilerleyen bölümlerde bu konu uzun bir şekilde ele alınacaktır.

²¹ Fatma İnce Balcı, Girişimciliğe Ekolojik Yaklaşım: Eko-Girişimcilik Teorik Çerçeve, **Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.: 1 S.: 1, 2011, s. 190.

1.5 GİRİŞİMCİLİĞİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Girişimcilik, bir ülkenin ekonomisinin gelişimi için önemli görülmektedir ve gelişmiş ülkelerin çoğu, ekonomik anlamda yükselişlerini girişimcilik başarılarına bağlamaktadır. Bu nedenle, devletler girişimciliği teşvik etmek istemektedirler.

Bu konu üzerinde yapılan çalışmalara göre girişimciliği etkileyen faktörler üç yaklaşım ile açıklanmaktadır. Bu faktörler ve alt başlıkları, bu başlık altında incelenecektir.

1.5.1 Bireysel Yaklaşım

Girişimcilerin, özellikle kendi karakteristik özelliklerine dayalı bu yaklaşım, içerisinde psikolojik, karakter ve demografi kavramlarını ihtiva etmektedir.²²

Karakter faktörleri, kişilerin sahip olduğu karakteristik özellikleri sebebiyle girişimci olmayı etkileyen faktörleri ifade etmektedir. İnsanları girişimciliğe iten bu faktörlerden ilki, bir şeyleri başarma ihtiyacı hissetmek denilebilecektir. İnsanlar gerek başarı gerekse maddi anlamda rahata ermek maksadıyla kendi işlerini kurmakta ve bu motivasyon ile girişimlerini sürdürmektedirler. Diğer bir psikolojik faktör ise, kişilerin kendi işlerini yapma isteği taşımaları yani bağımsız olmak denilebilir.²³ Genellikle maaşlı çalışan kişiler, bağımsız olabilme hayali ile girişimci olmaktadır. Bağımsızlığın beraberinde getirdiği diğer bir faktör de kişinin kendine güvenmesidir çünkü bağımsızlığını kazanabilmek için bir iş kuran kişinin kendine güvenmesi ve başarıyı hedeflemesi gerekmektedir. Yine bu faktörlerle ilintili olarak, risk alabilme yönelimi de önemli psikolojik faktörlerden sayılabilmektedir. Zira, risk alabilen bir kişinin girişimciliğe adım atması kaçınılmaz olacaktır.²⁴ Başarısızlığın güzel bir öğrenme kaynağı olduğu söylenmektedir. Bu sebepten ötürü bir kez başarısız olan girişimcilerin, ilk kez deneyenlere göre başarılı oldukları da görülmektedir çünkü hatalarından ders çıkardıkları anlaşılmaktadır. Ancak yüksek risk alarak başarısız olan her girişimci, ikinci kez bu maceraya girmek için gerekli cesareti toplayamamaktadır. Başarısız olan girişimcilerden bazıları yeniden başlamaya karar verirken, diğerleri yeni bir girişimcilik macerasına başlamamaktadır ki bu da girişimcilik ekosisteminde anlaşılır bir durumdur. Bu sürecin potansiyel bir itici gücü girişimcinin yetenekli ve hırslı bir karaktere sahip olmasıdır. Böylece kişi, aldığı risk sonucu

²² İbrahim Durak, Girişimciliği Etkileyen Çevresel Faktörlerle İlgili Girişimcilerin Tutumları: Bir Alan Araştırması, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, C: 9 S: 2, 2011, s. 197

²³ Serpil Döm, **Girişimcilik ve Küçük İşletme Yöneticiliği**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2008, s. 32.

²⁴ Nakliyok, **a.g.e.**, s. 27.

tekrar ayağa kalkabilecektir.²⁵ Kadın girişimcilerin başarısız olması halinde yeni bir girişimciliğe başlama oranları ise erkeklere göre daha azdır. Yapılan çalışmalara göre, kadınların tekrar başlama süreçlerinde toplumsal baskıyı daha çok hissettikleri ve bu sebeple yeni bir risk almaya çekindikleri belirlenmiştir.²⁶

Psikolojik faktörler ise kişilerin hayattaki karşılaştığı durumları ve bu durumların kişisel olarak kişiye etkilerini açıklamaktadır. Örneğin kurulan girişim hakkında sabırlı olabilme psikolojisi, kişiyi girişimci olmaya itecek sebeplerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁷

Bireysel yaklaşımda bulunan son faktör ise demografik faktörlerdir. Kişilerin yaşadığı yer, içinde bulunduğu aile veyahut eğitim düzeyi gibi kavramlar girişimciliği olumlu veya olumsuz anlamda ciddi bir şekilde etkileyebilmektedir. Ailenin, girişimciliğe atılmak isteyen bir üyesini desteklemesi ya da ailede hali hazırda girişimcilik hikayesi olması olumlu manada etki sağlarken, tam tersi durumda girişimciliğe atılmak isteyen kişiye ailesi tarafından engel olunması da olumsuz bir etki ortaya çıkarmaktadır. Diğer önemli bir demografik faktör de eğitim olarak değerlendirilmektedir çünkü kişinin hem esas işi hem de işin yanında ilgilenmesi gereken yan işleri daha iyi yapabilmesi ancak ve ancak alacağı eğitim ile belli olmaktadır.²⁸ Eğitimin yanında kişinin, iş hayatında bir tecrübesi olması da önem arz etmektedir. Zaten bir işin işleyişini bilen bir girişimci, daha rahat bir büyüme gerçekleştirebilecektir. Bu faktörler dışında kişinin yaşı da önemli sayılmaktadır. Genel manada, genç bireylerin girişimciliğe daha yatkın olduğu belirtilmektedir.²⁹ Son olarak kişinin cinsiyeti de girişimciliği etkileme açısından belirleyici bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadın ve erkeklerin farklı iş kollarında çalışmaları veyahut girişimci olma sebeplerinin çoğunluğu cinsiyetler arasında farklılıklar taşımaktadır.

²⁵ Sandra Gottschalk ve Bettina Müller, A second chance for failed entrepreneurs: a good idea?, **Small Business Economics**, S: 59, 2022, s. 745

²⁶ Sharon Simmons, Johan Wiklund, Jonathan Levie, Steve Bradley ve Sanwar Sunny, Gender Gaps and Reentry into Entrepreneurial Ecosystems after Business Failure, **Small Business Economics**, S: 53, 2018, s. 527-531.

²⁷ Hüseyin Gürbüz, Girişimcilik Eğilimini Etkileyen Psikolojik Faktörlerin Yapısal Eşitlik Modellemesi ile Belirlenmesi, **3. Uluslararası Girişimcilik Kongresi**, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, 2011, s. 270.

²⁸ Özlem Çetinkaya Bozkurt, **Dünyada ve Türkiye’de Girişimcilik Eğitimi: Başarılı Girişimciler ve Öğretim Üyelerinden Öneriler**, Detay Yayıncılık, Ankara, s. 21.

²⁹ Erdoğan Kaygın ve Bülent Güven, **Girişimci Olmayı Belirleyen Faktörler, Girişimcilik: Temel kavramlar, girişimcilik türleri, girişimcilikte güncel konular**, 2015, s.41.

1.5.2. Firma Yaklaşımı

Firma yaklaşımı, zaten var olan bir işin faaliyetlerini yönetici olarak değiştirme, yenilikler katma fikri ile hareket etmeye denmektedir. Bu noktada bir şirket yöneticisi, girişimci ruhuyla şirketini sürdürülebilir hale getirebilmektedir.³⁰

1.5.3 Çevre Yaklaşımı

Girişimciliği etkileyen yaklaşımlardan sonuncusu ise çevresel yaklaşım olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşımda genel manada çevresel etkilerin girişimciliği etkilediği savunulmakta ve iktisadi, kültürel, sosyal durumların bu etkiyi yarattığı belirtilmektedir.

Çevresel yaklaşımın unsurlarından olan kültür, toplumun genelinin davranışlarını ifade etmektedir. Bir ülkenin kültürü, pek tabi o ülkede ortaya çıkabilecek veyahut çıkmayacak girişimleri doğrudan doğruya etkileyecektir.

Kültür kadar, ekonomik ve siyasi politikalar da girişimciliği derinden etkileyen faktörler arasındadır. Devlet politikaları ile girişimciliğin teşvik edilmesi, girişimci sayısını artıracak bir durum olabilecektir. Yine sağlam bir ekonomisi olan bir ülkede, girişimcilik konusunda insanlar daha net adım atabilecek ve ekonominin devamlılığı bu sayede sağlanabilecektir.³¹

Geçmişten bugüne dek çalışmanın insanoğlu için olmazsa olmaz bir kıymeti olmuştur. Asırlar boyunca bir şeye emek verme hali değişimler yaşasa dahi devam etmektedir. Çalışma hali pek tabi iş terimini hayatımıza soktuğu gibi işsizlik terimini de aynı şekilde ortaya çıkarmaktadır. İşsizlik genel manada çalışma hayatı var olduğu müddetçe tanım olarak var olsa bile, işsizliğin sebepleri her döneme göre farklılık göstermektedir. Bugün işsizliğin nedenleri olarak, özellikle ülkemizde, birçok üniversite mezunu adayın olmasına karşın çalışacak birilerini arayan işletmelerin daha az olması, teknolojik gelişmeler nedeniyle bazı sektörlerde insana dahi ihtiyaç duyulmaması, eğitim kalitesinin düşmesi, ülkelerin mevcut ekonomilerinin özellikle 2020 yılında ortaya çıkan korona virüs pandemisi nedeniyle olumsuz etkilenmesi, bu çalışma bakımından ise kadınların iş hayatına girmesi hususunda hala olumsuz bir bakış açısı olması gibi sebepler sıralanabilecektir.

³⁰ Erdoğan Kaygın ve Bülent Güven, **Güçlü Kadınlar / Türkiye'de Kadının Girişimciliği**, Akademi Yayınları, 2013, s. 21.

³¹ Durak, **a.g.e.**, s. 198.

1.6. GİRİŞİMCİLİĞİN ÖNEMİ

Girişimciler, kendi toplumları açısından önemli bir görev üstlenmekte ve o toplumun iktisadi anlamda gelişmesi amacıyla önemli hale gelmektedirler zira hem gelişmiş ülkelerin fakir kesimleri hem de az gelişen ülkelerin işsizlik sorunlarına bir çözüm olarak girişim akıllara gelmektedir. Kendi işine sahip olan bir birey ayrıca istihdam yaratarak çevresine de pozitif anlamda bir katkı sunmaktadır. Bu da dolaylı yoldan olsa dahi refah toplumuna geçişin basamaklarını oluşturmaktadır. Bu durumun dışında, çok büyüyüp yurt dışına açılabilen girişimler, ülkelerinin tanıtımına dahi vesile olabilmektedir. Girişimciler, yukarıda da açıklandığı üzere sürekli yeni kalabilmek için teknolojik gelişmeleri takip edecek ve ülkesine de kazandırabilecektir.³²

Ekonomik büyüme ve ulusların/devletlerin gelişimi, geçmişte ve günümüzde çoğu iktisatçı için iki büyük tartışma konusu olmuştur. Klasik ekonomi teorilerinde, başkaca savlar öne sürülmekte ve bu aşamaları anlamlandıracak farklı faktörler dikkate alınmaktadır. Hususun önemli olması sebebiyle hala ekonomistler iktisadi büyümenin temelini anlamaya ve cevaplandırmaya çalışmaktadırlar. Bilineceği üzere bir ekonomi politikasının geçerliliği o ülkedeki ekonomik büyümenin hesaplanması ile ölçülebilmektedir. Daha yüksek bir ekonomik büyüme oranına sahip olan, yani gelişmiş olan ülkeler, büyüme oranı daha düşük olan ülkelere nazaran daha faydalı iktisadi programlar planlamakta ve uygulamaktadır. Bu hipotezin esas sonucu, gelişmekte olan yani ekonomi büyüme oranı düşük olan ülkelerin, gelişmiş ülkelerin tasarladığı ve uyguladığı iktisat programlarını takip etmesi ve kendine uygulaması gerektiğidir.

Dünya ekonomilerinin küreselleşme eğilimi sebebiyle birbirine bütünleşmiş hale gelmesi, Çin veyahut Hindistan gibi kapalı ekonomilerin dahi günümüzde liberalleşme eğilimi göstermesi nedeniyle günümüzde girişimcilik de artmaktadır.³³ Girişimciler de bu sebeplerden ötürü piyasaları devamlı takip edip hangi ürün ya da hizmetlere taleplerin arttığını belirler ve bunları üreterek talepleri karşılama noktasında işe koyulmaktadırlar. Bu süreçte ise ekonomik faktörlerin ele alınması girişimciler için adeta bir gerekliliktir.³⁴ Bu süreçler gerçekleştiği takdirde hem yeni işler yaratılmış olur hem de ürün yelpazesinin artması sebebiyle piyasadaki

³² Asım Günel Önce, Mehmet Marangoz ve Nedret Erboy, Ekonomik Büyüme ve Kalkınmada Girişimciliğin Rolü ve Önemi, **International Conference on Eurasian Economies**, 2014, s. 2.

³³How Entrepreneurs Impact an Economy, **UKEssays**, Kasım 2018, (çevrimiçi)

<https://www.ukessays.com/essays/economics/how-entrepreneurs-impact-an-economy.php?vref=1>. (erişim tarihi 05.12.2020)

³⁴ Uğur Dolgun, **Girişimcilik**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003.

rekabette artış gerçekleşir.³⁵ Joseph Schumpeter'in ekonomi ve girişimcilik arasındaki ilişkiyi incelediği ve bu noktada değindiği hususlar olduğu görülmektedir. Schumpeter'a göre bir sistem içinde işleyen ekonominin gelişmesi için gereken değişimleri de girişimciler yapacaktır zira girişimciler her daim yeniliğe açık olma, yeni değerler ortaya çıkarmak üzere bir mantalitede olmalıdır.³⁶

Girişimcilerin genel olarak ekonomiye pozitif ve negatif etkileri incelendiğinde ilk olarak, yukarıda da bahsedilen istihdam yaratma ve piyasa rekabetini arttırma konuları pozitif etkiler olarak sayılabilecektir. Rekabet ayrıca diğer girişimcileri de operasyonlarını daha iyi geliştirebilecek, kaynakları daha verimli kullanabilecek ve en önemlisi değer katarken maliyetleri düşürecek yöntemler üretmeye iter ki bu da bir ülke ekonomisindeki verimliliği arttıracaktır. Bunun haricinde girişimciler, yenilikçi ve yaratıcı faktörler ile ekonominin gelişimine de katkı sağlamaktadırlar.

Girişimcilerin ekonomiye pozitif etkileri arasında sayılabilecek son bir husus da yeni pazarlar keşfetme olacaktır. Gelişmekte olan ülkelerdeki girişimcilerin rolü, gelişmiş ekonomilerde yaygın olarak anlaşılan inovasyon ve AR-GE ile aynı değildir. Bu girişimcilerin rolleri, dünya pazarlarında halihazırda iyi kurulmuş belirli bir malın o yerde düşük maliyetle üretilebileceğini keşfetmektir. Dünya üzerinde bunun birçok örneği de bulunmaktadır; Bangladeş'in tişört üretiminde iyi olması üzerine H&M, Primark gibi markaların orada üretim yapması, Kolombiya'da çiçek üretimi, Yazılım hizmetlerinde Hindistan'ın dünyadaki hakimiyeti gibi. Girişimciler tüm bu kazanımları kendileri adına yapmasalar dahi, yukarıda açıklanan keşifleri yerel ekonomileri için büyük kazanımlar ortaya çıkarmaktadır. Girişimcileri kendi ekonomilerine yatırım yapmaya teşvik etmenin, yoksul ülkelerde büyümeyi teşvik etmenin en önemli yönlerinden biri olduğu da tam bu sebeple söylenmektedir. Bu noktada büyüme odaklı girişimciliğin, ülkedeki ekonomik büyümenin itici gücü olduğu ve zengin ülkelerin aksine, düşük gelirli ülkelerdeki girişimciliğin zorunluluktan doğduğu da söylenebilecektir. Düşük gelirli ülkelerdeki girişimciler, genellikle geçimlerini sağlamak amacıyla ve başka yolları olmadığı için bir iş kurarlar. Bu girişimcilerin kendilerini keşfetme sürecine dahil olmaları pek olası değildir; eylemlerinin yoksul ekonomilerin yeniden

³⁵ 2013 Global Report, Global Entrepreneurship Monitor. (Çevrimiçi)

<https://www.gemconsortium.org/report/gem-2013-global-report> (erişim tarihi 05.12.2020)

³⁶ Yaşar Bülbül, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Özel Girişimciliğe Yönelik Devlet Politikaları**, İstanbul Ticaret Odası- Ekonomik ve Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2010.

yapılandırılması ve çeşitlendirilmesi üzerinde bir etkisi olması da pek muhtemel değildir.³⁷ Yapılan bir çalışmada, yukarıda açıklanan sebeplerden ötürü, girişimciliğin düşük gelirli ülkelerde ekonomik büyümeye olan etkisinin, zengin ülkelere göre çok daha az olduğu ve bu ülkelerde büyük firmaların eksikliğinin bunda etkisi olduğu belirtilmektedir zira büyük işletmeler, ölçek ve kapsam ekonomilerinden yararlanarak ve başka yerlerde geliştirilen teknolojiyi benimsemeleri ile yaymaları sayesinde gelişmekte olan bir ekonomiyi gelişmiş bir ekonomiye dönüştürebilme adımı olarak görülebilir. Büyük (ve muhtemelen yabancı) firmaların yatırımlarını çekmek, büyümeye yönelik girişimciliği teşvik etmek, işgücüne ve sermayeye yatırım yapmak ve kurumsal çerçeveyi iyileştirmek, burada büyümenin bir reçetesi olarak kabul edilebilir. Bir yandan bu zaten bilinen bir gerçektir zira hükümetlerin eğitime ve fiziksel altyapıya yatırım yapma ve özel sektörün gelişimini mümkün kılan bir dizi kurum inşa etme ve sürdürme konusundaki geleneksel rolü için bir talep sağlayacaktır³⁸ ancak öte yandan, düşük gelirli ve geçiş dönemindeki ülkeler, kalkınma politikasına büyüme odaklı girişimciliği ekleyip yeni bir unsur olarak kabul edecektir çünkü bunu yaparken doğru grupların seçilmesi önem arz etmektedir, istihdam oranı düşük girişimciler tarafından bu politikaların tüketilmesi o ülke adına olumsuz bir durum da ortaya çıkarabilecektir.³⁹

Girişimciliğin ekonomilere olumsuz olabilecek etkilerine gelirsek, bunlardan ilki olarak kaynakların boşa kullanımı sayılabilecektir. Gelişmiş ekonomilerde çevre koruma standartlarının ve düzenlemelerinin uygulanmasıyla bu tür olumsuz etkiler bir ölçüde azalırken, gelişmekte olan ekonomilerde durum böyle değildir. Girişimcilerin o iş hakkındaki bilgileri ve işin nasıl yapılacağı hususundaki bilgileri profesyonelce bir şekilde hesaplanmadan uygulandığı zaman, kişinin ve hatta belli bir bölgenin yoksulluğuna dahi yol açabilecek birçok finansal zorluğa neden olabilir.

Yukarıda açıklananlara dayanarak, girişimcilerin ekonomi üzerindeki olumlu etkilerinin olumsuz etkilerden çok daha ağır bastığı aşıkardır. İş yaratma, işsizlik seviyelerinde azalma, artan rekabet, yeni pazarlar açma, artan verimlilik, dış gelir yaratma ve yoksulluğun azaltılması girişimcilerin ekonomi üzerindeki müspet etkilerinden bazılarıdır. Ancak bu, yukarıda açıklandığı gibi kaynakların israf ve talan edilmesi gibi olumsuz bir etkinin olmadığı anlamına

³⁷ Dani Rodrik, **One Economics, Many Recipes: Globalization, Institutions, and Economic Growth**, Princeton University Press, 2007, s. 44-50.

³⁸ Nathan Rosenberg ve L. E. Birdzell Jr, **How the West Grew Rich**, New York: Basic Books, 1986.

³⁹ David B. Audretsch, Max C. Keilbach ve Erik E. Lehmann, **Entrepreneurship and Economic Growth**, Oxford Scholarship Online, 2007,

gelmez fakat bir bütün olarak ele alındığında, girişimcilerin ekonomiyi olumlu yönde etkilediği de açıktır.

Son on yıllar boyunca, girişimcilik de küresel terimlerle, yani erkek ve kadın faaliyetlerinin toplu bir biçimde ele alınmasıyla ekonomik gelişme analizlerine dahil edilmektedir. Ancak, kadınlar genellikle gerekli kaynakları elde etmek amacıyla daha fazla sorun yaşadıklarından, erkek girişimcilerle aralarında dikkate alınması gereken bazı farklılıklar vardır; bu nedenle, kadın girişimciliği ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi, kadınların faaliyetlerini yürütmeye teşvik edecek politikaları göz önünde bulundurarak incelemek önemli hale gelmektedir.

1.7 KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ KAVRAMI ve ÖNEMİ

Yıllar boyunca erkek egemen bir toplum sistemi içerisinde arka planda bulunan kadınların, özellikle 1970 ve sonrasında ekonomi içerisindeki rolleri yavaş yavaş büyümeye başlamıştır. Yukarıda da açıklandığı üzere girişimcilik hakkında birçok çalışma yapıldığı anlaşılmaya karşın, 1976'ya kadar kadın girişimciliği hususunda bir çalışma yapılmadığı görülmektedir. Eleanor Schwartz, 1976'da yazdığı "Entrepreneurship: A New Female Frontier" isimli eseriyle bu konuyu ilk defa gündeme getirmekle, kadın girişimciliğinin araştırılması ve geliştirilmesi için adeta yeni bir ufuk açmıştır.⁴⁰ Keza 1979 yılında Amerikan Ticaret Bakanlığı da yayınladığı bir rapor ile kadın girişimciliğine ivme kazandırmaktadır.⁴¹ Kadın girişimciler günümüzde ise dünya çapında en hızlı büyüyen girişimcilik kategorisi olarak değerlendirilmekte ve özellikle son yıllarda birçok akademisyenin bu nedenle ilgisini çekmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalara göre, kadınlar, yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın azaltılması üzerinde olumlu etkilerle birlikte, yeni işler yaratma ve gayri safi yurtiçi hasılayı artırma açısından girişimcilik faaliyetine ve ekonomik kalkınmaya önemli bir katkı sağlayabilir.⁴² Girişimci olması nedeniyle toplum içinde yer edinen kadına; başkaca iş hayatları içerisinde bulunan kişilere göre daha çok özgürlük, azade bir şekilde davranabilme, gelecek hayallerine ulaşabilme olanakları sunulmaktadır. Daha doğrusu, girişimcilik bunu vaat etmektedir. Bu sayede daha özgür bir ortama kavuşan kadının, kendi işlerine yönelik

⁴⁰ Natanya Meyer, Research On Female Entrepreneurship: Are We Doing Enough?, **Polish Journal Of Management Studies**, C.: 17 S.: 2, 2018, s.1

⁴¹ Maria Minniti, **Gender Issues in Entrepreneurship, Foundation and trends in Entrepreneurship**, 5(7-8), 2009, s. 505

⁴² Amanda B. Elam, Candida G. Brush, Patricia G. Greene, Benjamin Baumer, Monica Dean ve René Heavlow, **Global Entrepreneurship Monitor 2018/2019 Women's Entrepreneurship Report**, Global Entrepreneurship Research Association, 2019.

planlamalar yapabilmesi daha rahat olmaktadır. Ayrıca kadın girişimciliği kadınlara; kendi fırsatlarını yaratabilme ve hayattaki her türlü bağılıklarının üstesinden gelebilme imkânı da sunmaktadır.

Ülkemizde kadın girişimciliği adına yapılan çalışmalarda ise belli başlı bazı hususlar üzerinde durulmuştur. Yıldız Ecevit, 1993 yılında yaptığı bir tanımda;

“ev dışında bir yerde kendi hesabına kurduğu bir işletmesi olan ve bu işletmede gerek kendi başına gerekse çalıştırdığı başkaca kişilerle beraber çalışan ya da işletme sahibi olma sıfatıyla ortaklık kuran, işi ve işletmesi ile alakalı olarak kamu veya özel kurum ve kuruluşlar ile irtibata geçen, işletmesinin geleceğiyle alakalı olarak uzun dönemli planlar yapan, işinden ya da işletmesinden elde ettiği kârın üstünde söz sahibi olan ve son olarak işi ile alakalı ortaya çıkabilecek tüm riskleri üstlenen kadınların faaliyetleri”

olarak kadın girişimciliğini ve kadın girişimciyi tanımlamaktadır.⁴³ Dönem şartları gereği kadın girişimciliği hakkında yapılan bu tanım doğru olsa dahi günümüzde kadın girişimciliğini sadece ev dışında yapılan işler tanımına hapsedmek doğru olmayacaktır zira ülkemizde bugün binlerce kadının evlerinde yaptığı çalışmalar ile dahi girişimcilik desteklerini alabildikleri bilinmektedir. Özellikle sosyal medya çağı olarak adlandırdığımız bir dönemde, diğer koşulları sağladığı durumda bir kişinin evde çalışmasının onu girişimci yapmayacağı tanımı doğru olmayacaktır. Zaten şu an ülkemizde de uygulanmakta olan Uluslararası Çalışma Örgütü’nün oluşturduğu Uluslararası İşteki Durum Sınıflaması raporuna göre, işverenler ve kendi hesabına (namına) çalışan kişiler, girişimci kriterlerini belirlemek için kullanılagelmektedir.⁴⁴ Başka bir kadın girişimci tanımına göre ise kadın girişimci, iktisadi ortam içerisinde belli başlı riskler doğrultusunda, mal ya da hizmet üreten ve bunu gerek tek başına gerekse istihdam yaratarak yapan ve yaptığı iş doğrultusunda vergi verip ticaret odalarına kaydolan kadınlara denmektedir.⁴⁵

Kadın girişimciliğinin önemi ise genel manada şu 3 noktada önem taşımaktadır. İlk olarak, Schumpeter’in da çalışmalarında üstünde durduğu girişimciliğin kalkınma sürecinde oynadığı rolde sadece erkek girişimcilerin göz önünde tutulması, dünya nüfusunun yarısının iktisadi büyüme potansiyelini görmezden gelme anlamı taşıyacaktır. Kadın girişimciliği ayrıca, işgücü piyasalarındaki cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesi açısından da önem arz etmektedir.

⁴³ Yıldız Ecevit, **Kadını Girişimciliğe Özendirme ve Destekleme Paneli Bildiriler ve Tartışmalar**, Devlet Bakanlığı Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Ankara, 1993, s. 17-20.

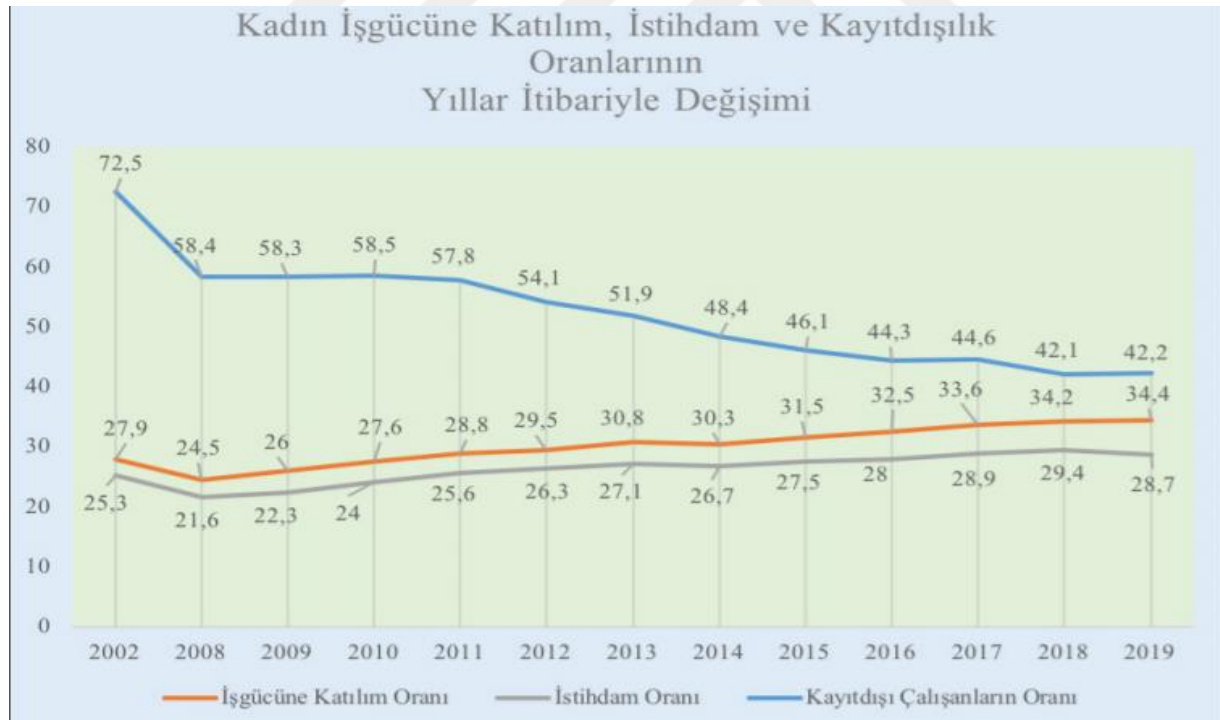
⁴⁴ Entrepreneurship at a Glance, **OECD Publishing**, 2012. (Çevrimiçi) https://www.oecd-ilibrary.org/industry-and-services/entrepreneurship-at-a-glance-2012_entrepreneur_aag-2012-en (erişim tarihi 06.12.2020)

⁴⁵ Gönül Saray, **Kadını Girişimciliğe Özendirme ve Destekleme Paneli Bildiriler ve Tartışmalar**, Devlet Bakanlığı Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Ankara, 1993, s. 118.

Kadın girişiminin ve girişimcilerinin artırılması sadece kadın işveren sayısını değil, aynı zamanda kadın istihdamını da arttırabilecektir zira kendi işveren olan ya da kendi adına çalışan kadın girişimciler, kadın işçi çalıştırma hususunda daha etkindirler. Son olarak ise kadın girişimcilerin hane halkı ve çevresinin gelişimine katkıda bulunmakta, erkek örneklerine göre daha etkili de gözükmetedirler.⁴⁶

Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2019 yılında yaptığı bir çalışmaya göre 15 yaşından büyük kadınların, 2002 yılında istihdam edilme rakamları %25,3 iken 2019 yılında %28,7'ye çıkmıştır. İşbu bahsedilen dönemde kadınların işgücüne katılımları için belirlenen oran %27,9 iken yine 2019'da bu sayı %34,4'e çıkmıştır. Bunlara ek olarak, kadın istihdamında artışa gidilmesi amacı ile Bakanlık tarafından ortaya konulan çalışmalar sayesinde, 2002 yılında %72,5 olan kayıt dışı yani sigortasız vb. çalışan kadın oranı 2019 yılında %42,2 olmuştur. Kadınların sigortalı, maaşlı daha etkin bir çalışma hayatına sahip olduğu bu anlamda açıktır.

Şekil 1: Kadın İşgücüne Katılım, İstihdam ve Kayıtdışılık Oranlarının Yıllar İtibariyle Değişimi

Kaynak: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü E-Bülten, S: 1, 2020, s. 26. (Çevrimiçi) https://www.aile.gov.tr/media/54915/ksgm_e-bulten_202008_sayi1.pdf (erişim tarihi 11.07.2022)

⁴⁶ Simeon Nichter ve Lara Goldmark, Small Firm Growth in Developing Countries, **World Development**, 2009, C.: 37, S.: 9, s. 1455.

Bu şekilden anlaşılacağı üzere kadınların eğitim ve iş hayatındaki rolü giderek artmakta bu nedenle kadın girişimciliği ve kadının işgücüne katılımı daha da önemli hale gelmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2017 yılında yayınlamış olduğu istatistiki bilgilere ışığında Türkiye'de o yıl itibariyle 137.699 kadının işveren olduğu ve yine 674.352 kadının da kendi hesabına çalıştığı söylenebilecektir. İşveren kadınlar, minimum bir işçi çalıştırmış olması ya da girişim konusu işletmeyi kendisi kurup geliştirmemiş olsalar bile yaptığı işlerde başarılı olarak işveren konumuna gelmeleriyle; kendi adına çalışan kadınlar ise hususi olarak serbest çalışma ekonomisinin çok hızlı bir şekilde ilerlediği günümüz koşullarında girişimci kadınları algılamak için hayati bir yere sahiptir.⁴⁷ Kadın girişimcilerin, erkek girişimcilere oranla daha az riskli veyahut bildikleri bir işkolunda faaliyet göstermeleri hususu da yapılan çalışmalarda belirtilmekte, bunun nedeni olarak da kadın girişimcilerin işi ile evinin sorumluluğunun devam etmesi olarak söylenmektedir.⁴⁸ Bu noktada kadın girişimcilerin sağladığı küçük ve büyük ölçekli katkılar da şu şekilde sıralanabilecektir. Küçük düzeyde kadın girişimci ailesine maddi katkı sağlayacak ve aile refahını üst seviyeye çıkartacak, maddi olarak rahatlama nedeniyle çocuklarının eğitimine vereceği ehemmiyet artacak ve bilinçli bir çocuk gelişimi sağlanacak ve son olarak ataerkil aile yapısının aksine anne (kadın) figürü de rol model olarak alınabilecektir. Büyük ölçekli katkılarda ise kadın girişimcinin istihdam yaratması, vergi ödemesi veyahut ihracat yapacak duruma gelmesi halinde ülke ekonomisine katkı sağlaması ve bu sayede ülkenin gelişmiş ülke seviyelerine çıkmasına yardım etme olarak sıralanabilecektir.⁴⁹

Kadın girişimcilerin kişisel/karakteristik özellikleri de bazı akademik çalışmalarda ortaya konmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmalara göre, kadın girişimciler bağımsızlığını seven, özgüveni yüksek, dinamizm içinde çalışan ve amaca yönelimi kadınlardan oluşmaktadır.⁵⁰ Bir başka çalışmaya göre de kadın girişimciler risk almayı seven, girişimci olmayan hemcinslerine göre daha hırslı ve kendi iş kontrolü noktasında daha titiz olmaktadır.⁵¹ Ortadoğu'da yapılan bir çalışmada da kadın girişimcilerin çoğunluğunun 25 ila 32 yaş arasında olduğu ve çoğunluğunun orta öğretim gördüğü belirlenmekte ayrıca yine çoğunluğunun 5 yıldan az iş

⁴⁷ Politika Analiz Laboratuvarı, **Yüksek Etki Arayışında Türkiye'de Girişimci Kadınlar**, 26 Eylül 2020, s. 15.

⁴⁸ Aykut Bedük, Kemalettin Eryeşil ve Hatice Oğuz, Kadın ve Erkek Girişimcilerin Algılama Farklılıkları, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi**, Sayı 19, 2016, s. 6.

⁴⁹ Mehmet Sefa Çam ve Duygu Aydın, Bilgi Toplumu Dönüşümünde Türkiye'de Kadın Olmak, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Özel Sayı, 2016, s. 230.

⁵⁰ Alina M. Zapalska ve Georgine Fogel, Characteristics of Polish and Hungarian entrepreneurship, **The Journal of private enterprise**, C.: 13, 1998, 2, s. 141.

⁵¹ Fang Zhao, Exploring the synergy between entrepreneurship and innovation, **International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research**, 11(1), Şubat 2005, s. 26.

deneyimi olduğu belirtilmektedir.⁵² Türkiye’de ise işveren ve kendi hesabına çalışan kadınların çoğunluğunun orta öğretim mezunu veya üniversite mezunu olduğu görülmektedir.⁵³ Türk kadın girişimcilerin özellikleri konusunda ülkemizde yapılan çalışmalarda da bazı özellikler belirtilmektedir. Bir çalışmaya göre kadın girişimcilerin mücadeleci bir yapıya sahip oldukları, evlerinde dahi işle alakalı çalıştıkları, ulaşılması zor hedefler belirledikleri ve bu nedenle hırslı oldukları ortaya konulmuştur.⁵⁴

Her ne kadar yukarıda sayılan veya sayılmayan çalışmalarda, kadın girişimcilerin karakteristik özellikleri sayılsa bile, kadınların bu özelliklerle sınırlı olmadıkları da aşıkardır. Zira özellikle toplumumuzda kadına yüklenen misyonun ev ile sınırlı olması, kadınların genel manada erkeğe bağımlı olması gibi yargıların aşılmasıyla bu özelliklere daha nice özellik eklenecektir.

Kadın girişimciler, zenginlik ve istihdam yaratmada hayati bir rol oynamaktadır. Özellikle son yıllarda dünyada ortaya çıkan büyük belirsizlikler ardından siyasi, sosyal ve ekonomik kaygıları beraberinde getirmektedir. Bu istikrarsız ekonomik ortamda, girişimci firmalar yeni işler ve iş imkanlarını ortaya çıkarmaktadırlar. Bu küçük ve yeni kurulan girişimlerin önemli bir kısmına da kadın eli değmesi takdire şayandır. Kadın girişimciler yenilikçidir ve yenilik genel ekonomik büyümeyi teşvik eder. Ayrıca girişimcilik, kadınlar, düşük ücretliler ve azınlıklar dahil olmak üzere dezavantajlı gruplara ekonomik fırsat sağlamanın bir yoludur. Dünyanın en zengin ülkelerinde, girişimci olan veya kendi ekonomik faaliyetlerini yaratmayı hedefleyen kadınların paylaştığı çok çeşitli özellikler vardır. Bazıları halihazırda profesyonel veya kurumsal yönetim deneyimine sahip iyi eğitimli kişilerdir. Bazıları ise ev geçindiren ve çocuklarına annelik yaparak bir deneyime ulaşmaktadırlar. Bu örneklerin aksine, hiçbir iş deneyimine veya eğitime sahip olmayan kadınların da girişimci olarak kendilerine bir yer edinmesi de mümkün olmaktadır. Sermayenin, emeğin ve malların ulusal sınırlar arasında çok daha hızlı hareket etmesiyle, üretim ve bilgi sistemlerinde devrim yaratan teknolojik değişimin hızıyla birlikte, dünyanın dört bir yanındaki kadınlar, belirgin biçimde değişen bir çevrede ekonomik aktörler olarak faaliyet göstermektedirler. Tüm bu

⁵² Shweta Belwal, Fatema Al Saidi ve Rakesh Belwal, Characteristics, Motivations, and Challenges of Women Entrepreneurs in Oman's Al-Dhahira Region, **Journal of Middle East Womens Studies**, 10(2), 2014, s. 146.

⁵³ Türkiye İstatistik Kurumu Hanehalkı İşgücü Anketi, <https://www.tuik.gov.tr/>

⁵⁴ Edip Özü, Taşkın Kılıç ve Recep Kılıç, Cam Tavan Sendromu ve Kadınların Üst Düzey Yönetici Pozisyonuna Yükselmelerindeki Engeller: Balıkesir İli Örneği, **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, 14 (2), 2007, s. 124.

bilgiler ve düşünceler ışığında, bu bölümde kadın girişimciliği kavramı her yönüyle ele alınmaya çalışılacaktır.

Son olarak, feminizmin kadın girişimciliğine etkisi olduğunu da söylemek gerekmektedir. Özünde feminizm, cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin sosyalleşmeyle nasıl yakından ilişkili olduğunu tartışır. Bu teori, her bireyin potansiyelini gerçekleştirme hakkını destekleyen eşitlikçi bir toplum olması gerektiğini, ayrıca sosyal ve ekonomik reformun ancak kadınlara erkeklerin muadili fırsatlar ve statüler verilirse mümkün olabileceğini savunur. Hal böyleyken ve tüm veriler ortadayken, kadınlara yeteri kadar fırsatların sağlanmadığı veya sunulan fırsatların yetersiz kaldığı da ortadadır yani bu yönde politikalar izlenerek kadın girişimciliği ve hatta kadının hayattaki rolü de gelişecektir.

1.7.1 Kadın Girişimciliğinin Tarihsel Gelişimi

Türkiye’de kadın girişimciliğinin tarihine geçmeden önce, Türk coğrafyasını derinden etkileyen İslamiyet’in ilk dönemlerinde kadın girişimciliğine de değinmek gerekecektir. İslam’da, kadınlara ekonomik faaliyetlerde bulunma özgürlüğü verilmektedir. İslam’da iş kadınları ilk dönemlerden bu yana bulunmaktadır. Hatta İslam’ın yayılmasından çok önce ticaret yapan çok sayıda kadın da vardır. Örnek olarak Peygamberimizin eşi Hz. Hatice verilebilir. Daha önce Peygamber’in eşi olarak tanınmayan Hatice, devrinde başarılı bir iş insanı olarak biliniyordu. Hz. Peygamber, zamanı akıllıca kullanmak ve faydalı işlerle doldurmak için kadınlara çok dikkat etmekte ve onlara rehberlik etmektedir. Allah tarafından kadınlara ve erkeğe sorumluluk alma konusunda eşit güç ve yetenek verilmektedir. Günümüzde toplumun önemli bir katılanı olan kadın, ekonomik alanlar ile ülkenin gelişmesi ve kalkınması hususunda önemli bir rol oynamaktadır. İslam’da kadının girişimci olması için belli bazı kurallar da gündeme gelmektedir. İlk olarak, kadınların faaliyetlerinin aile ortamını ve işleyişini nasıl etkileyebileceği konusunda daha dar olmayan yelpazede bir görüş sunabilecek vasisi veya evliyse kocasından onay almalıdır. İkinci olarak, bir kadın evinin ve çocuklarının bakımını uygun şartlarla sağlamalıdır, bu yardımı dışarıdan da sağlaması mümkün olacaktır. Üçüncüsü, uygun ve yeteneklerine uygun işi seçmeye özen gösterilmelidir. Açıklamak gerekirse, bir kadın girişimcinin İslam’da yasaklanan faaliyetler, hizmetler veya mevcut ürünlerle ilgilenen

herhangi bir çalışma yapmaması gerekmektedir. Dördüncüsü ise İslami yükümlülüklerinden herhangi birini yerine getirmesini engelleyen herhangi bir faaliyet yapmaması gerekmektedir.⁵⁵

Türkiye’de kadın girişimciliğini temelleri 13. yüzyıla kadar uzanmaktadır. O dönemde var olan ahilik teşkilatı, yaptığı ekonomik, kültürel ve sosyal aktiviteler ile Anadolu’nun Türkleşmesi adına önemli bir rol oynamaktadır. Ahi Evran’ın eşi olan Fatma Bacı tarafından kurulmuş olan Bacıyân-ı Rum yani diğer adı ile Anadolu Bacılar Teşkilatı da ahilik teşkilatı ile aynı misyonu üstlenmektedir ancak ayrıyeten kadınların toplum içerisinde ekonomik anlamda gelişim sağlamasını da amaçlamaktadır. Kadınlar tüm tarihsel süreç boyunca maruz bırakıldıkları negatif görüşler karşısında o dönemde adeta ezberleri bozan bir yapı olan Bacıyân-ı Rum teşkilatı, kadınların eğitimi ve iş öğrenmesi açısından görevler üstlenmekte ve kadınların gelişiminin toplum gelişimi açısından ne kadar önemli olduğunu belirtme olanağına sahip olmuşlardır.⁵⁶

Osmanlı İmparatorluğu döneminde de Selçuklu Devleti’nden gelen birikimler devam etmekle birlikte, kadınların çoğu dönemde ticaret ile uğraşmaya da devam ettiği belirlenmektedir. Bu noktada Erdem ve Yiğit, çamaşır dükkânı işleten veyahut köle ticareti yapan kadınların var olduğunu padişah fermanlarına dayanarak söylemektedir. Bu dönem hakkında Emine Dengeç ise şunları söylemektedir: *“Üretime doğrudan katılan Osmanlı kadını ticari mekânlarda boy göstermiştir. Üretim yapan kadınlar, ürettikleri ürünleri pazarlarda satabiliyorlardı. Avrat pazarı olarak isim yapan bu alışveriş yerleri, sebze ve meyve gibi tarımsal ürünlerin yanında hayvansal ürünleri ve kadınların kendi yaptıkları el işlerinin satışa sunulduğu yerlerdi. Kadınlar burada hem alıcı hem de satıcıdır. Bu pazarlarda kadınlar, köleleriyle birlikte pazara gelip süt, yoğurt vb. ürünler satarlar ve karşılığında koku ve esanslar satın alırlardı. Bu ticaret merkezleri hem daha çok tarım yapılan taşra kesimlerinde hem de büyük şehirlerde bulunurdu. Bu durum, Osmanlı toplumunda kadınların ticari yapılanmada önemli bir yere sahip olduğunu düşündürebilir. Hürrem Sultan’ın destekleri ile ortaya çıkarılan Haseki Dârüşşifa ve İmaretinin civarlarında bulunmakta olan pazar bunların en meşhuru olmaktadır. Bu pazarlarda kadınlar ürettikleriyle nakit para kazanabilmekteydi. Bunun haricinde günümüzde evlere yönelik yapılan pazarlamacılığın ilk örneğini kadınlar verdi. Çoğunluk ile erkeklerin çalışmamayı seçtikleri bu hizmet alanı bohçacılıktı. Bohçacı kadınlar,*

⁵⁵ Maruf Ullah, Taskina Binta Mahmud ve Fatema Yousuf, Women Entrepreneurship: Islamic Perspective, **European Journal of Business and Management**, C.: 5 S.: 11, 2013, s. 49.

⁵⁶ Nüket Örnek Büken ve Arif Hüdayi Köken, XIII. Yüzyılda Güçlü Bir Toplumun Gelişmesine Katkı Sunan Fatma Bacı ve Dünyanın İlk Kadın Örgütlerinden: Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bacılar Teşkilatı), **Lokman Hekim Dergisi**, 8 (2), 2018, S. 118.

genellikle yaşadıkları yerlerde yaşayan kişileri dolaşarak yatak, çarşaf, birçok çeşit kumaş, ve yine çeşitli takılar satmaktaydılar. Erkek olmamaları sebebiyle bohçacılar bu evlere rahatlıkla girebilir ve kimselere rahatsızlık vermeden o bölge sakini olan hanım ve cariyelere satış yaparlardı.”⁵⁷

Osmanlı İmparatorluğu’nda 19.ve 20. yüzyıllarda, özellikle İkinci Meşrutiyet’in ilanı sonrasında kadınların toplum içerisindeki rolleri artmaktadır. Ayrıca kadınların yaptığı el yapımı işlemeler veyahut halı vb. gibi ürünler yurt dışına ihraç edilmektedir. Kadınların yine bu dönemlerde bir araya gelerek kendi iş yerlerini açtıkları da görülmektedir.⁵⁸ Bu dönemlerde Ticaret Mekteb-i Ali’si girişimcilik hususunda kadınlara ayrıyeten eğitimler vermekte ve bu eğitimin teorisinin yanında pratik açıdan da yapıldığı belirtilmektedir. Bu yükseköğretim kurumunun ders içeriği incelendiğinde günümüzde üniversitelerde okutulan işletme eğitimine yakın bir eğitim verildiği de ortaya çıkmıştır.⁵⁹

Dünya üzerinde ise 20. yüzyılın başında feminizm rüzgârı ile nihayet kadınların çalışma ortamında gerçek değişiklikler gerçekleşmektedir. Bu tarihten önce, kadınlar sadece zor durumda kalırlarsa iş sahibi olmaktaydı, ki bu durumlar da genel olarak kocaları olmayan kadınları ve sosyal yük haline gelmek istemeyen kadınları içermektedir. Bu kadınların işlettikleri işletmeler ise çoğunlukla genelevler, tavernalar ve birahaneleri içermektedir. 20. yüzyılın başında, kadın işletme sahipleri için çok daha elverişli olan bir sosyal alanın ortaya çıkmaya başladı. 1900’lerin başında, Madam C.J. Walker, Coco Chanel, Olive Ann Beech ve Ma Perkins gibi kadın girişimciler ortaya çıkmaya başladı. Bu güçlü kadınlar kendi markalarını kurdular ve ayrımcılık, haksız ücretler ve kadın işletme sahiplerini rahatsız eden damgalar karşısında başarı için dişe diş bir mücadeleye giriştiler. 1940’tan 1945’e kadar, yani İkinci Dünya Savaşı’nın ortaya çıkması nedeniyle, erkeklerin askere alınmasının işgücünde boşluklar bırakması nedeniyle çalışan kadınların yüzdesi neredeyse %10 arttı. Kadınlar kıyafet dikmekten uçak tamirine kadar çeşitli görevler üstlendiler. Kadın girişimcilerin sayısı bu dönemde patlama yaşadı ve çok çeşitli ev tabanlı işletmelerden gelir elde edilmeye başlandı. Savaş sona erdikten

⁵⁷ Emine Dengeç, Osmanlı Toplumunda Kadınların Üretime Katkıları, **History Studies**, C.: 2/1, 2010, s. 13.

⁵⁸ Yasemin Tümer Erdem ve Halime Yiğit, **Bacıyân-ı Rûm'dan günümüze Türk kadınının iktisadi hayattaki yeri**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2010, s. 23.

⁵⁹ Hatice Baysal ve Ahmet Sait Özkul, Son Dönem Osmanlı Kadın Yükseköğretiminde Girişimcilik Kodları: Dârülmuaallimât, İnas Dârülfünûnu ve Ticâret Mekteb-i Âlîsi, **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Ağustos 2017, Sayı: 41, s. 17-18.

sonra, çoğu kadın bağımsız gelir elde ederek ticaretine devam etti.⁶⁰ Kadın girişimciliği konusunun dünya çapında giderek konuşulmaya başlanması ise 1970'ler itibari ile olmuştur. 1970 ve sonrasında kadın girişimcilerin ekonomi içerisindeki rolleri yavaş yavaş büyümeye başlamıştır. Kadın girişimciliği konusunun en başında da değinildiği üzere, bu konu hakkında yazılan ilk akademik yazının 1976 yılında yazıldığı görülmekte ve bu dönem itibariyle kadın girişimciliğine olan destekler ve talepler artmaya başlamaktadır.

1980 sonrası dönemde özellikle Avrupa ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri, liberal iktisadi akım ile beraber girişimler ve girişimcileri benimseyip desteklemeye başlamıştır. Yukarıda bahsedilen dönem sonrasında kadın girişimcilerin azınlık konumundan adeta çoğunluk durumuna geçtikleri görülmektedir. Bu girişimler ve girişimciler, özellikle gelişmemiş veya gelişmekte olan devletler açısından fakirliğe ve istihdam yaratma hususuna bir çare olarak öngörülmektedir. Bundan sebep, bu ülkeler özellikle küçük girişimcilere ekstra bir ehemmiyet yüklemiş ve buna göre desteklerde bulunmak durumunda kalmışlardır.⁶¹

Kadın girişimciliğinin ivmesi, özellikle 1990ların başında iyice hız kazanmaktadır. Bu dönemlerde özellikle Avrupa'da (Hollanda, Danimarka, Almanya vb.) yeni oluşturulan şirketlerin çoğunluğunun kadınlar tarafından kurulduğu görülmektedir.⁶² Amerika Birleşik Devletleri'nde 1994 yılında kadın girişimcilerin kurduğu işletmeler veya şirketlerin, Fortune 500 listesindeki şirketlerin istihdam ettiği işçilerden fazla kişiyi istihdam etmiş olduğu da belirtilmektedir, ki bu rakam yaklaşık 11 milyon kişiye isabet etmektedir.⁶³ Ülkemizde de 1990lardan sonra kadınların eğitim ve öğretim seviyeleri artmış olduğundan ve yine kadınların iş hayatına katılımı fazlaştığından ötürü kadın girişimci sayısı da yükselişe geçmektedir. Fakat Türkiye'de kadınların iş yaşamını destekleme hususundaki gelişmeler asıl olarak ülkemizin 1999 senesinde Avrupa Birliği aday ülke statüsü kazanmasından sonra ortaya çıkmaktadır. Ülkemiz Avrupa Birliği'ne giriş uyum sürecinde özellikle kanunlarında kadınlar yararına pozitif ayrımcılıklar tanımaya başlamaktadır.⁶⁴

⁶⁰ Makayla Seger, Women Entrepreneurs: History of Women in Business, **Home Business**, 2017. (Çevrimiçi) <https://homebusinessmag.com/blog/success-stories-blog/women-entrepreneurs-history-women-business/> (erişim tarihi: 07.12.2020)

⁶¹ Demet Toksoy ve Kahraman Arslan, Türkiye'de Kadınları Girişimciliğe Yönelten Faktörler, Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Girişimcilik Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 1, 2017, s. 129.

⁶² Vujičić Slađana, Kvirgić Goran, Ivković Dragan ve Vujadin Radomir, The Development of Female Entrepreneurship in the Function of Overcoming Unemployment of Women in Serbia, **Journal of Women's Entrepreneurship and Education**, S.: 3-4, 2012, s. 2.

⁶³ Peggy Lambing ve Charles Kuehl, **Entrepreneurship**, Prentice Hall, 1997, s. 22.

⁶⁴ Songül Sallan Gül ve Yonca Altındal, Türkiye'de Kadın Girişimciliğinin Serüveni: Başarı Mümkün mü? **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.: 21 S.: 4, 2016, s. 1367.

Günümüzde ise artık kadın girişimciliği hem dünyada hem de ülkemizde kamu veya özel kurum ve kuruluşlarca desteklenmekte ve bu konuda birçok akademik çalışmaya da konu olmaktadır. Ülkemizde KOSGEB, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı, Türkiye Kadın Girişimciler Derneği, TOBB Kadın Girişimciler Kurulu, Türkiye Grameen Mikrofinans Programı ve Kadın Girişimci Desteği gibi kurum ve kuruluşlar hali hazırda kadın girişimcilere destek olmakta, kredi veya hibeler sağlamak ve kadınlara bu konularda eğitim ve hizmetler sunmaktadır. Avrupa Birliği içerisinde de Wegate, EEN for women, Business Angels ve InvestEU gibi kurumlarca kadınlara destek sağlanmakta olup, bu kurumlar ile alakalı bilgiler ileride incelenecek bölümlerde detaylıca anlatılacaktır.

1.7.2 Kadın Girişimciliğinin Önemi

Erkekler, her ne kadar son yıllarda aksine çalışmalar bulunsada dahi, iş dünyasında kadınlara oranla daha dominant bir noktada bulunmaktadır. Özellikle yönetici pozisyonları ve şirketlerin istihdam tercihlerinde kadınlar birçok sebepten geride kalabilmektedir. Kadınların günümüzde bağımsız hale gelmeleri ve maddi anlamda kendilerine yeten bireylere dönüşmeleri sonucunda girişimcilik de önem kazanmaktadır.

Kadınların bir girişimde bulunması, bu girişimlerini büyütmeleri, erkekler ile eşit bir şekilde rekabet edebilmeleri halinde o ülkenin gelişimine de katkı sağlayabilecektir. Özellikle çoğu ülkede kadın nüfusunun çokluğu, kadınların iktisadi hayatta daha çok rol alması gerekliliğini de beraberinde getirmektedir. Bu anlamda kadınların girişimci olmaları, ekonomiye doğrudan bir katkı sunacaktır. Kadın girişimcilerin, özellikle gelişmekte olan ülkelerde zenginlik, istihdam, insani gelişme, sağlık, yoksulluğun azaltılması ve ülke kalkınması gibi konularda önemli bir rol oynadığı da söylenmektedir.⁶⁵ Kadınlara ait olan işletmelerin dünya çapında en hızlı şekilde büyüyen işletmeler oldukları ve yenilik, refah yaratma gibi ekonomilerine önemli katkılar sağladıkları belirtilmekte ve bu işletmelerin dünyanın ekonomik gelişimindeki payının %40 olduğu da belirtilmektedir.⁶⁶

⁶⁵ Muhammad Sajjad, Nishat Kaleem, Muhammad Irfan Chani ve Munir Ahmed, Worldwide role of women entrepreneurs in economic development, **Asia Pasific Journal of Innovation and Entrepreneurship**, C: 14 S: 2, 2020, s. 153.

⁶⁶ Candida G. Brush ve Sarah Y. Cooper, Female Entrepreneurship and Economic Development: An International Perspective, **An International Journal**, C: 24 S: 1-2, 2011, s. 2.

Kadınların hayata karşı bakışları ve düşünceleri, erkeklere göre değişkenlik göstermekte ve daha fazla çözüme yönelik fikirler ortaya çıkabilmektedir zira kadınlar eski tarihlerden bu yana hem ev hem çalışma hayatlarını bir arada götürebilmekteledir.

Kadın girişimciliğinin artması için devletlerin harekete geçmesi sadece ekonomik anlamda gelişmeyi değil, ayrıca kadınların sosyal hayat içerisinde daha görünür olmalarına da yarayan bir durum olarak ele alınmalıdır. Kadın-erkek eşitsizliğinin önüne geçilebilmesi ve iş hayatında bulunan bu iki cinsiyet arasındaki farkların azaltılması, kadının sosyal statüsünü de yükseltecek ve bu sayede kadınlar hem çalışma hayatında hem de politik anlamda bürokrasinin yukarı kademelerinde kendilerine yer bulabileceklerdir. Kadınların bu noktada öne çıkmaları da gelecek nesiller açısından yararlı olacaktır çünkü sosyal, ekonomik ve çevresel sürdürülebilirliğin kilit özelliği kadınların gelişmesine bağlı olmaktadır.⁶⁷ Kadın, girişimcilikten elde ettiği gelirle şirketine yatırım yapmanın yanı sıra ailesine de katkı sağlayacak ve aile refahı artabilecektir. Bu da ailedeki çocukların daha iyi koşullarda eğitim almasına ve sağlık hizmetlerine ulaşmada kolaylıklar sağlayabilecektir.⁶⁸

1.7.3 Kadınların Girişimci Olma Nedenleri ve Karşılaştıkları Zorluklar

Kadınların girişimci olmaya iten ve çeken sebeplere değinmeden önce ilk olarak genel belli başlı sebeplere de değinmek doğru olacaktır. Kadın girişimciliğinin günümüzde artış trendinde olma nedenlerinden ilki geçmişe nazaran kadınların eğitim düzeylerinin artması ve iş alanlarında kendilerine daha rahat yer bulabilmeleri olarak sayılabilecektir. Günümüzde kadınların özellikle çocuk, patron baskısı vb. nedenlerle ücretli çalıştıkları işlerden kovulma endişesiyle kendi işlerinin sahibi olmak istemeleri, ilerideki bölümlerde de örneklerle gösterileceği üzere birçok kadın girişimcinin başarıya ulaşması veyahut devlet ile bu kişilerin kadınlara destek olması gibi nedenler olarak sıralanabilir.⁶⁹ Ayriyeten, dünya ekonomilerinde son yıllarda yaşanan büyük krizler sonucu orta veyahut küçük ölçekli işletmelerin önem kazanması, ataerkil toplum düzeninin giderek nötrleşmesi, tüketici toplumundaki artış ve bu

⁶⁷ Kata Kevehazi, Importance of Female Entrepreneurship, **China-USA Business Review**, C: 6 S: 7, 2017, s. 301.

⁶⁸ Lütfi İnciroğlu, Kadınların İstihdama Katılımı ve Yaşanan Sorunlar, 2017. (Çevrimiçi) <https://www.printfriendly.com/p/g/6RcCZU> (erişim tarihi 07.07.2022)

⁶⁹ Ali Gürol, Türkiye’de **Kadın Girişimci ve Küçük İşletmesi: Fırsatlar, Sorunlar, Beklentiler ve Öneriler**, Atılım Üniversitesi Yayınlar, Ankara, 2000, s. 241-242.

nedenle reklamcılığın önemli hale gelmesi gibi nedenler de genel manada kadın girişimciliğine duyulan ilgiyi artırmaktadır. Yapılan akademik çalışmalarda kadın girişimciliği ile alakalı en çok cesaret veren durumun ise eğitim hususu olduğu saptanmakta ve kadınların bu konuda veyahut genel manada eğitilmiş olduklarında hayallerini gerçekleştirme konusunda daha korkusuz davrandıkları belirtilmektedir.⁷⁰

Bu hususta yapılan akademik çalışmalar incelendiğinde birçok faktörün kadınları girişimci olma hususunda teşvik ettiği görülmektedir. Örneğin bir görüşe göre kadınlar, sabit işin beraberinde getirdiği yoğunluğun ve ev işlerinin çatışmasından memnun değiller ve bu nedenle girişimciliği, işlerini ve çocuk yetiştirme rollerini eşzamanlı olarak barındırmanın bir yolu olarak görüyorlar.⁷¹ Başka bir görüşe de göre kadınların iş yaşamlarından memnuniyetsizlikleri veyahut işleri konusundaki hayal kırıklıkları onları girişimci olmaya itmektedir.⁷²

Genel manada kadınları veyahut erkekleri girişimci olmaya iten veyahut çeken sebepler benzeşmekte ise bile, toplumda var olan cinsiyet rolleri ya da fiziki, psikolojik etkenler gereği bazı farklılaşmalar da görülmektedir. Bu hususta 2003 yılında yapılan bir çalışmaya göre kadın girişimci ve erkek girişimcilerin, girişimci olma nedenlerinin sıralaması değişiklik göstermektedir. Buna göre erkek girişimcilerin girişimci olma nedenlerinin başında daha esnek çalışma şartlarına sahip olma isteği, aileye zaman ayırma ve ailenin bakımıyla ilgilenme yükümlülüğü, kariyer yapma isteği ve son sırada zengin olmak varken kadınların girişimci olma sebepleri arasında ilk sırada zengin olma, sonrasında ise kariyer yapma isteği vardır. Bunları aile ile ilgilenmek ve aileye daha çok vakit ayırma isteği ile son olarak daha esnek çalışma şartlarına sahip olmayı isteme izlemektedir.⁷³ Kadınları girişimci olmaya iten nedenler olarak, o ülkede mevcut iktisadi koşulların yetersizliği sebebiyle ortaya çıkabilen iş bulma problemleri, hali hazırda düzeltilmeye çalışılan ancak hala tam manasıyla kadınlara uygun bulunmayan çalışma şartları ve her ne kadar İş Kanunu'nun 5. maddesinde eşit davranma ilkesi⁷⁴ başlığıyla

⁷⁰ Betül Kurşun ve Ayhan Nuri Yılmaz, **Kadın Girişimcilik: Türkiye'de Kadınları Girişimci Olmaya Yönelten Sebepler**, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Kongresi, 20-22 Nisan 2017, s. 237.

⁷¹ Stanley Cromie, Motivations of aspiring male and female entrepreneurs, **Journal of Occupational Behaviour**, 8(3), s. 259.

⁷² Candida Brush ve Robert Hisrich, "Women and minority entrepreneurs: a comparative analysis", **Frontiers of Entrepreneurship Research**, Babson College, 1985.

⁷³ Richard Demartino ve Robert Barbato, **Exploring the motivations differences of women "intending" on entrepreneurship**, RIT Scholar Works, 2003, s.3.

⁷⁴ 4857 Sayılı İş Kanunu, 5. madde: "İş ilişkisinde dil, ırk, renk, cinsiyet, engellilik, siyasal düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ve benzeri sebeplere dayalı ayırım yapılamaz. İşveren, esaslı sebepler olmadıkça tam süreli çalışan işçi karşısında kısmî süreli çalışan işçiye, belirsiz süreli çalışan işçi karşısında belirli süreli çalışan işçiye farklı işlem

düzenleme bulunuyor olsa dahi cinsiyet farklılıklarından dolayı özellikle ücret konusunda ayrımcılığa uğramaları gibi durumlar sayılabilecektir. Ekonomik buhran dönemleri de kadını girişimci olmaya iten sebeplerden biri olarak değerlendirilmektedir.⁷⁵ Kadınları genel manada girişimci olmaya çeken sebepler ise yukarıda da açıklanmaya çalışıldığı üzere genel olarak özgürce çalışabilme isteği, kendi ayakları üstünde durup başarı yakalama konusundaki hayaller ve ayrıca iş ile aile arasında dengeyi sağlayabilmek olarak sayılabilecektir. Goyal ve Parkash da yaptıkları çalışmada kadınların girişimci olma nedenlerini 13 maddede şöyle sıralamışlardır:⁷⁶

- Öz kimlik ve sosyal statü
- Eğitim ve yeterlilik
- Aile üyelerinin desteği
- Yenilikçi düşünce
- İstihdam yaratma
- Hükümet politikaları ve prosedürleri
- Aile mesleği
- Ek gelir ihtiyacı
- Çocuklara parlak gelecek
- Arkadaşların ve akrabaların başarı hikayeleri
- Kendi kendini gerçekleştirme için yeni zorluklar ve fırsatlar
- Kendi kararını alma ve bağımsız olma özgürlüğü
- Başkalarına rol model olma

yapamaz. İşveren, biyolojik veya işin niteliğine ilişkin sebepler zorunlu kılmadıkça, bir işçiye, iş sözleşmesinin yapılmasında, şartlarının oluşturulmasında, uygulanmasında ve sona ermesinde, cinsiyet veya gebelik nedeniyle doğrudan veya dolaylı farklı işlem yapamaz. Aynı veya eşit değerde bir iş için cinsiyet nedeniyle daha düşük ücret kararlaştırılamaz. İşçinin cinsiyeti nedeniyle özel koruyucu hükümlerin uygulanması, daha düşük bir ücretin uygulanmasını haklı kılmaz. İş ilişkisinde veya sona ermesinde yukarıdaki fıkra hükümlerine aykırı davranıldığında işçi, dört aya kadar ücreti tutarındaki uygun bir tazminattan başka yoksun bırakıldığı haklarını da talep edebilir. 2821 sayılı Sendikalar Kanununun 31 inci maddesi hükümleri saklıdır. 20'nci madde hükümleri saklı kalmak üzere işverenin yukarıdaki fıkra hükümlerine aykırı davrandığını işçi ispat etmekle yükümlüdür. Ancak, işçi bir ihlalin varlığı ihtimalini güçlü bir biçimde gösteren bir durumu ortaya koyduğunda, işveren böyle bir ihlalin mevcut olmadığını ispat etmekle yükümlü olur.”

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf>

⁷⁵ Sevgi Gönüllüoğlu, İsa İpçioğlu, Atıl Taşer, **Sahip Oldukları İşletme Türlerine göre Kadın Girişimcilerin Aralarındaki Farklılıkların Analiz Edilmesi**, 17. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları S.: 162, 2009, s. 328.

⁷⁶ Meenu Goyal ve Jai Parkash, Women Entrepreneurship in India-Problems and Prospects, **International Journal of Multidisciplinary Research**, C.: 1 S.: 5, 2011, s. 197.

Bir başka çalışmada ise kadınların girişimci olmaları ile alakalı olarak sadece nedenlerin olmadığı ayrıca onları girişimci yapan yeteneklerin de olduğu ve ayrıca onları girişimci olmaya motive eden birtakım olguların var olduğu belirlenmektedir. Bu çalışmaya göre bir kadının girişimci olabilmesi için pazarlama, planlama, organize etme ve para yönetimi gibi hususlarda belli bir seviyenin üstünde olması ve bu iş sürecinde sürekli yeni fikirler bulabilme yeteneğine sahip olması gereklidir. Bu çalışmaya göre bu kadınlar %11 oranında mevcut işlerinde hayal kırıklığına uğradıklarından, %13 oranında şehir/ülke değişiminden, %17 oranında ev hanımlığının bir süre sonra sıkıcı gelmesinden ve son olarak da %35 oranında girişimci olacağı iş alanına ilgi duyma nedeniyle girişimci olmaktadır. Pek tabi daha önce de değinildiği üzere, kadının bağımsızlığını sağlama düşüncesi ve başarı elde etme isteği onları bu hususta en çok motive eden olgulardandır.⁷⁷

Kadınları girişimciliğe yönelten nedenler konusunda son olarak Nalan Yetim'in makalesi de ülkemiz açısından kadınların girişimci olma nedenleri hususunda çok doğru tespitler içermektedir. Yetim'e göre kadınları girişimciliğe yönelten farklı sebeplerden ilki, eşin ücretli bir işte çalışma hususunda icazet vermemesidir. Ülkemizde özellikle erkek eşin gelir düzeyi belli bir seviyenin üzerindeyse kadının başka bir şirkette çalışması, kadının tüm taleplerine rağmen, karşılanmamakta ancak buna karşın kadına bir işletme kurularak zamanını orada geçirmesi sağlanmaktadır. Kadınların ülkemizde girişimciliğe girişmesi açısından diğer bir neden ise babanın veyahut eşin çalışamayacak durumda olması ve bu sebeple aile işletmesinin başına kadının geçmesiyle oluşmaktadır. Son olarak ve günümüz genç kadınları açısından en önemli sayılabilecek neden ise kadının eğitimi değerlendirme isteğidir. Bu durumda belli bir süre bu hususta eğitim görmüş veyahut herhangi bir işte deneyim kazanmış kadınların bu eğitimi ve bilgiyi kullanmak suretiyle girişimci olduğu da görülmektedir.⁷⁸

Sullivan ve Meek tarafından yürütülen sistematik analizin sonuçları⁷⁹, toplumun bu konudaki değer yargıları ve kadın/erkek ile ilgili farklı sosyalleşme süreçleri, varlıkların ve hizmetlerin cinsiyetler arasında eşitsiz dağılımı, eğitim hedefleri ve günlük yaşam aktivite beklentileri nedeniyle kadınlar için çalışma hayatının engel oluşturabileceğini öne sürmekteyse de bu engeller günümüzde yavaş yavaş aşılmaya başlanmaktadır. Aile ve Sosyal Hizmetler

⁷⁷ Robert Hisrich ve Sevgi Ayşe Öztürk, Women Entrepreneurs in a Developing Economy, **Journal of Management Development**, C.: 18 S.: 2, 1999, s.120.

⁷⁸ Nalan Yetim, Sosyal Sermaye Olarak Kadın Girişimciler: Mersin Örneği, **Ege Academic Review**, 2002, s. 68-87-88.

⁷⁹ Diane Sullivan ve William Meek, Gender and entrepreneurship: a review and process model, **Journal of Managerial Psychology**, C.: 27 S.: 5, s. 430.

Bakanlığı'nın 2020'de açıkladığı Türkiye'de Kadın raporuna göre, Türkiye'de okuma yazma bilmeyen 2.198.088 milyon kişiden 1.872.537 kişinin kadın olması, kadınların iş gücüne katılma oranının %34.2 olması, bu iş gücünde işveren olarak geçen kadınların sadece %8.7, kendi hesabına çalışan kadınların oranının ise %17 olması gibi hususlar, bu noktada kadın girişimciliğinin ve hatta kadın eğitiminin hala istenilen düzeylerde olmadığını gösteriyor olsa dahi, aynı raporda kadınlar ile alakalı stratejilerin doğru bir şekilde ortaya konulması da umut vericidir.⁸⁰

Kadın girişimcilerin karşılaştıkları zorluklar hakkında birçok akademik çalışma yapılagelmekte olup, bu konuyla alakalı çeşitli fikirler öne sürülmektedir. Bu hususta hem yerli hem de yabancı kaynaklarda öne sürülen fikirler üzerinde durulması önem arz etmektedir. Najma Taqi, özellikle kendi bölgesinde (Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan) kadın girişimcilerin karşılaştıkları sorunları, sermayeye erişim sağlayamama, girişimleri idare etme konusunda özgüven eksikliği ve son olarak kadınlar konusunda kanunların yeteri kadar hareket özgürlüğü tanımaması olarak belirtirken⁸¹; Afrika'da yapılan bir araştırma, kadın girişimcilerin genellikle 20 ila 5 yaşları arasında olduğunu ve kadınların aileye bakmakla yükümlü olduklarını belirlemekte ve çoğu kadın girişimcinin düşük seviyede niteliklere sahip olduğunu ve bu sebeple perakendecilik ya da hizmet sektörü gibi sektörlerde faaliyet gösterdiklerini ortaya çıkarmaktadır. Afrika bölgesinde faaliyet gösteren kadın girişimcilerin finansmana erişim, iş ve aile sorumlulukları arasındaki çatışmalar, ağ oluşturma zorlukları, eğitim ve yönetim becerilerinin eksikliği gibi konuları en büyük zorluklar olarak gördüğü de belirtilmektedir.⁸²

Ülkemiz açısından yapılan bazı çalışmalarda da kadın girişimcilerin karşılaştıkları bazı zorluklara değinilmektedir. Bir çalışmada Türkiye'nin Avrupa ülkeleri arasında istihdam oranlarında en büyük cinsiyet farklılıklarından birine sahip olduğuna ve bu sebeple ülkemizde girişimcilik peşinde koşan kadınların çeşitli zorluklarla karşı karşıya olduğu belirtilmekte fakat tüm kadınların aynı mağduriyetleri yaşadığını söylememenin de zor olduğu belirtilmektedir. Bu

⁸⁰ T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, **Türkiye'de Kadın Raporu**, 2020, <https://ailevecalisma.gov.tr/media/44013/02-03-2020-tr-de-kadin-donusturuldu.pdf>

⁸¹ Najma Taqi, The Challenges Facing Women Entrepreneurs: A Study On Gulf Cooperation Council (GCC) Countries Evidence From Kingdom Of Bahrain, United Arab Emirates And Saudi Arabia, **Brunel University London, Felsefe Doktora tezi**, 2016, s. 40.

⁸² Fungai Ngoma Mauchi, Margaret Mutengezanwa ve David Damiyano, Challenges faced by women entrepreneurs: A case study of Mashonaland Central Province, **International Journal of Development and Sustainability**, C.: 3 S.: 3, 2014, s. 477.

çalışmada genel manada kadınların karşılaştığı zorluklar; pazarlama, finansal kontrol, yönetim, yenilik ve risk alma konusundaki yetersizlikler olarak sıralanabilir.⁸³

Ülkemizde yapılan bir başka çalışmada da kadınların girişimcilik faaliyetlerinde karşılaştığı zorluklar belli başlıklar halinde sıralanmaktadır. Bu sorunlardan ilk başlık iş kurma aşamasında karşılaşılan sorunlardır. Bu çalışmaya katılan 105 kadından 25'i herhangi bir sorunla karşılaşmadığını belirtirken, 18 kişi sermaye bulma/getirme noktasında sorun yaşadığını belirtmektedir. Bu sorunlar sırasıyla belediye veyahut maliye nezdindeki bürokratik işlemler, işçi bulma/çalıştırma sorunu, toplumun kadına karşı bakış açısı, iş konusunda acemilik, işletme için bir yer tahsisi veyahut kiralınması, evin veyahut çocukların ihtiyaçları/bakımı, mal ya da araçların temini ve çalışılan saatlerin yoğunluğu olarak belirtilmektedir. Hatta kimi kadınların yukarıda sayılan tüm hususlar konusunda sorun yaşadığını dahi belirtilmektedir. Pek tabi kadın girişimciler sadece iş kurarken değil, kurulduktan sonra da bazı sorunlar yaşamaktadır. Aynı çalışmada katılımcılara iş kurulduktan sonra yaşanan sorunlar sorulmuş ve cevaben 105 katılımcıdan 32'si sorun yaşamadığını belirtmektedir. Sorun yaşamayan kadın girişimciler haricindeki katılımcılar ise az müşterilerinin olması, resmi kuruluşlarca istenen bürokratik işlemler, kadın olmanın toplumdaki bakış açısı, çek/senet veyahut nakit ödemeleri, yoğun işler dolayısıyla yorgunluk, işletme konusu işi yürütmesi açısından bilgisizlik, işletme ile alakalı malların temin edilmesi ve çalışma hayatı ile ev arasındaki dengeyi kuramama konusunda sorunlar yaşadıklarını belirtmektedirler.⁸⁴

Yukarıda kısaca bahsedildiği üzere, kadın girişimcilerin karşılaştığı sorunlardan en büyüğü aslında finansa erişimdir. Kadın girişimci, faaliyet gösterdiği alandaki finansal ve kredi ortamını değerlendirmelidir. Çoğu kadın girişimci veya müstakbel kadın girişimciler, şirketlerini hem kurmak hem de geliştirmek için hibe alma, eğer hibe almayı başaramaz ise borç alma yani kredi çekme durumundadır. Çoğu zaman bu krediyi sağlayanlar, kredi/borç isteyenlerin iş kalitesi veya gelecek plan projeleri hakkında eksik bilgiye sahiptir. Kadın girişimcinin sağlam bir yatırım olduğuna dair bir güven duygusu geliştirmek amacıyla bu parayı verecek olan kurumlar bilgi toplama sürecine girecek ve bu da belli bir zaman parasal maliyete sebep olabilecektir. Kadınlar işgücü piyasasına erkeklerden daha geç, sınırlı bir meslek

⁸³ Ahmet Murat Fiş, Selcen Ozturkcan ve Faik Gur, Being a Woman Entrepreneur in Turkey: Life Role Expectations and Entrepreneurial Self-Efficacy, **SAGE Open Research Article**, 2009, s. 12.

⁸⁴ Nilgün Çelebi, **Turizm Sektöründeki Küçük İşyeri Örgütlerinde Kadın Girişimciler**, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Ankara, 1997, s. 42-43-44.

yelpazesi içinde girmekte ve bu nedenle, özellikle yönetim ile denetimde, profesyonel olarak genellikle erkeklerden daha az deneyimlidirler, bu sebeple aldıkları destekler de erkeklere göre daha az olabilmektedir. Bu sebeplerden ötürü girişimci olmak isteyen veyahut halihazırda girişimciliğe giren birçok kadının önü de tıkanabilmektedir.

Kadın girişimcilerin karşılaştığı zorluklardan birisi de teknolojik gelişmelere adaptasyon problemi olabilmektedir. Teknoloji ve bilgi devrimi, küçük firmaların iş yapma şeklini tamamen değiştirmektedir. Teknoloji, rekabet edebilirliğin tüm yönlerinde, yani detaya girilecek olunursa ürünler ve üretim teknikleri, ayrıca yönetim yöntemleri, firma organizasyonu ve personel eğitimi gibi hususlarda dahi giderek daha önemli bir rol oynamaktadır. Yeni teknolojiler sayesinde, küçük üretici veya üretici, ister bir kadın kooperatifi olsun ister ev tabanlı bir işte yalnız bir kadın olsun, bugün sadece birkaç yıl önce hayal edilebilecek olandan daha fazla üretim kapasitesine ve pazarlara erişime sahiptir. Bu yeni teknolojilerden yararlanmak maksadıyla, kadın girişimciler öncelikle bir iş yürütmenin temellerini (örneğin, bir iş planı oluşturma ve yeniden gözden geçirme) ve işte kalmanın günlük sorunlarını çözmeyi bilmelidir. Kadın girişimciler genellikle erkek meslektaşlarından daha az hazırlıklıdır ve farklı iş geçmişlerine sahiptir. Çoğu KOBİ sahibi gibi onlar da rekabetçi kalabilmek amacıyla hayati önem taşıyan bilimsel, teknolojik ve ekonomik bilgilere erişimde zorluk yaşamaktadır. KOBİ'ler yani bu çalışma özelinde kadın girişimciler genel olarak bu konuda birtakım kısıtlamalarla karşı karşıyadır: piyasada mevcut olan bilgi yığını tasnif etmek amacıyla zaman, deneyim ve vasıflı uzman personel eksikliği. Her kadın girişimcinin ve her teknolojinin kültürü farklı olduğu için de bu yönde zorlukların aşılması anca işin yapılarak öğrenilmesiyle aşılabilecektir.⁸⁵

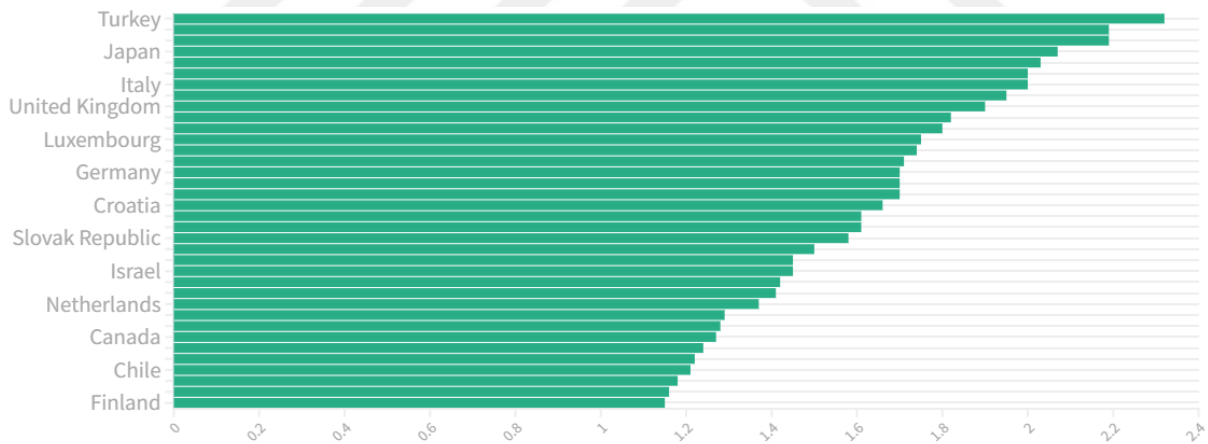
Halihazırda var olan zorlukların yanında, kadın girişimciler ayrıca Korona virüs pandemisi nedeniyle de birçok zorlukla karşılaştı. Pandeminin özellikle kadınlar açısından ortaya çıkardığı sorunlardan başlıcaları ise küçük işletmelerin kırılganlığı, ağır sanayi-sektörünün olumsuz etkilenmesi ve iş taleplerine ek olarak aile bakımının ek yükü olmuştur. Kadınların pandemiden erkeklerden çok daha fazla etkilendiğini, ancak etkilerin ulusal bağlamlarda önemli ölçüde değiştiği de söylenebilecektir. Kadın girişimciler, ortaya çıkan iş kesintilerine ve yeni pazar gerçeklerine uyum sağlama konusunda inanılmaz bir esneklik ve ustalık göstermekteyse dahi birçok ülkedeki kamu politikaları, aile bakımı, okul eğitimi ve

⁸⁵ Jeanne Halladay Coughlin, *The Rise of Women Entrepreneurs: People, Process and Global Trends*, Quorum Books, 2002, s. 143.

küçük işletme etkileri için yetersiz destek nedeniyle bu çabaları bir noktada yetersiz kalmaktadır. Özellikle yüksek gelirli ülkelerdeki kadınların kurumsallaşmış eğitim, kreş ve yaşlı bakımı sistemlerine olan yüksek güveni göz önüne alındığında, okulların kapanmasının erkeklerden çok kadınlar üzerinde büyük etkileri görülmektedir. Pandemi dönemi ile ilgili yapılan bir çalışmaya göre, girişiminde 5 yılı doldurmayan kadınlar için bu süreç girişimcilik algısında olumsuz etkiler meydana getirmektedir.⁸⁶

Genel itibarıyla yukarıda yazılı sorunlar incelendiği vakit, kadınların girişimcilik yaşamlarında karşılaştıkları sorunların çoğunluğu kuruluş aşamasında paraya ulaşım olduğu anlaşılmaktadır, ki bu hususla alakalı ileriki bölümlerde inceleneceği üzere günümüzde birçok destek sağlanmaktadır. Bunun dışında kadın olmak hem dünya hem de ülkemiz açısından hala bir tabu niteliğinde olduğundan dolayı, kadın olmanın getirdiği zorluklar da kadınların karşılaştıkları zorluklar arasında en önemlilerinden biridir denilebilir. Son olarak eğitim anlamındaki eksiklikler doğal olarak iş hayatına da yansımakta ve zorluk olarak kadınların karşısına çıkmaktadır.

Şekil 2: İş Yaratma Sürecine Dahil Olan Erkeklerin Kadınlara Oranı, 2016-2020

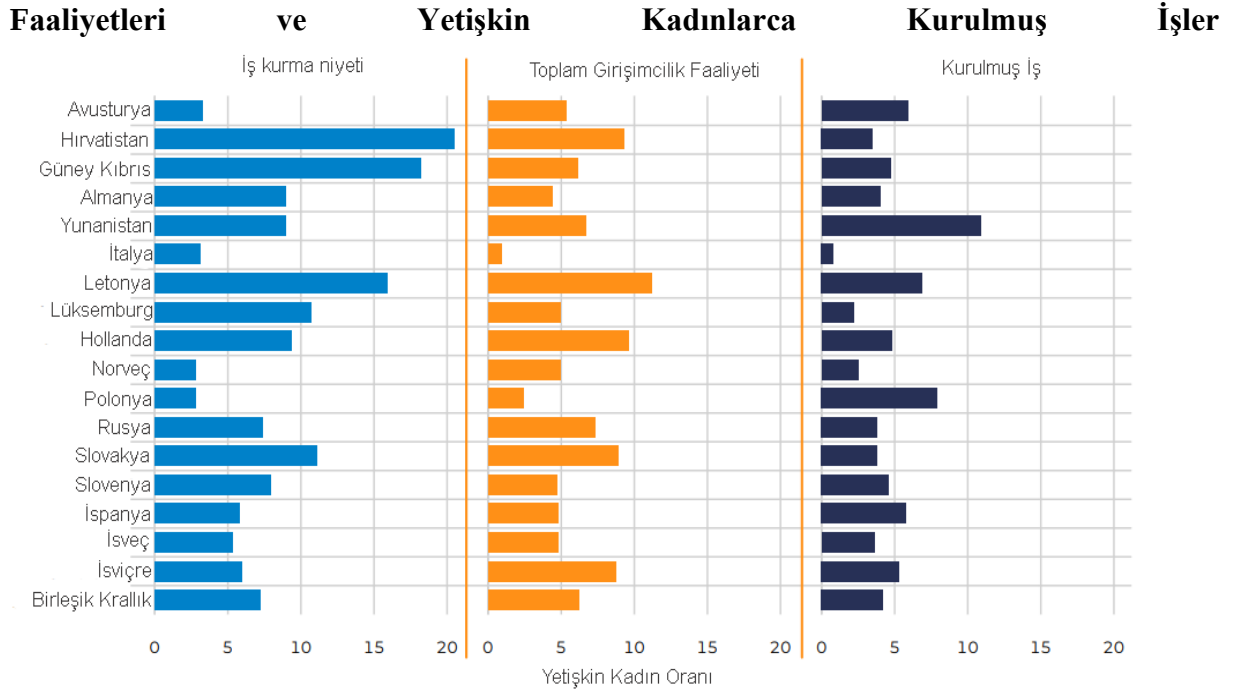

Kaynak: Global Entrepreneurship Monitor, OECD için yetişkin nüfus anketinin özel tabloları, 2021. (çevrimiçi) <https://www.oecd.org/cfe/smes/inclusive-entrepreneurship/> (erişim tarihi 11.07.2022)

Şekil 2’den görüleceği üzere, yapılan çalışmalar da kadınların hem yeni bir iş kurma hem de yeni kurulan işlerde çalışma oranının erkeklere göre daha az olduğu görülmektedir.

⁸⁶ Tuba Büyükebeşe, Tuğba Dikbaş ve İrfan Doğan, Kadın Girişimcilerin Covid-19 Pandemi Sürecindeki Girişimcilik Algıları: Kayseri ve Gaziantep Örneği, *Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi*, C:7 S:2, 2022 s. 241.

Şekil 3: Avrupa'da Kadınların İş Kurma Niyetleri, Toplam Erken Aşama Girişimci

Kaynak: Gem 2020/21 Women's Entrepreneurship Report: Thriving Through Crisis, s. 57. (çevrimiçi) <https://www.gemconsortium.org/report/gem-202021-womens-entrepreneurship-report-thriving-through-crisis> (erişim tarihi 11.07.2022)

Bir bölgedeki hem faaliyet çalışması hem de girişimcilik dinamikleri, bir iş kurarken üç temel aşamanın dikkate alınmasını gerektirir: Bunlar: (1) bir kişinin yakın gelecekte yeni bir iş kurma niyeti ve bir iş planı anlayışı; (2) işletmenin doğuşu ve başlangıç aşamaları ve (3) şirketin sürekliliği veya ayakta kalamaması durumunda kapanması. Girişimcilik niyeti ile ilgili olarak, analiz edilen tüm Avrupa ülkelerinde, girişimcilik faaliyetine başlama eğiliminde olan erkeklerin oranı kadınlardan daha yüksektir. Hem 2 hem de 3. şekilde kadınların, niyetlerini gerçeğe dökme oranlarının düşük kaldığı görülmektedir. Bu da yukarıda yazılı zorluklar ve işe başlayamama sebeplerinden ötürüdür.

Pandemi dönemi de kadın girişimciler açısından zorlu geçmiştir. Bu hususta yapılan bir çalışmada da bu durum katılanlara sorulmakla aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır

Şekil 4: Gelir Grubu Başına En Yüksek ve En Düşük Ortalama Uzman Puanları: Pandemiye Müdahaleler ve Kadın Girişimcilere Destek, 2021

		Level A	Level B	Level C
Hükümetin yeni firmaların düşüşünü azaltması	Yüksek	Suudi Arabistan 8.2	Uruguay 6.8	Dominik Cumhuriyeti 6.0
	Düşük	Japonya 2.7	Belarus 2.3	İran 1.3
Dijitalleşme ve tele-çalışmanın ilerlemesi ve desteklenmesi	Yüksek	Hollanda 7.8	Litvanya 7.5	Kolombiya 5.8
	Düşük	Japonya 5.1	Belarus 4.3	Sudan 3.0
Bir başlangıç sürücüsü ve iş modeli olarak gig ekonomisinin yükselişi	Yüksek	Suudi Arabistan 7.4	Letonya 8.1	Meksika 7.9
	Düşük	Lüksemburg 4.9	Belarus 4.2	Fas 4.5
Çevrenin kârlılık veya büyümenin üzerinde önceliklendirilmesi	Yüksek	Birleşik Arap Emirlikleri 7.4	Litvanya 5.9	Hindistan 5.2
	Düşük	İsrail 3.4	Belarus 2.0	İran 2.0
Kadın girişimcilere destekler	Yüksek	Birleşik Arap Emirlikleri 7.9	Litvanya 7.0	Hindistan 5.1
	Düşük	İsrail 3.5	Türkiye 3.2	İran 2.5

Kaynak: Global Entrepreneurship Monitor, 2021/2022 Global Report: Opportunity Amid Disruption, 2022, s. 88. (çevrimiçi) <https://gemconsortium.org/file/open?fileId=50900> (erişim tarihi 11.07.2022)

Yukarıda gösterilen çalışmada katılımcılara, pandeminin ilk yılında hükümetleri tarafından alınan önlemlerin yeni ve büyüyen firmalarının ve ilgili işlerin sayısında önemli bir düşüşü önlemeye yardımcı olup olmadığı sorulmuştur. Gelir grubu başına en yüksek ve en düşük puanlar açısından sonuçlar ve kadın girişimcilere verilen destekler hakkında ayrı sorulara verilen yanıtlar yukarıdaki şekilde gösterilmektedir. A Düzeyi Birleşik Arap Emirlikleri, B Düzeyi Litvanya ve Düzey C olan Hindistan'da hükümet önlemlerinin kadın girişimciler için yüksek olduğu belirtilmektedir ve bu yardımların bir düşüş yaşanmasının önlenmesinde yardımcı olduğu konusunda güçlü mutabakat olduğu görülmektedir. Tüm girişimciler açısından bakıldığında zaman, Japonya, Beyaz Rusya ve İran'da hükümetlerin yardımda bulunmaları yetersiz olarak değerlendirilmektedir. Kadın girişimcilere verilen desteklerde ise en düşük destek hisseden girişimcilerin İsrail, Türkiye ve İran'da olduğu belirtilmektedir. Pandemi nedeniyle artan uzaktan (tele) çalışmanın yanı sıra dijitalleşmedeki ilerleme ve destek, A Düzeyi ekonomilerdeki katılanlar tarafından onaylanmış ve bu grubun tüm ülkelerinde ortalama puan 5'in üzerinde olarak hesaplanmıştır. Bu ülkeler sırasıyla, Hollanda, Litvanya ve Kolombiya olarak görülmektedir. Tüm bu sonuçlar birlikte ele alındığında, pandeminin ticari dijitalleşmeyi hızlandırdığını ve girişimciler tarafından dijital teknolojilerin girişimciler tarafından temel bir gereklilik olarak benimsenmesini hızlandırdığı ve ayrıca kadın girişimciliğine desteklerin de belli bir coğrafyada sınırlanmadığı görülmektedir.

1.7.4 Kadın Girişimcilerin Türleri ve İşkolları

Literatür taraması yapıldığında çok sayıda araştırmacının, kendi alanlarında kadın girişimcilerin türleri konusunda çalışma yaptığı görülmektedir. Bu sayede kadın girişimcilerin ve onların işletmelerinin anlatılmaya çalışıldığı da görülmektedir. Örneğin Starr ve Yudkin, kadın girişimci türlerini işletme kuran, işletmeyi miras alan, işletme satın alan, eş ya da iş ortakları ile iş kuran, hızlı büyüyen firmalar kuran ve yarı zamanlı veya yavaş büyüyen şirketlere sahip kadın girişimciler olarak ayırmaktadır.⁸⁷ Goffee ve Scase, girişimci değerlere ve geleneksel kadın rollerine olan bağlılıkları göz önünde bulundurarak kadın girişimcilerin dört tipe ayrıldığını belirtmektedir. Burada kadın girişimciler geleneksel, radikal, yenilikçi ve yerli olarak tanımlanmaktadır. Geleneksel kişiler, girişimcilik ve yerli değerlere yüksek düzeyde bağlılık gösterirler ve düşük aile gelirini desteklemek için bir iş kurma olasılıkları daha yüksektir. Radikaller ise her iki rolde de düşük bir bağlılığa sahip olan, ancak kadın sorunlarını ilerletmek için kolektif bir şekilde politik ve ekonomik girişimlerle daha çok ilgilenen feministlerdir. Yenilikçiler, girişimcilik değerlerine öncelik vermektedir ve kuruluşlardaki sınırlı kariyer beklentileri nedeniyle girişimciliği seçmiş bulunanlardır. Yerli halklar daha çok yerel rollerle ilgilenmekte olup, işlerini ikincil derecede görmektedirler. Yerel halklar büyük olasılıkla çok küçük ölçekli girişimler yürütürler.⁸⁸ Langan-Fox ve Roth ise psikolojik özelliklere dayalı bir kadın girişimci tipolojisi geliştirmektedir. Bu tipolojide üç tür psikolojik kadın girişimci olduğunu belirtmektedir ve bunların ihtiyaç karşılayanlar, pragmatik ve yönetici girişimciler olduğu kanaatine varmaktadır.⁸⁹ Başka bir çalışmada da kadın girişimciler genç başarılılar, blok faktörlü girişimciler, aile odaklı girişimciler ve gelir odaklı girişimciler olarak belirtilmektedir. Genç başarılılar, girişimleri erken yaşta başlatan, olumlu çekme faktörleri tarafından motive edilen ve kadınların geleneksel rolleri ile ilişkisel desteğe az önem veren kişilerdir. Blok faktörlü girişimciler, ücretli işlerinde memnuniyetsizlik gibi daha olumsuz itici faktörler nedeniyle işe girenlerdir. Blok faktörlü girişimciler ilişkisel desteğe ve geleneksel kadın rollerine büyük önem vermektedirler. Benzer değerler, girişimci olma motivasyonları dışında aile odaklı kadın girişimciler tarafından paylaşılır. Bu kadınlar, daha çok bir hobi olması niyetiyle ve kendini tatmin etmek için işlerinden önce aile çıkarlarına öncelik vermektedirler.

⁸⁷ Jennifer Starr ve Marcia Yudkin, **Women entrepreneurs : a review of current research**, Wellesley Centers for Women, 1996.

⁸⁸ Robert Goffee ve Richard Scase, **Women in Charge: The Experience of Female Entrepreneurs**, Allen and Unwin, 1985.

⁸⁹ Janice Langan-Fox ve Susanna Roth, Achievement motivation and female entrepreneurs, **Journal of Occupational and Organizational Psychology**, 1995, s. 212.

Gelir odaklı girişimciler ise bu grubun aksine, kadın olarak geleneksel rollerine öncelik vermelerine rağmen, finansal ihtiyaçlarından daha fazla motive olmaktadır.⁹⁰

Türkiye’de bu konuda yapılan çalışmalarda da genel itibariyle 4 tip kadın girişimciden bahsedilmektedir. Bunlar yukarıda da bahsedildiği üzere geleneksel girişimci, yenilikçi girişimci, evcil girişimci ve radikal girişimcidir. Geleneksel girişimci tipine sahip kadınlar için iş hayatı ile ev/çocuklar arasındaki denge önemlidir zira bu tipe uyan kadınlar her ikisini de beraber yürütmek zorundadırlar.⁹¹ Yenilikçi kadın girişimciler ise belli bir hedefi gerçekleştirmek adına yüksek bir hırs ile işlerini yapmaktadırlar. Bu tip kadın girişimciler genel itibariyle iyi eğitilmiş kadınlardan oluşmakta olup, özgür olmayı ve başkaları altında çalışmayı istememektedirler.⁹² Evcil kadın girişimciler, adından da anlaşılacağı üzere genel itibariyle yenilikçi kadınların aksine ailesine katkı sağlamak amacıyla bu işleri yapmaktadırlar. Radikal kadın girişimciler, yani feminist olarak adlandırılan, girişimci grubu ise toplumda kadın ile erkeğin eşitliğini savunmakta, ev ile iş yaşamı arasında da eşitliği savunmalarından ötürü girişimci olmayı seçmektedirler.

Literatürde birçok tür ve tipolojiye ayrılmış olan kadın girişimciler, ayrıca birçok ayrı işkolunda girişimlerini yürütmektedirler. Kadın ve erkek tarafından işletilen işletmelerin özelliklerindeki farklılıkları ve karşılaştıkları bazı zorlukları açıklamadaki en önemli faktörlerden biri, kadın girişimcilerin faaliyet gösterdikleri sektördür. 2015 yılında kendi hesabına çalışan kadınların %12,8’i sağlık ve sosyal hizmet sektörlerinde faaliyet göstermektedir ve %10,7’si tekstil ürünlerinin yıkanması ve temizlenmesi, kuaförlük ve güzellik bakımı ve fiziksel sağlık faaliyetleri (yani "diğer hizmet faaliyetleri") gibi hizmet sektörlerinde faaliyet göstermektedir.⁹³ Başka bir çalışmada da kadın girişimcilerin kadın ağırlıklı alanlarda çalışmayı seçtiği ve bunun hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde aynı şekilde ilerlediğini göstermektedir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri’nde yapılan araştırmalar, kadınların hizmet, perakende ve konaklama sektörlerinde faaliyet gösterme eğiliminde olduğunu saptarken, gelişmekte olan bazı Afrika ülkelerinde de kadın girişimcilerin otel, yemek ve restoran, toptan ve perakende ticaret, hazır giyim, tekstil ve deri ürünleri gibi

⁹⁰ Reshmi Mitra, The Growth Pattern of Women-Run Enterprises: An Empirical Study in India, **Journal of Developmental Entrepreneurship**. 7(2), 2002.

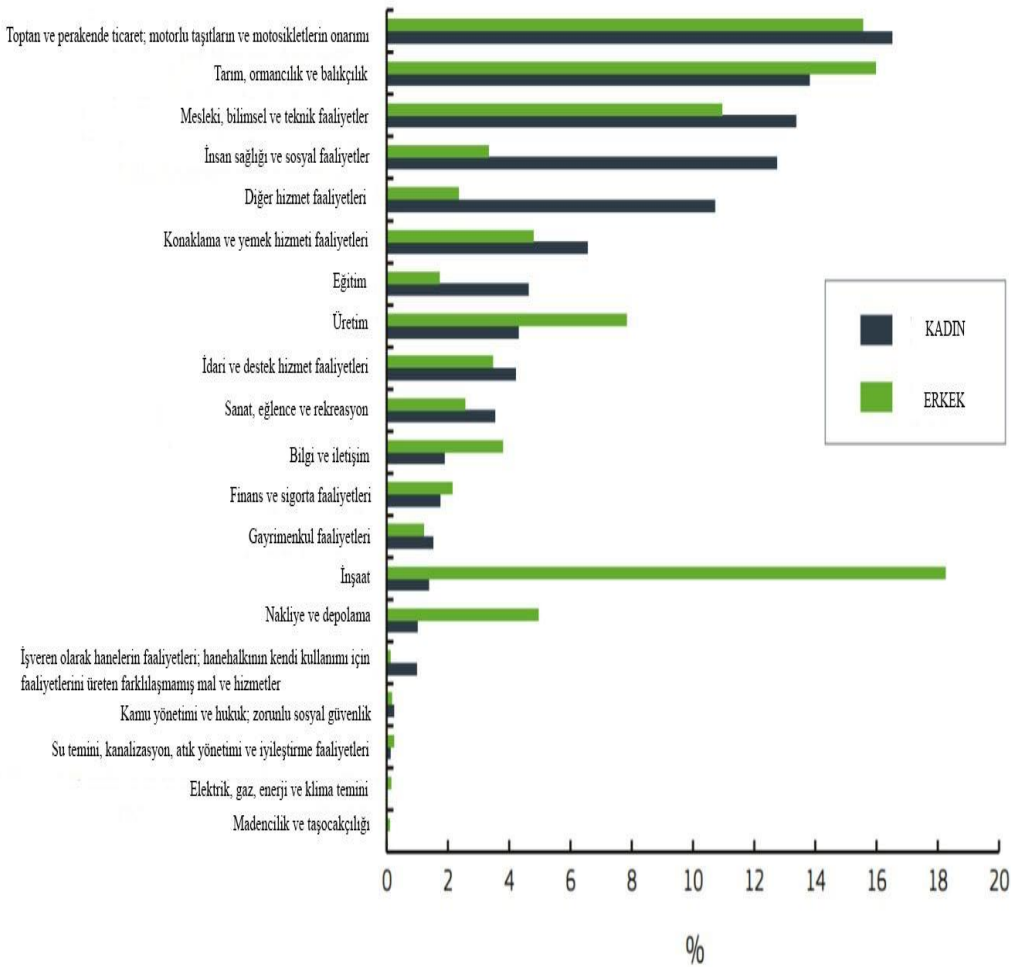
⁹¹ Serap Çabuk, Selin Köksal Araç ve Hatice Doğan Südaş, Kadın Girişimcilerin İş Yaşam Süreçlerinin İncelenmesi: Adana İlindeki Girişimciler Üzerinde Bir Uygulama, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.: 12 S.: 31, 2015, s. 427.

⁹² İbrahim Öztürk, **a.g.e.**, s. 40.

⁹³ OECD, **Policy Brief on Women’s Entrepreneurship**, 2016, s. 7.

sektörlerde ya da terzi veya kuaför gibi diğer hizmetlerde yoğunlaşma eğiliminde olduğunu belirtilmektedir. Kadınların sahip olduğu firmalar, profesyonel hizmetlerin aksine daha az beşerî sermaye ve resmi nitelikler gerektiren alt düzey hizmetlerde de fazla temsil edilmektedir.⁹⁴ Buradan, kadınların erkek egemen iş yaşamında, daha az kârlı işlere yöneldikleri ve bunun sebebinin de başlangıç maliyetlerinin düşük olması ve piyasada kârlı işlerin genel itibarıyla erkek girişimciler tarafından hali hazırda domine edildiği sonucu çıkarılabilecektir.

Şekil 5: Serbest Çalışanların Sektöre Göre Dağılımı

Kaynak: Eurostat (2016), İşgücü Anketi. (Çevrimiçi) <https://neweurope.info/female-entrepreneurship-in-portugal/> (erişim tarihi 11.07.2022)

⁹⁴ Eliana Carranza, Chandra Dhakal ve Inessa Love, **Female Entrepreneurs: How and Why Are They Different?**, World Bank, 2018, s. 6-7.

Yukarıdaki şekilde 2015 yılında kadın ve erkek girişimcilerin faaliyet alanları şöyle gösterilmektedir.

Keza Türkiye’de de yapılan çalışmalarda da yukarıda anlatıldığı gibi kadınların genel itibarıyla sınırlı iş alanlarıyla ilgilendiği belirtilmektedir. Bu çalışmaya katılan 100 kadın girişimciden 26 kişi kuaför, 18 kişi bijuteri, 8 kişi moda tasarımı, geri kalan kadınların da lokanta veyahut yemek işleri, terzi, pastane, çiçekçi gibi işlerle uğraştığı ortaya çıkmıştır.⁹⁵ Bu hususta yapılan benzer bir çalışmada ise araştırmaya katılan kadınların işletmelerinin ticaret hukuku anlamında türlerine ilişkin bir paylaşım yapılmıştır. Bu noktada araştırmaya katılan 45 kişiden 28’inin Limited şirket kurduğu, 6’sının şahıs şirketi olarak çalıştığı, 7 kişinin anonim şirket açtığı, 3 kişinin adi ortaklık kurduğu görülmektedir.⁹⁶ Bu hususta ortaya çıkan husus, kadınların çoğunluğunun limited şirket kurmuş olduğunu göstermektedir. Limited şirketler, kişinin günümüzde 10.000 TL sermaye ile kurabildiği ve ancak şirkete getirdiği sermaye ile sorumlu olduğu bir şirket türü olduğu için bunun tercih edilmesinde etkili olduğu söylenebilecektir. Anonim şirketlerin minimum 50.000 TL sermaye ile kurulması, adi ortaklıkların ise maddi anlamda sınırsız sorumluluk içermesi ise daha az tercih edilmelerinin nedeni olarak sayılabilecektir.

2019 yılında yapılan Türkiye Kadın Girişimcilik Endeksi’nin yayınladığı bir rapora göre kadın girişimcilerin %67’si evli, yine katılımcıların %67’si çocuk sahibi olduğunu belirtilmektedir. Bu rapora katılan kadın girişimcilerin %51’i ise 40 yaş altındadır. Yaklaşık %76’sı İstanbul, Ankara, İzmir gibi metropollerde, %24’ü ise metropol dışındaki illerde bulunmaktadır. Bu araştırmaya göre kadın girişimcilerin kurdukları şirketlerin %56’sı 1 ila 5 arasında çalışana sahip şirketlerden olup, yaklaşık %16’sında hiç erkek çalışan dahi bulunmamaktadır. Araştırmaya katılan kadın girişimcilerin kurdukları şirketlerin faaliyet alanları incelendiğinde, önde gelen sektörlerin toptan ve perakende ticaret (%24) ve imalat (%20) olduğu göze çarpmaktadır. Kadın girişimciler daha çok; bilgi ve iletişim, bilimsel ve teknik faaliyetler gibi bilişim alanlarında ya da idari ve destek hizmet faaliyetleri vb. hizmet sektöründeki alt iş kollarını tercih etmektedir. Kadın girişimcilerin kurdukları şirketlerin yıllık ciro rakamlarının incelemesinde ise bu girişimlerin yaklaşık olarak her 10 tanesinden 4’ünün (%25) 1 milyon TL üzeri ciro seviyesine sahip olduğu görülmektedir ki bu ülkemiz şartları

⁹⁵ Mustafa Taşlıyan, Bengü Hırlak, Gamze Ebru Çiftçi ve Enise Fidan, **Kahramanmaraş’taki Kadın Girişimcilerin Özellikleri, Girişimci Olma Nedenleri ve Karşılaştıkları Sorunlar**, Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu, Elâzığ, 2016, s. 2527.

⁹⁶ Kaygın ve Güven, **a.g.e., 2013, s. 64.**

açısından iyi bir ortalama değildir. Yine bu araştırmaya göre kuruluş aşamasında kadın girişimciler daha çok aileden borç almakta (%24), sonrasında ise bankaları tercih etmekte (%20) ve %8 oranında da KOSGEB, TÜBİTAK gibi hibeleri kullanmaktadır. Bu araştırmanın en önemli noktalarından birisi de kadınların girişimcilik algısı üzerine verdikleri cevaplardır. Buna göre, metropollerdeki kadın girişimciler için girişimcilik daha çok cesareti temsil ettiği ortaya çıkarken, diğer illerde güçlü olmak ve zorluklara karşı gelme anlamında yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Kadın girişimcilerin %74'ü girişimcilik hikayelerinin esasında “o dönemle alakalı bir fırsat görmenin ve değerlendirmenin” gerekli olduğunu belirtmektedirler. Kadın girişimciler içinde evli olanların, girişimciliğe başlama, şirket kurma gibi bir işe başlama sürecini bir fırsat olarak değerlendirme noktasında bekar olan kadınlara kıyasla daha yüksek orana sahiptir. Para elde etmenin bir ihtiyaç olması ve bu zorunlulukla birlikte bir girişimde bulunmanın tek çözüm olduğu hususunu ileri sürenlerin genele nazaran ortalaması ise lise ya da daha altında eğitim seviyesinde ve büyük metropoller dışındaki şehirlerde daha yüksektir. Para elde etme haricinde kadınlar için farklı motivasyon odakları da bulunmaktadır. Bunlar; yapılması heyecan veren ve severek yapılan bir işi yapma, patronluk yapma ve yeni bir şey ortaya çıkartma olarak göze çarpmaktadır. İçinde bulunduğu komüniteye faydalı bir şeyler sunma, başkalarının çalışmasına katkıda bulunma ve kendinden sonra gelecek olan nesillere örnek olma da yukarıda sayılan motivasyon faktörlerine ek faktör olarak sayılabileceklerdir. Kadın girişimcilerin karşılaştıkları zorluklar ise sırasıyla yüksek maliyetler, genel ülke ekonomisi, vergi oranları, finansmana erişim ve kârlılık olarak sıralanmaktadır. En büyük sorun maddi zorluklar olsa dahi, kadın girişimciler kendilerini borcunu günü gününe ödeyen birisi olarak nitelendirmektedir. Bu noktada bu raporun diğer önemli bir bulgusu da kadınların destekçileri hususundadır. Kadın girişimcilerin eş ve ailelerinden sonraki en büyük destek veren kişiler, yine girişimcilik ruhuyla iş kurmuş olan diğer kadın girişimciler olduğu ortaya konulmuştur. Kadın girişimcilerin en çok ihtiyaç duyduğu konu finansal destek ve bunu pazarlama ile satış alanındaki destek hususu takip etmektedir.⁹⁷ Tüm bu araştırma ve öncesinde bahsedilen olgular birlikte değerlendirildiğinde, kadın girişimcilerin profillerinin, sorunlarının ve beklentilerinin tüm dünyada ve ülkemizin farklı bölgelerinde yaklaşık olarak aynı olduğu söylenebilecektir. Bu hususta kadın girişimciliği hususundaki öneriler, çalışmanın son kısmında paylaşılacaktır.

⁹⁷ KAGİDER ve Türk Tuborg A.Ş., Türkiye Kadın Girişimcilik Endeksi – 2019 Araştırma Raporu.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE VE AVRUPA’DA KADIN GİRİŞİMCİLERE UYGULANAN TEŞVİK VE YARDIMLAR

Kadın girişimcilere uygulanan teşvik sistemlerini açıklamaya başlamadan önce teşvik kavramını, teşviklerin ne amaçla verildiğini ve teşvik türlerini de açıklamak gerekmektedir.

2.1. TEŞVİK KAVRAMI ve TEŞVİK VERİLMESİNİN AMAÇLARI

Teşvik, kamunun veya özel şirketlerin, bazı iktisadi faaliyetlerin daha hızlı bir şekilde gelişebilmesine olanak sağlayan maddi ya da maddi olmayan desteklere verilen isimdir. Ekonomik anlamda gelişmeyi sağlamak maksadıyla kalkınma politikalarının araç olarak kullandığı sistem de denilebilmektedir.⁹⁸

Teşvikler, girişimcilere yani özel kişilere verilmektedir ancak nadir bazı durumlarda kamu iktisadi teşebbüslerine de teşvik sağlanabilmektedir. Ayrıca teşvikler açıktan verilebileceği gibi, gizli de verilebilecektir.⁹⁹

Günümüz serbest piyasa ekonomilerinde, devletler sanayi ve üretim gibi faaliyetleri yapmamayı tercih etmekte ve bu sektörleri çoğunlukla özel şirketlere bırakmaktadır. Devlet, bu noktada piyasa koşullarını yani mevzuatı düzenleme ve bu düzenlemelere ne kadar uyulup uyulmadığını denetleme amacı güden hareketler gerçekleştirmektedir. Teşvik konusunda ise, devletler serbest piyasaya adeta direkt olarak bir müdahale gerçekleştirmektedir. Kendini daha çok denetleme ve düzenleme noktasına çeken devletin, teşvikler hususunda bu müdahaleyi gerçekleştirmesi ise pek tabi birçok amacın gerçekleşmesi içindir.

Bu amaçlardan ilki, piyasada mevcut bulunan bazı orantısızlıkların giderilmesidir.¹⁰⁰ Bu orantısızlıklardan bazıları ise şöyle sıralanabilecektir:

- 1) Piyasada finansmana erişme konusunda farklılıklar/zorluklar yaşanması,

⁹⁸ Devlet Planlama Teşkilatı, Dokuzuncu Kalkınma Planı Devlet Yardımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2007, s. 1.

⁹⁹ Mustafa Duran, *Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları*, Hazine Yayınları, Ankara, 2003.

¹⁰⁰ Randall W. Eberts, *“Overview of State and Local Economic Development Policies and Practice in the United States”*, Tokyo, 2005, s. 87.

- 2) Devlet içerisindeki bürokratik işlemlerin fazla oluşu,
- 3) Eğitimin bölgeden bölgeye değişimi.

Devlet, teşvikler vererek bu orantısızlıkları gidermekle kalmamakta, ayrıca kendi ekonomisini de düzeltme yoluna gitmektedir. Örneğin teşviklerle bir bölgede eğitim verilmesi durumunda, o bölgede kaliteli çalışan sayısı artacak ve üretim artışıyla birlikte ülkede katma değer yaratılabilecektir.

Teşvik verilmesi konusunda diğer bir amaç ise yabancı sermayenin ülkeye çekilmek istenmesidir. Serbest piyasa ekonomisine sahip her ülke, büyük şirketlerin kendi ülkesinde büyük yatırımlar yapmasını ve istihdam sağlamasını istemektedir. Bunun gerçekleşebilmesi için de ülkeler birçok teşvik sağlayıp, bu yatırımcıları çekmeyi amaçlamaktadır. Tabi bu husus sadece yabancı yatırımcılara has değil, yerli yatırımcılar için de geçerli olmakta ve yatırım yapılmasıyla genel manada ülkeye hem üretim hem istihdam anlamında yarar sağlanmaktadır.¹⁰¹

Teşvikler vasıtasıyla üretimin artırılmasıyla hem ülkedeki cari açığın azaltılması hem de üretken bir sermaye ortaya çıkarıp ekonomik dalgalanmalardan daha az etkilenilmesi de amaçlanmaktadır.¹⁰² Görüldüğü üzere teşvik yalnızca bir sektörün gelişmesine has değil, bir ülke ekonomisi açısından büyük önem arz etmektedir ve devletler bu enstrümanı kullanmaya devam etmelidirler. Bu da ülkenin uluslararası pazarlarda rekabet edebilme seviyesini artıracaktır.

Teşvik verilmesinin bir diğer amacı ise genç endüstri tezidir. Yeni kurulmuş bulunan sanayiler, eski kurulmuş muadillerine göre daha pahalıya üretim yapmakta zira her konuda bilgi birikim olarak geridedir. Bu noktada yeni sanayicilere teşvikler verilerek bu dönemin atlatılması da hedeflenmektedir.¹⁰³

¹⁰¹ Abdullah Takım ve Ş. Mustafa Ersungur, "Türkiye’de Teşvik Sisteminin Yapısı, Sorunları ve Etkinliği Üzerine Bir Politika Önerisi: Tek bir Uygulamacı Kuruluş Sorunları Çözer mi?", **Ankara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C: 32 S:3, 2018, s. 728.

¹⁰² Alper Karakurt, Küresel Kriz Ortamında Yatırım Teşvikleri, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C: 65 S: 2, 2010, s. 150

¹⁰³ Ahmet İncekara, **Türkiye’de Sanayileşme Politikaları ve İhracata Yönelik Stratejiye Geçiş**, İstanbul Üniversitesi Doktora Tezi, 1985, s. 17.

2.2 TEŞVİK TÜRLERİ

Birçok teşvik türü bulunması sebebiyle, teşviklerin sınıflandırılması da kaçınılmaz olmaktadır. Kadın girişimcilerle alakalı teşvik sistemlerine geçiş yapılmadan önce, teşvik türlerinden bahsetmek faydalı olacaktır.

Genel manada düşünülecek olursa, teşvikler otomatik ve seçici olarak sınıflandırılmaktadır. Otomatik teşvikler, devletin sınırlarını kanunlarla veyahut benzeri mevzuat ile önceden belirlediği teşviklere denilmekteyken, seçici teşvik ise kamunun girişimci firma bazlı görüşme yaptığı, otomatik teşviklere göre daha sübjektif mahiyette olan bir teşvik türüdür.¹⁰⁴

Başka bir teşvik sınıflandırma türü de teşvikin içeriğinde kullanılan enstrümanlara göre yapılmaktadır. Bunlar klasik ve yeni nesil teşvikler olarak belirtilmektedir. Klasik teşvikler ise içeriklerine göre doğrudan ve dolaylı finansal teşvikler ve vergisel teşvikler olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰⁵ Doğrudan finansal teşvikler, kamunun doğrudan nakdi olarak verilen destekleri ifade etmektedir. Nakit olarak olmasa dahi, bina veyahut arsa temin edilmesi de bu teşviklerin içerisine dahil olmaktadır. Dolaylı finansal teşvikler ise, merkezi yönetimin yerel yönetimlere ya da sivil toplum kuruluşlarına kaynakları sunması ve girişimcilerin nakde bu kurum ve kuruluşlar vasıtasıyla ulaşması halinde ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁶ Klasik teşviklerden sonuncusu ise vergisel teşviklerdir. Adından da anlaşılacağı üzere, devletlerin bazı amaçlarını gerçekleştirebilmek maksadıyla şirketlere/girişimcilere vergi anlamında kolaylıklar veya muafiyetler sağlanması durumunda vergisel teşvikler ortaya çıkmaktadır. Gümrük vergilerinde, katma değer vergisinde, gelir vergisinde yani akla gelebilecek tüm vergi kalemlerinde devlet, aldığı vergiyi azaltıp girişimcilere kolaylık sağlayabilmektedir. Yeni nesil teşvikler ise, daha çok araştırma geliştirme işlerini kapsayan yani şirketler için yenilik yapılmasına, eğitim alınmasına vesile olan teşviklere verilen isimdir.¹⁰⁷ Benzer bir şekilde, teşviklerin mahalli yapılarına göre sınıflandırıldığını belirten görüşler de bulunmaktadır.¹⁰⁸ Bu görüşün belirttiği ilk teşvik türü direkt merkezi idarenin uyguladığı teşviklerdir. Ekonomik anlamda canlılık

¹⁰⁴ Yasin Ertürk, Serdar Şahin ve Deniz Koçak, Türkiye’de Bölgelere Göre Teşvik Politikalarının Kamu Maliyesi Çerçevesinde Analizi: Waspas Uygulaması, **Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi**, C:55 S:3, 2020, s. 1913

¹⁰⁵ Emre Eser, **Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Sistemleri ve Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler**, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi, 2011, s. 19

¹⁰⁶ M. Narin, **Türkiye’de Yatırımlar ve Yatırım Teşvikleri**, Dokuz Eylül Üniversitesi, 3. Ulusal İktisat Kongresi, 29 Şubat-2 Mart, İzmir, 2012, s. 248.

¹⁰⁷ Eser, a.g.e., s. 35

¹⁰⁸ İsmail Çiloğlu, Teşvik Sisteminin Değerlendirilmesi. **Hazine Dergisi**, S:8, 1997, s. 4.

sağlama, istihdamı artırma gibi amaçlar güden bu türde, genel manada geri ödemesiz hibelerle teşvikler sağlanmaktadır. Bunun harici merkezi idare vergisel muafiyetler getirerek de bu teşvikleri sağlayabilecektir. Taşra teşkilatları yani yerel yönetimlerce uygulanmakta olan teşviklerde ise, bölgesel şartlara göre teşvikler değişmektedir. Yerel yöneticiler, kendi bölgelerindeki sanayici ve girişimcilerin sorunlarını merkezi idarelere göre daha iyi bilecekleri için, çözüm getirecek teşvikleri de iyi bir şekilde onlar uygulayabilmektedirler.¹⁰⁹ Bazı dönemlerde devlet yani merkezi veyahut yerel idareler, yurt dışından yabancı fonlar tarafından sağladığı finansmanı da teşvik olarak sunabilmektedir, bunlara da fonlar aracılığı ile teşvik verilmesi denmektedir.

Niteliklerine göre teşvikler ise idari ve teknolojik, ekonomik ve mali olmak üzere üçe ayrılmaktadır. İdari ve teknolojik teşvikler, genel manada yönetsel gelişmeler ile teknoloji transferi ve marka/patent gibi hususlarla alakalı teşviklerdir.¹¹⁰ Mali teşvikler ise vergisel manada yapılan teşviklere veyahut yaptığı kamu harcamalarıyla belli kesimlere sağladığı teşviklere denmektedir. Son olarak, ekonomik teşvikler ise girişimcilerin maliyetlerini düşürmeye yönelik yapılan teşviklere denilmektedir.¹¹¹

Teşvikler ile ilgili olarak yapılan diğer bir sınıflandırma ise veriliş sebeplerine göre teşvik sistemleridir. Bu teşvikler bölgesel, sektörel ve spesifik teşvikler olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bölgesel teşvikler, genel manada bazı bölgeler ya da direkt il/ilçelerin gelişmesi için yapılan teşviklere verilen isimdir.¹¹² Bölgesel Kalkınma Ajansları, bölgesel teşviklerin verilmesi açısından önemli bir yere sahiptir. Bölgesel yatırım teşvikleri, işe alınma sayılarında, yatırımlarda ve üretim hususunda pozitif olarak etkisi olduğu da görülmektedir.¹¹³ Sektörel teşvikler ise, bölgeden bölgeye teşvik sağlanması yerine sektörlerin gelişme durumlarına, belli sektörlerle öncelik tanımak suretiyle teşvik verilmesini ifade etmektedir. Örneğin enerji sektöründe, devletin elektriği alım garantisi vermesi bu teşviklerin içinde sayılabilecektir.

¹⁰⁹ Selçuk Buyrukoğlu, **Yatırım Teşvik Politikaları ve Makroekonomik Etkileri: Türkiye İçin Ampirik Analiz**, Pamukkale Üniversitesi Doktora Tezi, Denizli, 2014, s. 20.

¹¹⁰ Erkan Yılmaz, **Türkiye’de Yatırım Teşviklerinin ve Desteklerinin Dağılımında Etkinliğin Artırılması ve Konya Örneği (2005-2012)**, KTO Karatay Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2016, s. 29.

¹¹¹ A.g.e., s. 29.

¹¹² Gülsüm Gürler Hazman ve Pınar Bengi Kaya, Bölgesel Teşvik Uygulamaları ile İhracat İlişkisinin Afyonkarahisar İli Örneğinde Regresyon Analizi ile Değerlendirilmesi, **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, C: 5 S:5, s. 47.

¹¹³ Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Bölgesel Yatırım Teşviklerinin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkisi, Ankara, 2021, s. 7.

Veriliş sebeplerine göre ele alınması gereken son teşvik türü ise spesifik teşviklerdir. Örneğin ihracat yapılmasına yönelik teşvik verilmesi, spesifik teşvik olarak değerlendirilmektedir.¹¹⁴

Veriliş anlarına göre teşviklerin sınıflandırmasına da gidilmektedir. Bunlardan ilki yatırım öncesi teşvikler olarak geçmektedir. Girişimci olmak isteyenleri bu yola itecek, yatırım yapmalarını sağlayacak danışmanlık hizmetleri veya nakit destekler yatırım öncesi teşviklere örnek gösterilebilecektir.¹¹⁵ Diğer bir aşama ise yatırım döneminde verilen teşviklerdir. Bu dönemde yatırım projesinin uygulanmaya başlayıp işletmenin çalışmaya başlayacağı zamana kadar bir teşvik sağlanmaktadır.¹¹⁶ Veriliş aşamalarına göre teşviklerden sonuncusu ise işletme dönemi teşvikleri olarak belirtilmektedir. Bu teşvikler, işletmelerin maliyetlerini azaltmaları veya geliştirmelerini sağlamak amacıyla verilmektedirler.

Kadın girişimciler, kendilerine sunulan teşvikler hakkında iyi bir ön bilgiye sahip olmalı ve ayrıca sosyal-ticari ağ oluşturma için önemini anlamalıdır. Kadınlara özel olarak düzenlenen eğitim programına katılmak amacıyla inisiyatif almaları gerekmektedir. Bunun yanı sıra, hükümetlerin kadın girişimcilere teşvik sunma konusunda daha fazlasını yapması zorunludur. Hükümetler, vergi teşvikleri yoluyla daha fazla bankayı ve kurumu, kadınların kendi işletmelerini kurmalarına ve büyütmelerine yardımcı olmak için esnek şartlar ve koşullarla daha geniş bir finansal hizmet yelpazesi sunmaya teşvik etmelidir. Mali açıdan bakıldığında, kadın girişimciler, işletmeleri için dış finansman kaynaklarının avantajlarını anlamalı ve kullanmalıdırlar. Devlet teşvikleri ve finans kuruluşlarından alınan kredilerin yanı sıra, kadın girişimci dernekleri ve STK'lar, kadın girişimcilere finansal kolaylıklar sağlamada önemli roller oynamaya devam etmelidirler. Hükümet, kadın girişimci dernekleri ve diğer STK'lar, kadınlar ile yakın iş birliği yapmalı ve kadın girişimciliği için faydalı stratejiler oluşturmalıdır. Bu, girişimciliğe yeni adım atmış kadınların işlerini büyütmesini, başarıyı ve kişisel tatmini engelleyen engelleri aşmalarına kesinlikle yardımcı olacaktır. Ayrıca başarılı kadın girişimciler eğitici olarak görevlendirilmeli ve kadın girişimcilere daha fazla eğitim fırsatı sunulmalıdır. Kadınlara yönelik uygun maliyetli, erişilebilir girişimcilik, yönetim eğitimi ve seminerlerinin kapsamını ve kalitesini iyileştirmek için daha fazla çabaya ihtiyaç vardır. Eğitim programları pazarlama, muhasebe, fuar ve sergilere katılım, ürün kalitesi ve iş fırsatlarının belirlenmesi konularına odaklanmalıdır. Kadın girişimci dernekleri, üyelerinin eğitim programlarına katılımını sağlamada önemli rol oynamaktadır. Son olarak, yukarıdaki

¹¹⁴ Yılmaz, a.g.e., s. 31.

¹¹⁵ Duran, a.g.e., s. 24.

¹¹⁶ T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Yatırım Teşvik, 2022, s. 7.

tavsiyelerin başarısı, ilgili tüm tarafların desteğini almasına bağlıdır. Toplum, daha fazla kadın girişimcinin gelişimini teşvik etmeli ve onları ülkenin ekonomik kalkınma gündeminde temel kolaylaştırıcılar olarak görmelidir. Bu bölümde yukarıda bahsedilen hususlarla alakalı Türkiye ile Avrupa’da destekler/teşvikler sağlayan hükümet kurum/kuruluşları, sivil toplum örgütleri ve özel şirketlerden bahsedilecektir.

2.3. TÜRKİYE’DE KADIN GİRİŞİMCİLERE UYGULANAN TEŞVİK ve YARDIMLAR

Bir kadın girişimci, potansiyel teşvik verenleri değerlendirmeye başlamadan önce, ihtiyaç duyduğu yardım veya teşvikin türü ve derinliği konusunda net olmalıdır. Muhtemelen hem kişisel hem de organizasyon bazında birçok yardıma ihtiyacı olabilecektir. Yardım verenden maksimum faydayı elde etmek için, bir kadının açık ve net hedefleri olmalıdır. Birçok kurum ve kuruluş, kadın işletme sahibine yani kadın girişimcilere şahsi becerilerini ilerletme hususunda yardım sunar. Eğitim ve bireysel koçluk, kadın girişimcilerin belirledikleri sorunları aşmalarına yardımcı olacaktır.

Yeni bir işe başlarken tüm girişimcilerin ele almaları gereken birçok konu ve üstlenmeleri gereken projeler bulunmaktadır. Başarı, kaynakları en büyük getiriyi sağlayacak doğru projelere koymaktan gelir. Finansman arayışında olan herhangi bir kadın girişimci için bir iş planı olması da mutlaka gereklidir. Bankalar, risk sermayedarları ve devlet kurumları gibi teşvik veren kurumlar, iş planı olan bir kadın girişimciyi, ciddi bir talip olarak görebilecek ve risklerini gerçekçi bir şekilde anladığının kanıtı olarak görecektir. Bu doğrultuda teşviklerini sağlayacak ve hatta inandıkları iş planına bu desteklerini artıracaklardır. Kadınların tercih ettikleri girişim türünü başarılı bir şekilde kurmak ve/veya büyütmek için finansal, beşerî ya da sosyal sermaye gibi gerekli kaynakları sağlayan ortamı bulmaları gerektiği açıktır. Kadın girişimcilerin, uzun vadeli finansmanı güvence altına alan bağlantılar kurmaları, aynı zamanda ekonomik ve düzenleyici ortamdaki değişikliklere daha iyi yanıt verebilmek için yerel toplulukla bağlantı kurmaları gerekmektedir. Buna karşılık, hızlı bir şekilde büyüyecek girişimleri kurmak isteyen kadın girişimcilerin, risk sermayesini artırmalarına ve büyüme ihtiyaçlarını karşılamak için yeni çalışanları işe almalarına yardımcı olacak bağlantılar kurması daha doğru olacaktır. Üniversiteler, kuluçka merkezleri veya küçük işletme geliştirme ofisleri gibi destekleyici kuruluşlar, kadın girişimcilerin ağlarını çeşitlendirmelerine ve böylece sosyal

sermayelerini artırmalarına yardımcı olmaktadır. Sermaye arayan kadın işletme sahipleriyle potansiyel yatırımcıları buluşturmak için tasarlanan birçok kuruluş ortaya çıkmaktadır. Teşvikler, fonlar ve yardımlar için diğer kadın girişimcilerle rekabet etmenin anahtarı, yukarıda da bahsedildiği üzere iyi bir plana sahip olmak ve planı potansiyel yatırımcılara etkin bir şekilde sunabilmektir. Bu noktada ise kadın girişimcilere bu hususta verilmesi gereken yardımlar da gündeme gelecektir. Bu tipte başvuruları, işinin ehli mali müşavirler, bankacılar ya da avukatlar gibi profesyonellerden ya da akıl hocalığı yapan diğer kadın işletme sahiplerinden yardım alarak yapan kadınların bir adım önde olabileceği düşünülmektedir. Etkili bir mentör yardımı kadın girişimciye öğrenme fırsatı sunar, zorluklarla yüzleşirken bunların üstesinden gelmesine yardım eder, bir iş ağı oluşturmaya katkı sağlar. Bu sebeple teşvikler başlığı altında sadece bu yönde teşvik veren kuruluşlar da incelenecektir.

Şekil 6: İşgücüne Dahil Olmama Nedenleri, 2015-2021

(Bin kişi-Thousand people)

Yıl Year	Neden-Reason								
	İş aramayıp, çalışmaya hazır olanlar Not seeking a job, but available to start			İş arayıp iş başı yapamayacak olanlar Seeking work but not available					
	İşgücüne dahil olmayan nüfus Population not in labour force	İş bulma ümidi olmayanlar Discouraged	Diğer ⁽¹⁾ Other ⁽¹⁾		Ev işleriyle meşgul Housewife	Eğitim/ Öğretim Education/ Training	Emekli Retired	Çalışamaz halde old, ill etc.	Diğer Other
Toplam-Total									
2015	28 176	676	1 820	-	11 498	4 486	4 082	3 878	1 736
2016	28 185	658	1 851	-	11 098	4 541	4 160	4 036	1 843
2017	28 251	637	1 712	-	11 133	4 467	4 366	4 009	1 926
2018	28 380	546	1 779	-	11 061	4 472	4 536	4 040	1 944
2019	28 920	627	1 762	-	11 359	4 375	4 959	3 906	1 932
2020	31 706	1 369	2 957	-	10 309	4 513	4 886	4 868	2 803
2021 ⁽²⁾	30 989	1 629	1 546	100	9 917	4 879	4 995	4 998	2 925
Erkek-Male									
2015	8 120	416	608	-	0	2 211	3 156	1 351	377
2016	8 133	406	608	-	0	2 220	3 201	1 351	345
2017	8 166	370	563	-	0	2 204	3 322	1 317	390
2018	8 206	311	567	-	0	2 148	3 406	1 344	429
2019	8 509	368	547	-	0	2 089	3 710	1 279	517
2020	9 851	756	1 138	-	0	2 105	3 605	1 555	691
2021 ⁽²⁾	9 377	798	504	54	0	2 259	3 710	1 528	523
Kadın-Female									
2015	20 056	260	1 212	-	11 498	2 275	926	2 527	1 359
2016	20 052	252	1 241	-	11 098	2 320	958	2 685	1 498
2017	20 085	267	1 150	-	11 133	2 263	1 045	2 692	1 535
2018	20 174	236	1 212	-	11 061	2 324	1 130	2 696	1 515
2019	20 411	259	1 215	-	11 359	2 286	1 250	2 626	1 416
2020	21 855	613	1 820	-	10 308	2 408	1 281	3 313	2 112
2021 ⁽²⁾	21 612	831	1 042	46	9 917	2 620	1 285	3 470	2 401

Kaynak: TÜİK, Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri, 2021, s. 108. (Çevrimiçi) https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/toplumsal_cinsiyet_istatistikleri_2021.pdf (erişim tarihi 11.07.2022)

Yukarıdaki şekilden anlaşılacağı üzere, kadınlarda iş gücüne dahil olmayan çoğunluk ev hanımlığı yapmaktadır. Bu noktada kadınların iş gücüne katılabilmesi için ilk olarak ev hanımlarının ilgisini çekebilecek teşviklere ihtiyaç duyulmaktadır. Diğer bir çoğunluk ise, eğitim almasından dolayı iş gücüne dahil olmayan kadınlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde bulunan kadınlara etkili bir eğitim verilmesi, bu kadınların iş gücüne ve girişimciliğe girmelerine vesile olabilecektir.

Mikrokredi, üçüncü ve dördüncü dünya ülkelerinde, özellikle kırsal alanlarda, ticari finansman kanallarından dışlanan yoksul insanlara yeni finansal fırsatlar açarak yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunan potansiyel bir olgudur. Pek tabi bu durum mikrokreditinin sadece bu ülkelerde var olduğunu göstermemektedir. Gelişmiş ülkelerde, maddi açıdan dezavantajlı kesimlerde de mikrokredi uygulamaları gerçekleştirilmektedir. Mikrofinans sağlayan birçok başarılı kuruluş, Birleşmiş Milletler de dahil olmak üzere dünya çapında benzer birden fazla harekete de olanak sağlamıştır. Kendilerini finanse edebilmek için, tarımdan el sanatlarına kadar uzanan, kendi kendini idame ettiren kalkınma programlarıyla stratejik olarak bağlantılı sosyal girişimlerin geliştirilmesi, riskleri azaltırken faydalananların varlıklarının ve emeklerinin verimliliğini artıran zincirleme bağlantılar oluşturmuştur. Mikrokredilerin, dünya genelinde özellikle kadınların yoksulluğunu azaltmaya odaklanmış olduğu ve bireylerin farklı finansal çözümlerden yararlanma yeteneğini ortaya çıkardığı için yine bu başlık altında mikrofinans kuruluşlarına da yer verilecektir.

2019 yılında yapılan bir araştırmaya göre, Türkiye’de bulunan 18 ila 64 yaş arasındaki kadın nüfusun içerisinde kadın girişimci oranı 8,39 olarak belirlenmektedir. Bu oran Avrupa ülkelerine oranla yüksek bir oran denilebilecektir ancak erkek/kadın girişimci oranlamasına göre Türkiye’de kadın girişimciliğe katılımların düşük olduğu söylenebilecektir. Türkiye’de erkek/kadın girişimci oranı 2,38 olarak belirlenmekte olup bu oran ise Avrupa’nın en düşük oranlarından biridir.¹¹⁷ Hal böyleyken, nüfusu Avrupa’ya göre nispeten fazla olan ülkemizde kadınların girişimciliğe daha da fazla yönlendirilmesi için çalışmalar da artarak devam etmelidir. Ülkemizde büyük veya küçük ölçeklerde dahi olsa teşvik ve yardım sağlayan kuruluşlar ise şunlardır.

¹¹⁷ Esra Karadeniz, **Global Entrepreneurship Monitor - Türkiye’de Girişimcilik ve Uluslararası Karşılaştırma 2018/2019**, Yeditepe Üniversitesi Yayınevi, 2019, s. 36.

2.1.1. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB)

Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı'nın amacı 3624 sayılı Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı Teşvik ve Muafiyetleri Yasasında düzenlenmektedir. Bu kanunun 1. maddesine göre bu kuruluş, *“Ülkenin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasında küçük ve orta ölçekli işletmelerin payını ve etkinliğini artırmak, rekabet güçlerini ve düzeylerini yükseltmek, sanayide entegrasyonu ekonomik gelişmelere uygun biçimde gerçekleştirmek amacıyla”* kurulmuştur ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın ilgili kuruluşudur.¹¹⁸

KOSGEB'in 2020 yılı başında açıkladığı rakamlara göre 2015-2019 dönemlerinde kadın girişimcilere ait 55 bin 46 işletmeye toplam 1 milyar 5 milyon 363 bin 551 lira destek sağlanmaktadır. 2015 yılında kadın girişimcilere yapılan destekler 57 milyon 933 bin 100 lira iken, 2019 sonunda yapılan destekler 298 milyon 285 bin 791 liraya yükselmiştir. 2015'te desteklenen kadın girişimci sayısı 5 bin 681 iken, 2019 yılı sonu itibariyle desteklenen kadın girişimci sayısı 14 bin 978'e yükseldi.¹¹⁹

KOSGEB'in girişimcilere bu noktada birçok desteği bulunmaktadır. Destekler genel manada girişimcilere yönelik olup, kadın girişimciler ile alakalı ayrı bir başlık düzenlenmemektedir, yukarıda da izah edildiği üzere kadınlara karşı kurumun pozitif ayrımcılığa gittiği belirtilmektedir. Bu desteklerden ilki Geleneksel Girişimci Destek Programıdır. Bu programda öncelikle kişiye geleneksel girişimci eğitimi verilmektedir. Bu eğitimi tamamlayanlar eğer gerçek kişi işletmesi kuracak ise 5.000 TL, anonim veya limited şirketler gibi sermaye şirketi işletmesi kuracak ise 10.000 TL başlangıç desteği almaktadır. Daha sonrasında bu şirketler açısından performans desteği devreye girmektedir. Birinci performans döneminde 180-539 gün ise 5.000 TL, 540-1079 gün ise 10.000 TL ve 1080 ve üstü gün ise 20.000 TL; İkinci performans döneminde ise 360-1079 gün ise 5.000 TL, 1080-1439 gün ise 15.000 TL, 1440 ve üstü gün ise 20.000 TL performans desteği sağlanmaktadır. Eğer girişimci genç, kadın, engelli, gazi veya birinci dereceden şehit yakını ise 5.000 TL ek destek

¹¹⁸ “İlgili kuruluşlar, özel kanun veya statü ile kurulan iktisadi devlet teşekkülleri ve kamu iktisadi kuruluşları ile bunları müessese, ortaklık ve iştirakleri veya özel hukuki, mali ve idari statüye tabi, hizmet bakımından yerinden yönetim kuruluşları şeklinde düzenlenir. Bu kuruluşların ilgili oldukları bakanlık ilgili kanunun koyduğu usule göre belirlenir. İlgili kuruluşlar bakanlıklara idari vesayetle bağlı olup hepsinin kamu tüzel kişiliği vardır.”

¹¹⁹ Leyla Durukan, Türkiye’de kadın girişimcilerin desteklenmesinde KOSGEB’in rolü, Gazi İktisat ve İşletme Dergisi, C: 7 S:1, 2021, s. 33.

almaktadır. Son olarak girişimcilere 5.000 TL de sertifika desteği verilmektedir. Geleneksel girişimcilik destekleri tamamen geri ödemesizdir. KOSGEB'in diğer bir girişimci desteği programı ise İleri Girişimci Destek Programı'dır. Bu uygulamanın ortaya çıkma sebebi ülkemizin stratejik ayrıcalıkları ışığında belirlenmiş olan iş kollarında girişimcilerin ortaya çıkarttığı şirketlerin devamlılık yüzdesinin artması ve gelişmelerini sağlamaktır. Geleneksel Girişimci Destek Programı'nda olduğu gibi bunda da önce eğitim verilmekte ve daha sonra işletme türüne göre kuruluş desteği verilmektedir. Bu noktada işletme konusunun KOSGEB tarafından belirlenen faaliyet konularından biri olması zorunludur.¹²⁰ İleri Girişimci Destek Programında ayrıca makine, teçhizat ve yazılım desteği de verilmektedir. Düşük ve orta-düşük teknoloji seviyesinde faaliyet gösteren işletmelere 100.000TL, Orta-yüksek teknoloji seviyesinde faaliyet gösteren işletmelere 200.000TL, Yüksek teknoloji seviyesinde faaliyet gösteren işletmelere 300.000TL verilmektedir. Buna ek olarak 10.000 TL danışmanlık ve işletme koçluğu desteği verilmektedir. Performans destekleri ve sertifika destekleri ise geleneksel girişimci destekleri ile aynıdır. Bu programda da destekler tamamen geri ödemesizdir ve girişimci genç, kadın, engelli, gazi veya birinci derecede şehit yakını olması durumunda her bir performans döneminde belirlenen tutarlara 5.000 TL eklenir. KOSGEB, bu programlar hariç yarışmalar ile iş planlarını ödüllendirmekte ve ücretsiz eğitimler sağlayarak da kadın girişimcilere destekler vermektedir. 31/12/2018 tarihinden itibaren yeni başvuru alınmayan Yeni Girişimci Desteğinde ise hem geri ödemesiz hem geri ödemeli destekler verilmekteydi ve şu an kullanımda olmayan bu destekte kadın girişimcilere %20 daha fazla destekler uygulamaktaydı.¹²¹

Yine KOSGEB tarafından kadınlara “Kendi İşini Kur” eğitimi verilmekte ve bu eğitimler resmi devlet dairelerinde değil, kadınların daha rahat hissedebileceği alanlarda yapılmaktadır.¹²²

KOSGEB tarafından 2019'dan bugüne kadar yaklaşık 8000 kadın girişimciye 407 Milyon TL kredi hacmi oluşturulduğu, 2018-2021 yılları arasında 17.722 kadın personel istihdamı sağlanmış olduğu ve son olarak ödenmiş olan toplam destek tutarının yaklaşık 226

¹²⁰ İleri Girişimci Programı Faaliyet Konuları, **KOSGEB**, (Çevrimiçi) İleri Girişimci Programı Faaliyet Konuları Tablosu (erişim tarihi 13.12.2020)

¹²¹Girişimcilik Destekleri, **KOSGEB**, (Çevrimiçi)

<https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/destekler/6312/girisimcilik-destekleri> (erişim tarihi 15.12.2020)

¹²² Meral Tunç Baranoğlu, Batman KOSGEB Kadın Girişimciliği Profiline Yönelik Bir Araştırma, Batman Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2018, s. 38.

Milyon TL olduğu da belirtilmektedir.¹²³ KOSGEB'in kadın girişimcilere desteği her yıl giderek artmakta ve ülke genelinde eğitim ve danışmanlıklar ile kadın girişimciliğine önemli bir kaynak olmaya devam etmektedir.

2.1.2. Bölgesel Kalkınma Ajansları

Kalkınma ajansları, Türkiye içinde bölgeler arasında doğabilecek eşitsizliklerin azaltılması ve kuruldukları bölgenin gelişmesi adına Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı eş güdümünde çalışmalar yürüten özerk kamu kuruluşlarıdır. Bu noktada daha önce incelenen bölgesel teşviklerin dağıtılması hususunda en önemli vazife Bölgesel Kalkınma Ajansları'na düşmektedir. Kalkınma ajansları kamu ve özel sektör ile sivil toplum örgütleri arasında bir köprü vazifesi görerek yerel kalkınmayı sağlamayı hedeflemektedirler.¹²⁴

Şekil 7: Türkiye’de Bulunan Kalkınma Ajansları

Kaynak: Kalkınma Ajansları. (Çevrimiçi) <https://ka.gov.tr/kalkinma-ajanslari> (erişim tarihi 10.07.2022)

¹²³ Kadem, Bm Kadının Statüsü Komisyonunun 66. Oturumunda “Türkiye’de Kadın Girişimciliğini” Konuştu, **KADEM**, <https://kadem.org.tr/kadem-bm-ksk-66-oturumunda-turkiyede-kadin-girisimciligini-konustu/> (erişim tarihi 23.04.2022)

¹²⁴ Kalkınma Ajansı Nedir? Görevleri nelerdir? **GMKA**, (Çevrimiçi) <https://www.gmka.gov.tr/kalkinma-ajansi-nedir-gorevleri-nelerdir> (erişim tarihi 15.12.2020)

Türkiye’de şu an 26 adet Bölgesel Kalkınma Ajansı bulunmaktadır. Her biri, kapsadıkları bölgelerle alakalı iş ve işlemlerde bulunabilmektedirler. Bundan dolayı Bölgesel Kalkınma Ajansları, belirli projeler için hem eğitimler hem de maddi destekler sağlanan projeler ile kadın girişimciliğine katkı sağlamaktadırlar. Her bölgede bulunan kalkınma ajansları, özellikle kırsal girişimciliği geliştirme açısından kadın veyahut başkaca avantajı olmayan grupların girişimciliği hususunda yararlı projeler yürütmektedirler. Bölgesel Kalkınma Ajansları ayrıca girişimcilik hususunda ücretsiz eğitimler vermekte ve eğitimler sonrasında proje yarışmaları yaparak aktif bir yenilik arayışına da girmektedirler.

Kalkınma Ajansları %0 faiz ile kredi, nakdi destekler, belirli işlerle alakalı teknik servis hizmetleri, mentörlük hizmetleri, istihdam için nitelikli eleman bulma gibi hizmetlerin yanında, bulundukları bölgedeki eksikliklerin bilinmesinden ötürü ayrıca sektör yönlendirmesi de yapabilmektedir. Bu sayede girişimcilerin rekabet güçleri de artabilecektir.¹²⁵

2.1.3. Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK)

TÜBİTAK, destek işlemleri, gerçek kişi ve tüzel şirketlerin bilim ve teknolojik bilgiyi ürüne, sürece, yönteme veya düzene dönüştürme etaplarında yapacağı, teknoloji ve yenilik mihraklı araştırma, geliştirme, iyi hale getirme işlemlerine yardım etmektedir. Ayrıca kurum, eğitim öğretim kurumları ile iş sektörleri arasında birliği sağlama, gruplaşma, girişimcilik ve ticarileşme uygulamalarına yönelik proje tekliflerinin incelenmesi, işbu projelere geri ödemesiz hibe ya da krediler gibi geri ödemeli olarak destek sağlanması, süreçlerin takibi, final aşamasına getirilmeleri ve ortaya çıkan durumların değerlendirilmesi ile yeni kurulmuş ancak gelişmeye elverişli olan yoğun olarak Ar-Ge yapmakta olan şirketlerin desteklenmesi amacı güden tüzel kişi ve fonların yine geri ödemesiz hibe ya da kredi gibi geri ödemeli olarak destekler sağlamaktadır.¹²⁶ Bu noktada, TÜBİTAK’ın Bireysel Genç Girişim Programı, kadın girişimcilerin de başvurabildiği bir destek programıdır. Bu program ile teknolojik ve yeniliği esas alan iş fikirleri desteklenmekte, girişimcilik eğitimleri verilmekte ve belli aşamalardan geçmesi halinde sermaye desteği sağlanmaktadır. Üç aşamadan oluşan bu destek programında her aşamada destek tutarları değişmektedir. İkinci aşama için; girişimciden başta teminat

¹²⁵ Sevgi Yavuz Özgül, **Kamu Desteklerinden Yararlanan Kadın Girişimciler: Ankara İli Örneği**, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019, s. 40.

¹²⁶ Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu Teknoloji ve Yenilik Destek Programlarına İlişkin Yönetmelik, 1. Madde

alınmadan geri ödeme olmaksızın verilecek nakdi para desteği en fazla 200.000 TL olarak uygulanmaktadır.¹²⁷

TÜBİTAK, adından da bilineceği üzere bilimsel çalışmalar yürüten bir kurumdur. Kadın girişimciliği ile alakalı araştırmalar da kurum tarafından destek görmektedir. Bu araştırmalarda kadınların girişimcilik ile alakalı bilgi ve talepleri, girişimcilik ekosistemindeki konumları da ortaya çıkmaktadır.¹²⁸

TÜBİTAK, kendi içerisinde gerçekleştirdiği hibe ve destek programlarının yanı sıra birçok dernek ve vakıfla yani sivil toplum örgütleriyle de iş birliğine girmekte ve bu kanallar yoluyla da kadın girişimcilere ulaşmaktadır. Sivil toplum örgütleriyle yapılan projeler kapsamında da hem maddi olarak kadın girişimcilere destekler sağlanmakta, hem de eğitimler gerçekleştirilmektedir.

2.1.4. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB)

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, odalar ve borsalar arasında teklik ve dayanışmayı sağlamak, ticaret ve endüstrinin genel faydalara uygun şekilde ilerlemesine olanak sunma amacıyla kurulmuş bir birliktir. Kamu tüzel kişiliğine haiz olan TOBB, ülkemizde özel sektörün Türkiye’de mesleki üst kuruluşu ve yasalar nezdinde meşru temsilcisidir. TOBB bünyesinde kadın girişimciliğinin geliştirilmesi amacıyla Kadın Girişimciler Kurulu kurulmuş ve kadın girişimcilere eğitim ve destek verilmektedir. Bu noktada TOBB Kadın Girişimciler Kurulu’nun görevleri de şöyle sıralanmıştır:

“a) Bir girişim ortaya koymak isteyen kişilere, girişimcilik için gerekli özelliklerini etkili bir şekilde ve doğru yönde kullanabilmelerine olanak tanıyan ve ilk defa bir iş kuracak olanlara başlangıç ve kuruluş sonrasında ihtiyaç duyabilecekleri esaslı bilgilendirmeleri yapmak ve iş hayatlarının devamlılığını sağlamaları için seminer, panel ve benzer birçok eğitim imkanını sağlamak,

b) Girişimci kadınlarla alakalı çalışmalarla birlikte, ülkemizdeki kadın girişimcilik şuurunu artırmak,

¹²⁷ Teknogirişim Sermayesi Desteği Programı Destek Kapsamı, **TÜBİTAK**, (Çevrimiçi) <https://tubitak.gov.tr/tr/destekler/sanayi/ulusal-destek-programlari/1512/icerik-destek-kapsami-0> (erişim tarihi 17.12.2020)

¹²⁸ Abdullah Soysal, Türkiye’de Kadın Girişimciler: Engeller ve Fırsatlar Bağlamında Bir Değerlendirme, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C:65 S: 1, 2010, s. 75

c) Kadın girişimcilerin sektörlerdeki daha bilgili ve deneyimli girişimciler yanında kısa süreli çalışmalar yapmalarına olanak tanımak,

d) Mentörlük sistemi kurulmasıyla birlikte ilk kez iş kurmuş girişimcilere daha bilgili girişimciler tarafından belli aralıklarda destekte bulunulması,

e) Eğitim öğretim kurumlarında ve tüm iş kollarında girişimcilik faaliyetlerinde bulunulmasına olanak tanıyan planlar oluşturmak ve bu iş kollarında kadın girişimcilere mentörlük ve destekler sağlamak.¹²⁹

TOBB, kurumsal olarak, kadın girişimciliğinin teşvik edilmesi sonucunda iş dünyasının potansiyeline ulaşacağını, yeni iş kolları oluşacağını ve ülke olarak tatmin edici refah seviyelerine çıkılacağını belirtmekte ve bu sebeplerden ötürü kadın girişimciliğine destek çıkan bir plan/program çerçevesinde hareket etmektedir.¹³⁰

2.1.5. Türk Eximbank

Eximbank, Türkiye’de kurulmuş olan şirketlerin yurt dışına ihracat yapması amacıyla kredi veren bir banka olup, bu noktada kadın girişimcilerle alakalı çalışmalar da yapmaktadırlar. Özellikle 8 Mart 2019 Dünya Kadınlar Günü’nde açıklanan yeni kredi desteği ile Eximbank, QNB Finansbank’a sadece kadın girişimcilere kullanırlmak üzere 100 milyon TL ve 200 milyon ABD dolarından oluşan bir kredi desteği açılacağını ve diğer tüm kredi programlarında da kadın girişimcilere öncelik tanınacağını açıklamıştır.¹³¹ Daha sonra Türkiye İş Bankası, Türkiye Garanti Bankası ve Türk Ekonomi Bankası aracılığı ile kullanılan döviz kredilerinde de aynı imkanlar getirilmektedir ve başkaca bankalarla protokoller yapılmaya devam edilmektedir.

Kredi haricinde, Dünya Bankası fonlarından ayrılan 500 milyon Euro’luk bütçenin %10’u ortaklarından en az biri kadın olan veya kadın tarafından yönetilen, sektördeki kadın istihdam oranından fazla kadın çalıştıran şirketlere ayrılacaktır. Ayrıca yukarıdaki şartları sağlayan firmalara 0,10 puan faiz indirimi de uygulanmaktadır. Ayrıca Asya Altyapı Yatırım Bankası kaynaklarından 250 milyon dolarlık bütçenin de yine %5’i, yukarıdaki şartları sağlayan

¹²⁹Kadın Girişimciler Kurulu, **TOBB**, (Çevrimiçi)

<https://www.tobb.org.tr/TOBBKadinGirisimcilerKurulu/Sayfalar/Hakkimizda.php> (erişim tarihi 10.12.2021)

¹³⁰ Soysal, a.g.e., s. 85.

¹³¹ Türk Eximbank’tan Kadın Girişimcilere Özel İhracat Kredisi, **Eximbank**, (Çevrimiçi)

<https://www.eximbank.gov.tr/content/files/ad0b7c9b-1553-49a6-8d6e-25ac23f31cda/girisimci-kadin-ihracatcilara-ozel-kredi-programi> (erişim tarihi 10.12.2021)

şirketlere ayrılmıştır ve Eximbank, ek %5 daha fazla kredi kullandırabilmek için çaba göstereceğini belirtmektedir.

2.1.6. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Bakanlık bünyesinde bulunan Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü ve Bakanlığın ilgili kuruluşu olan Türkiye İş Kurumu (İŞKUR), işletmelere geri ödemesiz mali takviye ve girişimcilik eğitimi gibi destekler sağlamaktadır. Bu noktada İŞKUR ile Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından yürütülen projeler ile kadın girişimcilere hibeler verilmekte ve ayrıca İŞKUR üzerinden yine kadın çalışanların istihdamı konusunda öncelik tanınmaktadır. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü de kadınların toplumda maruz kaldığı eşitsizlikleri azaltmak ve kadının konumunu güçlendirmek maksadıyla kurulmuş ve bu yönde projeler ile kadın girişimcilere destek sağlamaktadır. Genel müdürlük ayrıca sosyal hayatın her aşamasında kadınların konumlarının/mevkilerinin artmasını ve kadına karşı gerçekleştirilecek tüm haksız uygulamaların önlenmesini sağlayacak projeler oluşturmayı da amaçlamaktadır. Genel Müdürlüğün görevleri tam olarak kanunda şöyle geçmektedir:

“a) Kadına karşı her türlü ayrımcılığı önlemek, kadının insan haklarını geliştirmek, kadını ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda etkin hale getirmek ve eğitim düzeyini yükseltmek amacıyla yapılacak her türlü çalışmaya destek vermek, bu konularda stratejiler geliştirmek, plan ve programları oluşturmak ve temel politikaların belirlenmesine katkıda bulunmak, b) Kanunları ve idari düzenlemeleri görev alanı çerçevesinde izleyerek kadınların eşit hak ve fırsatlara ulaşmasını sağlayacak çalışmalar yapmak. c) Kadına yönelik her türlü şiddet, taciz ve istismarın önlenmesi için çalışmalarda bulunmak; kadının aile ve sosyal yaşamdan kaynaklanan sorunlarının çözümüne destek oluşturmak. d) Kadınlara kanunlarla verilen hakların tam ve eşit kullanılabilmesi ve kadın-erkek eşitliğinin toplumsal kalkınma sorunu olarak algılanması amacıyla kamuoyunu bilgilendirmek. e) Sağlık, eğitim, kültür, çalışma ve sosyal güvenlik başta olmak üzere bütün alanlarda kadınların ilerlemesini sağlayıcı ve karar mekanizmalarına katılımını artırıcı çalışmalarda bulunmak. f) Görev alanına giren konularda bilgi sistemleri, kütüphane ve/veya dokümantasyon merkezi kurmak, istatistikleri derlemek, görsel ve basılı yayınlar yapmak veya yaptırmak, eğitim amaçlı faaliyetlerde bulunmak, yurt içi ve yurt dışı kongre, seminer, toplantı ve benzeri etkinlikler düzenlemek. g) Görev alanına giren konularda kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör ile iş birliği yapmak, koordinasyonu sağlamak. h) İnceleme, araştırma ile uluslararası girişimlerden elde edilen bilgileri kamu politikalarının oluşumuna katkıda bulunması amacıyla uygulayıcı kurum ve kuruluşlara aktararak kuruluşların hizmetlerinin geliştirilmesine ve yeni hizmet modelleri oluşturulmasına katkıda bulunmak. ı) 5.5.1969 tarihli ve 1173 sayılı Kanun çerçevesinde, görev alanı ile ilgili kuruluş ve organizasyonlara üye olmak, gerçekleştirilecek her türlü çalışma ve etkinliğe katılmak, uluslararası sözleşmeler ile kararların getirdiği yükümlülükler doğrultusunda faaliyette bulunmak ve bu konuda gerekli raporları hazırlamak, kanunî düzenlemelerin yapılmasını sağlamaya yönelik çalışmalar yapmak. i) Görev alanına giren konularda çalışmalarda bulunan uluslararası kuruluşların faaliyetlerini izlemek, alınan kararları ilgili kuruluşlara iletmek. j) Çalışma alanı ile ilgili

*konularda yurt içi ve yurt dışında bilimsel araştırmalar yapmak ve yaptırmak, projeler geliştirmek, desteklemek, bunların uygulamaya konulmasını sağlamak ve uluslararası kuruluşlarla ortak projeler yürütmek.*¹³²

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü yani Bakanlık, kadınların her türlü çalışma yaşamına adım atabilmesi amacıyla projeler üretmektedir. Kurum, kadının toplumdaki yerinin artırılması maksadıyla kadınların işe alımlarının zorunluluğuna dikkat çekmekte ve bu noktada kadın girişimciliğiyle ilgili araştırmaları da desteklemektedir.¹³³

2.1.7. Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı (KEDV)

1986 yılında kurulan KEDV, fakirlik ve toplumdaki eşitsizliklerden dolayı kadınların hayat kalitelerini iyileştirmelerini ve kendi bölgelerinin kalkınması hususunda kadınların başa geçmelerini sağlayabilmek maksadıyla çalışmalarını sürdüren bir vakıftır.

Özellikle 1999 yılında meydana gelen Gölçük depreminden en çok etkilenen illerimizden biri olan Kocaeli’nde, KEDV tarafından başlatılan MAYA mikro ekonomik destek işletmesi programı, daha sonra yavaş yavaş büyüme gerçekleştirerek çevre illere de hizmet vermeye başlamıştır. Maya sisteminde kredi kullanımı geleneksel teminat düzeni olarak değil, kadınlar arasındaki birliğin esas alındığı bir ekibe kredi sağlamaktadır. Bu grupta bulunan her üye hem şahsi borcundan hem de grubunda bulunan diğer üyelerin borcundan da sorumlu olmaktadır. İlk kredi meblağı en az 100, en fazla 800TL olabilmekte ilk aşamada bunlardan az veya fazla meblağlar kesinlikle verilmemektedir. Haftalık ödemeler yapılmakta ve borç 6 veya 12 aya kadar taksitlendirilebilmektedir. Krediden yararlanan kadınlar, ihtiyaç duyarlarsa tekrar kredi alabilmektedir ve yeni alınan kredi miktarı da %25 artabilmektedir.¹³⁴

Maya programı esas olarak grup kredisine yoğunlaşmış olsa dahi, üyelerden gelen istekler doğrultusunda bireysel kredi vermeye başlamıştır ancak grup kredisine dahil olunmadığı için normal bankacılık faaliyetlerinde istenen belgeler bu şahsi kredilerde de istenmektedir.

¹³² 5251 sayılı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, Madde 3, <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5251.html> (erişim tarihi 25.04.2022)

¹³³ Sallan Gül ve Altındal, **a.g.e.**, s. 1366.

¹³⁴ Borç Verme Metodolojisi, **KEDV**, (Çevrimiçi) <http://www.kedv.org.tr/maya/borc-verme-metodolojisi/> (erişim tarihi 12.12.2021)

Günümüzde Maya Mikro Ekonomik Destek İşletmesi programı ile kendi işini kurmak isteyen dar gelirli kadınlara ortalama 1000 TL kredi vermekte ve bu kredinin geri dönüşünü de kişinin ekonomik durumuna göre 6 ila 12 ay arasında vadelandirmektedir. Vakfın açıklamasına göre 14.000’den fazla kadına işletmeleri için kredi kullandırılmaktadır.¹³⁵ Mikro kredi uygulamalarından yararlanan yoksun kadınların, kullanmayanlara nazaran daha iyi bir ekonomik duruma sahip oldukları, risk alma ihtimallerinin arttığı ve bu nedenle işlerini sürekli geliştirme faaliyetleri içinde oldukları da bilinmektedir.¹³⁶ Günümüzde Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı, çalışmalarını sürdürerek kadınlara yardımcı olmaya devam etmektedir. Yukarıda da bahsedildiği üzere Maya programını devam ettirmek, kooperatifler kurma ve destekleme, kadınlara e-ticaret hususunda destekleme/pazarlama, kadınlara eğitim hizmetleri vermek vakfın ana amaçlarındandır. Bu açıdan her yıl kadın ve çocuklara verilen destekler artmakta ve yeni kadın girişimcilere ulaşılmaktadır.¹³⁷

KEDV, ayrıca kadınların çalışma hayatına daha kolay adapte olabilmelerini sağlamak maksadıyla Türkiye’de mahalle yuvaları/oyun odaları uygulamasını da gerçekleştirmekte ve çocukların gün içerilerinde annelerinden ayrı vakit geçirebilmelerine imkân tanımaktadır. Bu projeye hem ev hanımı olan anneler girişimcilik ile ilgilenebilmekte hem de başka kadınlar, çocuk bakıcılığı anlamında istihdam edilmektedir.¹³⁸

2.1.8. Kadın Girişimcileri Destekleme Derneği (KAGİDER)

KAGİDER, girişimcilik vasıtası ile kadının güçlenmesini hedef olarak belirleyen bir sivil toplum örgütüdür. KAGİDER’in temel stratejileri ise, iş hayatında bulunan kadın çalışan sayısını yukarılara taşımak ve kadın girişimcilere her neviden takviyeleri teşvik etmek, kadınların iş hayatına adım atmaları yahut girişimci olmaları için kadınlara eğitim vermek ve danışmanlık yapmaktır. Bunların haricinde kadın girişimciliğinin ve bu girişimcilik çevresinin ilerlemesi amacıyla mevzuat anlamında altyapıyı desteklemek ve teşvik etmek, maddi anlamda yani nakdi kaynağa ulaşım için kadınlara yol gösterici bir pozisyonda olmak, özellikle genç

¹³⁵Ekonomik Güçlendirme Programı, **KEDV**, (Çevrimiçi) <https://www.kedv.org.tr/ekonomik-guclendirme> (erişim tarihi 14.12.2021)

¹³⁶ Demet Çak ve Anıl Değermen, Women Entrepreneurship and Microfinance in Turkey, **Eurasian Academy of Sciences Eurasian Business & Economics Journal**, C.: 2, 2015, s. 103.

¹³⁷ Fatma Fidan ve Yeliz Yeşil, Türkiye’de Kadınların Ekonomiye Kazandırılması Açısından Mikro Kredi: Bilecik Örneği, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, C: 9 S: 2, 2014, s. 259.

¹³⁸ Sumru Öz, **Kadın İstihdamını Artırmak**, Ekonomik Araştırma Forumu, 2010, s. 5.

sayılacak kadınları, eğitimlerine devam ederek iş hayatına girmeye ve girişimciliğe özendirmek ve kadının iş hayatına ve girişimciliğe destek vermek maksadıyla içerik, teknoloji ve benzeri alanlarda çalışmalar üreterek, hem yerel hem de global seviyede başvurulacak kaynak olmaktır. Başka bir amaçları ise, ülke ekonomisine katkı sağlayabilecek girişimci kadınları ortaya çıkarmaktır.¹³⁹ KAGİDER, bu manada kamu kuruluşları ve sektörel bazda iş hayatına devam eden şirketler ile birçok projeye de destek sağlamaktadır. Örneğin geçmiş senelerde Kadın Girişimci Geliştirme Merkezi isimli proje ile ve İŞKUR ile Avrupa Birliği Aktif İşgücü programının desteğiyle seçilen 5 kadın girişimciye şirket kurulmuş ve eğitim destekleri sunulmaktadır. Yakın zamanda ise tarım, turizm ve kozmetik gibi sektörlerde kadın girişimcilere eğitim ve mentörlük destekleri sağlanmaktadır.¹⁴⁰

KAGİDER, kadın girişimciliğinin geliştirilmesi amacıyla 2002 yılında kurulmuş ve seçtikleri iletişim yöntemleri sayesinde ulaştıkları kadın girişimci sayılarını her sene katlamışlardır. Bu sayede girişimci kadınlar ve girişimci olmak isteyip eğitim göremeyen kadın sayısı da her sene artış göstermektedir.¹⁴¹

2.1.9. Türkiye Grameen Mikrofinans Programı

Mikro finans (mikro kredi) kavramı, 1970 yılında Bangladeşli İktisat Profesörü Muhammed Yunus tarafından tanıtıldı ve Muhammed Yunus bu alandaki çalışmaları sayesinde 2006 yılında Nobel Barış Ödülü'ne layık görüldü.¹⁴² Mikro kredi, genellikle yoksul nüfusa finansal hizmetler sağlayan finansal kurumlar olarak tanımlanmaktadır. Bugün tahminen 2,5 milyar insanın finansal olarak dışlanmış olduğu hesaplanmakta ve bu kişilerin günde 2 doların altında yaşadıkları bilinmektedir.¹⁴³ Dünyadaki yoksul kesimin yaklaşık dörtte üçü yoksulluk, maliyetler ve hesap açarken sıkça karşılaşılan bürokratik zorluklar nedeniyle bir banka hesabına dahi sahip değildir. Ayrıca yine bu yoksul kesimler, bilgi eksikliği ve bu kurumlardan kredi almak için uymaları gereken kurallar nedeniyle finans ve bankacılık kurumları tarafından kredi verilemez durumdadır. Mikro kredi kuruluşları, bankaların temel hizmetlerinin çoğunu, yani

¹³⁹ Eylem Türk, **İş Dünyasındaki Marka Kadınlar**, Neden Kitap, 1. Baskı, İstanbul, 2005.

¹⁴⁰ Projeler, **KAGİDER**, (Çevrimiçi) <https://www.kagider.org/kurumsal/projeler-etkinlikler/projeler> (erişim tarihi 15.12.2021)

¹⁴¹ Aşkın Nurdan Tümbek Tekeoğlu, Bütünleşik Pazarlama İletişimi ile Kadın Girişimciliği ve Kagider'in İncelenmesi, **Öneri Dergisi**, C: 10 S: 39, 2013, s. 58-59.

¹⁴² The Nobel Peace Prize for 2006, **Nobel Prize**, (Çevrimiçi) <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2006/press-release/> (son erişim 01.05.2021)

¹⁴³ Yousuf Sultan ve Mansur Masih, **Does microfinance affect economic growth? Evidence from Bangladesh based on ARDL approach**, MPRA Paper S.: 72123, s. 2

mevduat toplama, kredi verme ve sigorta hizmetleri sağlama vb. gibi işlemleri bu yoksul kesimlere sağlamaktadır.¹⁴⁴ Mikro kredi endüstrisi, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, son on yılda faaliyetlerini büyük ölçüde arttırdı. Toplam varlıkları 2002'den 2015'e kadar olan süreçte %2,000'den fazla artış gösterdi.¹⁴⁵ Ülkemizde özellikle ev hanımı olan kadınların dahil olduğu bu sistem, tüm bu bulgulardan ve araştırmalardan yola çıkarak, kadın iş gücüne olumlu etki ortaya çıkarmaktadır.¹⁴⁶

Türkiye Grameen Mikrofinans Programı, Türkiye İsrarı Önleme Vakfı tarafından kurulmakla birlikte yine bu vakıf sayesinde projelerine devam edecektir olup, mikro kredi uygulamalarının dünya üzerindeki öncüsü Grameen Trust ile iş birliği yaparak projelerini devam ettiren, gelir elde etme amacı olmayan bir mikro kredi kuruluşudur. Türkiye'de ilk olarak 2003 senesinde hayata geçirilen bu proje, Dünya Bankası'nın 500 milyon dolar kredi desteği sağlaması ve o dönemde Başbakanlığın da bu desteğe fazladan 130 milyon dolar bütçe koyması yolu ile ülkemizde çalışmalarına başladı. Türkiye Grameen Mikrofinans Programı, özellikle yoksulluk sınırlarında bulunan kadınlara ekonomik servisler sunma konusunda öncülük etmektedir.

Türkiye Grameen Mikrofinans Programında da MAYA'da olduğu gibi yine grup kredisi sistemi kullanılmaktadır. Bu programda da esas ulaşılmak istenen kesim, Türkiye'deki en yoksun insanlar ve özellikle en yoksul kadınlardır. Bu sistemde 5 kişi olması ve bu şekilde verilmesinin nedeni ise aldığı mikro krediyi ödemeyen veya ödeyemeyen bir girişimci ortaya çıktığı zaman, gruptaki diğer kişilerin ödeme yapmayan kişiye baskı uygulayacağı fikriydi. Zira bir kişi bile ödeme yapmaz ise grupta bulunan diğer kişilerin de ileride alabileceği krediler tehlikeye giriyordu. Normal bankacılık sistemi aksine herhangi bir teminatın olmadığı bu sisteme getirilen grup mekanizması da geri ödemeler için, bir koz olarak bulunmaktadır.¹⁴⁷

Türkiye Grameen Mikrofinans Programı'ndan dağıtılan toplam kredi miktarında yıllar ilerledikçe, özellikle 2010 sonrasında büyük bir artışın yaşandığı açıkça gözükmemektedir. Mikro girişimci sayıları özellikle 2007 sonrası hızla artmış, bu artış ivmesi de 2015'e kadar devam etmekte ancak sonrasında meydana gelen ekonomik koşullar ve darbe girişimi gibi etkenler ile

¹⁴⁴ Ficawoyi Donou-Adonsou ve Kevin Sylwester, Macroeconomic Effects of Microfinance: Evidence from Developing Countries, **Journal of Economic Insight**, 41, sayı 1, s. 22.

¹⁴⁵ Mikro kredi Bilgi Değişimi, (Çevrimiçi) www.mixmarket.org (erişim tarihi 03.05.2021)

¹⁴⁶ Demet Çak, **Kalkınmanın Sağlanmasında Mikrokredi Yöntemi**, Derin Yayınları, Yayın S.: 026, İstanbul, 2009, s. 80.

¹⁴⁷ Fikret Adaman ve Tuğçe Bulut, **Dişarbakır'dan İstanbul'a 500 Milyonluk Umut Hikayeleri Mikrokredi Maceraları**, İletişim Yayınları, 1. Baskı, Eylül 2007, s. 78.

mikro girişimci sayısında bir azalma trendi görülmektedir. 2019 senesinde tekrardan bir artış olduğu ve bu sayının başkaca koşullar ortaya çıkmadığı hallerde artabileceği de öngörülebilmektedir.

Aşağıdaki şekilden de anlaşılacağı üzere Türkiye Grameen Mikrofinans Programı'ndan mikro kredi kullanan kullanıcıların %37,9'u İşlem ve Üretim sektöründe istihdam olmuş, %30,5'i de Ticaret sektöründe istihdam olmuştur. Mikro kredi kullanımında kullanıcıların esas amacı, hızlı bir şekilde bu krediyi nakde çevirip kredi para dönüşümünü gerçekleştirmektir.

Şekil 8. Türkiye Grameen Mikrofinans Programı'nda Kredi Kullanan Kullanıcıların Sektörel Dağılım Grafiği

Kaynak: Türkiye Grameen Mikrofinans Programı Sunumu. (Çevrimiçi)

<https://prezi.com/view/ApSSyoPASHK6RXBMhDOG/> (erişim tarihi 11.07.2022)

2.1.10. Diğer banka ve kurum/kuruluşlar

Ticaret Bakanlığı, özellikle kadın girişimcilerin ihracata yönlendirilmesi için İhracat Genel Müdürlüğü bünyesinde Kadın ve Genç Girişimciler İhracat Daire Başkanlığı kurmuş ve daire başkanlığının projeleri kapsamında hem eğitim hem hibe destekleri sağlamaktadır.

Avrupa Birliği'nin veya Dünya Bankası'nın tüm dünya üzerinde yürüttüğü destek fonları, Dışişleri Bakanlığı ve diğer ilgili bakanlıkların plan ve programları ile birlikte vatandaşlarla buluşabilmektedir. Pek tabi bazı zamanlarda bu kurumlar direkt olarak kadın girişimcileri hedefleyen destek fonlarını da ortaya çıkarabilmektedirler. Özellikle Dünya Bankası, Türkiye'de bulunan girişimci mülteciler ve Türk vatandaşları için ve bunların

içerilerinde bulunan kadınlara, 50 milyon dolara yakın bir fon ayrılmakta ve destekleri devam etmektedir.¹⁴⁸ Avrupa Komisyonu tarafından, geleneksel hale getirilen Avrupa Birliği Kadın Yenilikçiler Ödülü de kadın girişimciler için yaratılan bir fırsat olarak değerlendirilebilecektir. Kadın Yenilikçiler Ödülü, büyük yenilikler getiren kadın girişimcileri ödüllendirmeyi hedefleyen bir yarışmadır. Avrupa Birliği bu yarışma ile daha çok kadın yenilikçiye duyulan talep hususunda farkındalığı artırmayı ve kadınların tüm toplum içinde ancak özellikle genç kadınlara birer rol model olmalarını sağlamayı amaçlamaktadır. Ödül, başarılı bir şirket kuran ve piyasaya yenilik getiren, Avrupa Birliği üyesi devletlerdeki veya Ufuk Avrupa Programı'na¹⁴⁹ katılım sağlayan ülkelerdeki en yetenekli kadın girişimcilere verilmektedir. Yarışmayı kazananlar bağımsız bir uzman jüri tarafından seçilmektedir. Yarışma sonunda en yetenekli kadın yenilikçilere her biri 100.000 euro değerinde üç ödül verilecektir. Yarışmada ayrıca gençler için ayrı bir bölüm de bulunmaktadır. Bu kategoride 35 yaş ve altı en umut verici genç yenilikçilere her biri 50.000 euro değerinde üç ödül verilecektir. Yarışmaya en fazla 2 yıl önce şirket kurmuş olan kadınlar katılabilmektedir. Uygun başvurular, kadın girişimcilerin çığır açıcı bir yenilik getirip getirmediğine, toplumsal etkisine ve özellikle genç kızlar ve kadınlarda ilham bırakıp bırakmadığına göre ödüllendirilmektedir.¹⁵⁰

Halkbank, kadın girişimci kredisiyle birlikte kadın girişimcilerin para desteğine daha kolay erişebilmeleri amacıyla 100.000 TL'ye kadar kredi desteği sunmaktadır. Yine ülkemizin büyük bankalarından olan İş Bankası da ekonomiye katılmak isteyen kadınlara finansal çözümler sunmakta ve ekonomik destekler dışında seminerler vasıtasıyla da kadın girişimcilerin işlerini ilerletmelerine destek sağlamaktadır. Garanti Bankası'nın da özellikle birikimlerini altın olarak değerlendiren kadınlara, işbu altınları bankaya teslim etmesi yani bir nevi teminat olarak göstermesi halinde, uygun oranlarda ticari kredi verdiği görülmektedir. Diğer birçok banka gerek bankacılık hizmetlerinde gerekse kredi tahsis masraflarında indirimine sahip olmuş ve olmaya devam etmektedir.

¹⁴⁸ The World Bank, Entrepreneurship, Empowerment and Cohesion in Refugee and Host Communities in Turkey Project - Procurement Plan <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/09934010322235796/p1714560a4096109c09f000e7248b1328df> (erişim tarihi 02.02.2022)

¹⁴⁹ Ufuk Avrupa, Türkiye Cumhuriyeti ve Avrupa Birliği tarafından finanse edilen bir projedir. Ufuk Avrupa ile 2021-2027 yılları arasında 95,5 milyar euroluk bütçeyle bilim ve yenilik faaliyetlerinin desteklenmesi hedeflenmektedir.

¹⁵⁰ EU Prize for Women Innovators. <https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/portal/screen/opportunities/topic-details/horizon-eic-2022-womeninnovatorsprize> (erişim tarihi 03.02.2022)

Türkiye İhracatçılar Meclisi ve Türk Ekonomi Bankası'nın TİM-TEB Girişim evi projesi ile birlikte bugüne kadar 150 civarında kadın girişimciye destek verilmiş olup, bu kadın girişimcilerin toplam cirosunun 158 Milyon TL olduğu belirtilmektedir.

Bankalar dışında Türkiye'de yerel bazda belediyeler de özellikle kadınların meslek eğitimlerine önem vermektedir. Birçok meslek dalının uzmanları tarafından eğitimler verilmekte olup, bu eğitimler sonucunda kişilerin iş hayatına girmeleri sağlanmaktadır.

Türkiye İş Kadınları Derneği de Türkiye ekonomisi içerisinde kadınların oranını arttırmak amacıyla gereken çalışmalar ile üyelerine bilgi ve birikim aktarımı yapan kuruluşlar arasındadır.¹⁵¹

Kadın ve Demokrasi Vakfı, girişimci kadınlara ulaşmak ve hayata yenilik katan projeler üreten ama gerçekleştirmek amacıyla yeterli imkânı henüz bulamayan bütün kadınları girişimcilik alanında cesaretlendirmek ve desteklemek üzere İnovasyonda Kadın Projesi'ni hayata geçirmiş ve her sene TÜBİTAK ile iş birliği içerisinde ve farklı konularda olmak üzere kadın girişimcilere destek sağlamaktadır. İnovasyonda Kadın Projesi kapsamındaki girişimcilik eğitimlerine katılmak için vakfın aradığı tek koşul; Ar-Ge ve teknolojiye yönelmiş bir iş düşüncesine ve bu düşüncenin ortaya koyulduğu bir projeye sahip olmaktır. Katılmak için eğitim, yaş, mezuniyet gibi herhangi bir şart bulunmamaktadır. Kadın ve Demokrasi Vakfı ayrıca, Türkiye genelinde kadın kooperatifleri kurarak ya da bu kooperatiflere destek olarak yerel ve küçük girişimcilere de destekler sağlamaktadır.

Kredi Garanti Fonu İşletme ve Araştırma Anonim Şirketi, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, KOSGEB, Türkiye'de bulunan çoğu banka ve birkaç farklı kurumun bir araya gelip oluşturduğu bir kuruluş olup, girişimcilerin kullandıkları kredilere garanti ve kefalet sağlamaktadır. Bu yönüyle, kadın girişimcilerin de kredi kullanırken yardım alabilmesi mümkündür.

Kadınların her çeşitten ayrımcılığa karşı iş birliği yapmalarını, kendi içlerinde ağlarını kurmalarını sağlayan başka bir kuruluş ise BPW İstanbul İş ve Meslek Sahibi Kadınlar Derneği'dir. Birleşmiş Milletler, Uluslararası Ticaret Merkezi gibi büyük kuruluşlarla iş birliği

¹⁵¹ Nuriye Dirik, **Türkiye'de Kadın İstihdamının Önündeki Engellerin Aşılmasında Girişimciliğin Önemi ve Kamu İstihdam Kurumlarının Rolü**, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara, 2016, s. 89.

içerisinde olan BPW, kadınların mesleki ve liderlik potansiyellerinin gelişmesini amaçlamaktadır.¹⁵²

Tüm bu veriler ışığında Global Entrepreneurship Monitor'un 2019 yılında yayınladığı istatistikleri de paylaşmak, bu desteklerin ne kadar etkili olup olmadığı hususuna bizlere yol gösterecektir. Finansal yani mali destek varlığı olarak Türkiye, girişimciliğe destek sağlanması açısından üst sıralara ilerlemekte ve araştırmaya katılan 54 ülke arasında 21. sıraya yerleşmektedir. Hükümet politikaları anlamında ise Türkiye, araştırmaya katılan 54 ülke arasında 24. sırada bulunmaktadır ki bu sıralama Avrupa, Amerika Birleşik Devletleri ve Brezilya'ya göre daha etkin ancak Çin'in devlet somut politikalarına göre düşük kalmaktadır. Araştırmanın bir diğer konusu da yukarıda sürekli bahsedilen eğitim olmuştur. Türkiye, ilköğretim aşamasında girişimciliği destekleyen eğitim ve öğretim sıralamasında alt sıralarda yer alsa bile yüksek öğretim aşamasında girişimciliği destekleyen eğitim ve öğretim sıralamalarında birçok Avrupa ülkesini geride bırakarak üst sıralarda yer almaktadır.¹⁵³

Sonuç olarak; bir iş kurmak isteyen yani girişimini ekonomiye dâhil etme niyetinde olan kadınların hayallerini gerçekleştirmek için desteklenmeleri yani pozitif ayrımcılığa tabi olmaları artık tüm dünyaca kabul edilen bir olgudur. Kamu kurumlarının kadın girişimciliğe destek vermesi ve hatta en üst düzeylerde bu konuya önem verilmesi kadınları cesaretlendirdiği kadar, sivil toplum örgütlerinin ve özel şirketlerin de kadınlara girişimcilik hususunda yol gösterici olması ülkemiz kadınlarının girişimciliğe olan ilgisini her geçen gün artırmaktadır. Tüm dünya için önemli olarak kabul edilen kadın girişimciliği hem istihdam sağlayacak hem de yeni iş alanları ortaya çıkartabilecektir. Bundan dolayı, yukarıda sayılan kurum ve kuruluşların mevcut desteklerini artırmaları, ilgili başkaca kurumların da hala başlamadılar ise bu desteklere başlamaları elzemdir. Bu noktada tüm dünyada kadınların iş hayatına katılımı için bazı politikalar geliştirilmekte ve uygulanmaktadır ancak hala uygulanması gereken birçok politika var denilebilir. Bu noktada hükümetler, sendikalar ve yukarıda sayılan veyahut sayılamayan organizasyonların birlikte çalışıp, işbu amacı gerçekleştirmek amacıyla hareket etmelidirler. Özellikle yukarıda bahsedilen KOSGEB ve diğer devlet desteklerinin kadınlara sağladığı destekler artırılmalı ve hem geri ödemesiz hibeler hem de kredi desteklerinin sayıları artırılmalıdır.

¹⁵² BPW İstanbul. <http://bpwistanbul.org/biz-kimiz/> (erişim tarihi 05.02.2022)

¹⁵³ Karadeniz, a.g.e., s. 43-45.

Tüm bu bulgulardan ve araştırmalardan yola çıkarak, mikro kredi uygulamalarının kadın iş gücüne olumlu etkisinin olduğu ortadadır.¹⁵⁴ Türkiye’de mikro kredi uygulamalarının özellikle az gelişmiş bölgelerde yoğunlaşmasının yoksulluğun azaltılmasında ve kadınların iş gücüne katılımında olumlu etkisinin olduğu ve bu uygulamaların artması gerektiği de pekâlâ bu durumda söylenebilecektir. Ancak yoksul olan kadınlara salt kredi vermek de temelli bir çözüm sağlamayacaktır zira yukarıda da bahsedildiği üzere, eğitim oranı arttıkça kadınların iş gücüne sahip olma yani istihdam edilme oranları da artmaktadır. Buradan da şu anlaşılmaktadır ki, mikro kredi vermenin yanında bir plan doğrultusunda eğitim verilmesi bu projelerin tam anlamıyla başarılı olmasına katkı sağlayacaktır.

2.2. AVRUPA’DA KADIN GİRİŞİMCİLERE UYGULANAN TEŞVİK ve YARDIMLAR

Kadınları güçlendirmek, ülkemizde olduğu gibi tüm dünyada adalet ve çeşitliliğe vesile olabilmektedir. Ayrıca daha kapsayıcı bir toplum ile üretken bir ekonomiye sahip olup büyümek isteyen her devlet için kadın girişimciliğine önem vermek ortak bir payda ve bir zorunluluk olmaya devam etmektedir. Buradan hareketle farklı geçmişlere sahip artan sayıda yatırımcı, kadınların güçlendirilmesini aktif olarak teşvik etmenin faydalarının farkına varmaktadır.

Avrupa, girişimciliği yeniliği teşvik eden ve sürdürülebilir ekonomik büyüme, istihdam ile rekabet gücü yaratan kilit bir faktör olarak görmektedir. Avrupalı girişimci profili, AB'deki tüm işletmelerin %99'unu oluşturduğundan ötürü, birlik ekonomisi tamamen küçük girişimlerle bağlantılıdır. Ek olarak, eldeki veriler kadınların işgücü piyasasına katılım düzeylerinin erkeklere göre daha düşük olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla kadın girişimciler büyüme potansiyeli yüksek bir grup olarak değerlendirilmektedir. Kadın girişimcilik faaliyetlerini desteklemek, finansmana daha iyi erişimi teşvik etmek için ülkesel bazda ve Avrupa'nın tümünde önlemler alınması gerekmektedir. Yukarıda da bahsedildiği üzere girişimcilik oranı erkekler için kadınlarınkinin iki katından fazladır. Araştırmalar, riskten kaçınma, risk almama ve finansmana erişim engellerinin kadın girişimcilik oranlarını etkilediğini göstermektedir.

¹⁵⁴ Çak, a.g.e., s. 80.

Avrupa bölgesini oluşturan ülkeler, bu bölgedeki girişimcilik faaliyetlerini önemli ölçüde belirleyen hem resmi hem de gayri resmi kurumsal faktörlerden etkilenir. İstikrarlı siyasi ve yasal çerçevelere, gelişmiş ekonomik kalkınmaya sahip olmanın yanı sıra, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini etkileyen sosyal ile kültürel faktörler dünyanın diğer bölgelerine göre Avrupa’da daha elverişlidir. Diğer bölgelerdeki kadın girişimcilere kıyasla Avrupa’da çok az sektörel farklılık olmasına rağmen, girişimlerinin etkisi daha dikkat çekicidir ve bunların hepsi, tüm bölgelerde ortalamanın üzerindedir. Bireysel olarak bakıldığında, üniversite mezunu kadın girişimcilerin sayısı Avrupa’da dünya ortalamasının neredeyse iki katıdır, ancak diğer bölgelere göre Avrupa’nın gelir düzeyi zaten fazla olduğu için kendi içerisinde fark edilmezler.

Girişimcilikte kapsayıcılık, dünya üzerindeki tüm ekonomiler için kritik öneme sahiptir. Bunun sebebi ise toplumdaki bir grubun diğer gruplarla eşit düzeyde iş kuramaması halinde, bunun tüm girişimcilik ekosistemini etkileyecek olmasıdır ve bu etki negatif bir etki olacaktır. Çoğu ülkede yeni işlerin yani girişimciliklerin kadınlardan ziyade erkekler tarafından başlatılması daha olasıdır, ancak birkaç ekonomide bunun tersi durumlar ortaya çıkabilmekte ve farkın küçük olduğu ülkelere de rastlanabilmektedir.

Avrupa Birliği’nin kuruluşu, güvenlik ve benzeri sebepler dışında, ekonomik anlamda bir güç ortaya çıkarma düşüncesine dayanmaktadır.¹⁵⁵ Günümüzde AB’nin birlik olarak dünyanın en güçlü ekonomilerinden birini oluşturulduğu açıktır. Teşvikler de buna göre belli amaçlar dahilinde yapılmaktadır. Bu amaçlar:¹⁵⁶

- Birlik üyesi ülkeler arasında refah açısından geride kalmış ülkelerin kalkınması için destek,
- Birlik çatısı altında yatırımların özendirilmesi,
- Birliğin, uluslararası pazarın en güçlülerinden olması,
- Ekonomik krizlerden en az şekilde etkilenilmesi için, etkilenen birlik üyelerine yardım sağlanması,
- Girişimciliğe destek veren tüm ülkeler gibi istihdamı artırmak ve ekonomiyi canlandırmaktır.

¹⁵⁵ Nurettin Bilici, AB’de Ekonomik Bütünleşme ve Türkiye’nin Entegrasyonu, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi** C: 5 S:2, 2006, s. 40.

¹⁵⁶ Buyrukoğlu, a.g.e., s. 30.

Avrupa Birliği’nde teşvikler, istihdam, yatırım, AR-GE, eğitim, ulaştırma, enerji gibi birçok konuda gerçekleşmektedir. Büyük ülkeler, daha çok yardım sağlamak ve böylece küçük ülkelerdeki girişimcilerin ticari hayatlarına devam edebilmelerine yardım etmektedirler.

Birlik olarak hareket edilmesi, yabancı yatırımcıların da gelmelerini kolaylaştırmakta ve ekonomik anlamda bir güven ortamı sağlamaktadır. Avrupa Birliği, teşvikler sayesinde diğer ülkelere karşı güçlü bir rekabet oluşmasını sağlamakta ve yapılan vergi muafiyetleri ile dünya pazarlarına etki bırakmaktadır.

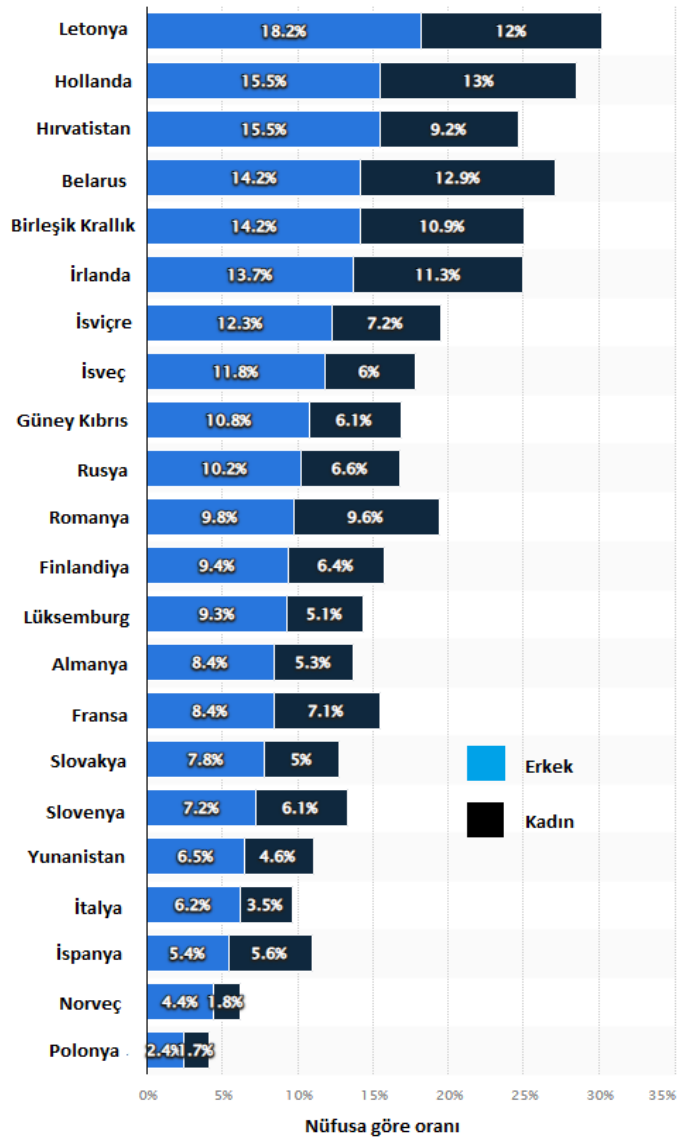
Tablo 1: Avrupa Ülkelerindeki ve Türkiye’deki Kadın Girişimci Oranları

Gösterge	Kadın yatırımcıların(girişimcilerin) oranı												
Cinsiyet	Kadın												
Yaş	Total												
Birim	Yüzde												
Yıllar	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Ülkeler													
Avusturya	4,6	5,0	5,5	5,6	5,6	5,6	5,4	5,4	5,4	5,6	5,5	5,4	5,1
Belçika	12,2	12,6	13,3	13,6	13,7	14,2	13,4	12,7	11,7	12,5	13,0	13,3	13,1
Danimarka	13,0	12,6	12,0	12,1	11,2	10,7	10,6	11,1	11,4	10,3	9,8	9,3	9,5
Finlandiya	9,3	9,7	9,4	9,8	9,5	9,4	9,2	9,6	9,6	9,7	9,7	9,9	9,8
Fransa	12,3	12,2	12,6	12,8	13,1	13,3	13,4	13,6	13,6	13,7	13,5	13,1	12,8
Almanya	6,0	6,1	6,3	6,6	6,7	6,8	6,8	7,0	7,3	7,6	7,4	7,2	7,0
Yunanistan	16,8	16,6	17,5	16,7	19,7	20,4	20,7	17,1	18,8	17,8	19,6	18,6	20,5
Macaristan	15,4	15,3	13,3	12,0	10,9	10,0	8,0	7,6	8,0	8,1	8,0	7,9	8,4
İzlanda	12,0	9,7	10,8	9,2	8,5	7,6	8,2	9,8	9,0	9,5	8,1	9,0	8,9
İrlanda	9,8	10,1	11,3	11,4	11,2	10,8	9,7	9,5	8,8	9,7	10,0	9,9	9,6
İtalya	10,6	10,5	10,8	10,9	11,4	11,1	11,4	11,2	11,4	10,3	9,8	9,2	9,5
Litvanya	22,8	18,0	16,8	12,2	14,2	16,7	17,0	20,0	22,1	20,5	22,8	23,3	26,4
Lüksemburg	7,6	6,6	7,8	7,3	8,0	7,7	9,0	9,3	8,7	7,4	6,6	6,7	6,1
Hollanda	7,5	8,2	8,5	8,3	8,3	8,5	8,8	9,1	9,4	9,3	9,0	8,7	8,7
Norveç	8,4	9,4	9,4	9,5	8,9	9,1	8,5	8,1	8,4	8,9	9,3	9,3	9,0
Polonya	16,1	16,9	16,4	17,8	17,8	18,1	18,8	18,6	19,3	17,6	16,7	15,8	15,8
Portekiz	18,5	19,5	22,1	21,1	22,4	22,1	20,5	20,3	21,3	24,5	25,9	25,7	25,5
Slovakya	..	..	6,6	5,2	2,2	5,5	6,5	6,1	4,1	5,0	6,7	6,6	5,8
Slovenya	19,6	18,8	18,4	18,3	19,2	17,2	14,1	12,6	14,9	12,4	11,2	8,2	11,0
İspanya	19,9	19,7	19,7	19,7	19,7	19,2	18,8	19,9	20,6	20,5	19,6	19,3	19,1
İsveç	9,8	10,3	9,6	9,2	8,9	9,1	8,7	8,2	7,7	7,4	7,3	7,3	7,3
İsviçre	8,1	8,4	8,4	8,8	9,4	10,2	10,1	10,2	10,0	10,1	9,5	9,2	9,1
Türkiye	9,7	11,6	11,4	13,0	11,7	12,4	10,8	11,9	14,4	17,6	18,9	18,8	18,6
Birleşik Krallık	10,1	10,2	9,9	9,7	9,6	9,7	9,9	10,2	10,3	10,3	10,3	10,2	10,0
Avrupa Birliği (28 ülke ortalaması)	8,4	8,6	8,8	9,0	9,2	9,2	9,3	9,5	9,6	9,7	9,5	9,2	9,0

Kaynak: OECD İstatistikleri, Kadın girişimcilerin ülkelere göre oranı, (çevrimiçi) <https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=54676#> (erişim tarihi 12.07.2022)

OECD'nin en son verileri kapsamında Avrupa ülkeleri ve ülkemizdeki kadın girişimci oranları yukarıdaki tabloda verilmektedir: Tablodan da görüleceği üzere Avrupa'da kimi ülkelerde kadın girişimci sayısı fazla olduğu halde, çoğundaki oranlar Türkiye'nin gerisindedir.

Şekil 9: Ülkeye ve Cinsiyete Göre 2021'de Avrupa'da İş Kurma Faaliyetlerine Dahil Olan Nüfusun Yüzdesi

Kaynak: Statista, 2022. (çevrimiçi) <https://www.statista.com/statistics/315773/gender-distribution-of-early-stage-entrepreneurs-in-europe/> (erişim tarihi 10.07.2022)

Yukarıdaki şekilde de görüleceği üzere Avrupa’da da yeni bir iş kuran kişilerin nüfusa göre dağılımlarına bakıldığında tüm Avrupa ülkelerinde kadınların yeni girişimler başlatmada daha pasif kaldığı ortaya çıkmaktadır. Verinin özellikle 2021 yılında olması, pandemi sonrasında kadınların normalden daha ürkek hareket ettiklerini de düşündürmektedir. Tüm bu sebeplerden ötürü, bu bölümde Avrupa’daki kadın girişimciliğini arttırmayı hedefleyen bazı kurum ve kuruluşlardan bahsedilecek ve bu kuruluşların ne gibi teşvikler sağladığına değinilecektir. Şekilde dikkat çeken ayrıntılardan bir diğeri ise İspanya’da kadın girişimlerinin erkek girişimlerinden fazla olmasıdır. Avrupa Komisyonu’nun, cinsiyet kimliği, ırk ve engellilik eşitliğinin nasıl geliştirileceğine dair bir çerçeve belirleyen 2020-2025 Cinsiyet Eşitliği Stratejisini kabul etmesine müteakip, İspanya’da girişimcilik kadınlar için daha iyi bir iş seçeneği haline gelmeye başlamıştır. Küresel Girişimcilik İzleme (GEM) Dünya Raporu, İspanya’nın cinsiyet eşitliği açısından Avrupa’nın en iyi ülkelerinden biri olduğunu ve her 10 erkek girişimciye 9 kadınla Avrupa ortalamasının en yukarılarında olduğunu belirtmektedir. İspanya’da kadınlar tarafından yönetilen işletmelerin kurulmasını teşvik etmek amacıyla hem kamu hem de özel sektörde yeni girişimler artmaya da devam etmekte. Örneğin, İspanyol Ticaret Odası, kadınların ticari faaliyetlerinin teşviki ve desteklenmesi amacıyla Kadın İş Destek Programını sunmakta; Ulusal Kadın Girişimciler ve Serbest Çalışan Kadınlar Derneği, serbest meslek sahibi ve girişimci kadınların tam profesyonel entegrasyonunu teşvik etmek için bu kadın girişimcileri eğitmeyi ve temsil etmeyi amaçlamaktadır. Tüm bu teşvikler ışığında ve pek tabi kadınların güçlendirilmesinin bir sonucu olarak, İspanya’nın gayri safi yurt içi hasılasının %15 oranında artacağı da tahmin edilmektedir ve bu durum Türkiye ve diğer Avrupa ülkelerine örnek olmalıdır.¹⁵⁷

Günümüz dünyasında kadınlar belki de nüfusun %50'sinden fazlasını oluşturmaktayken, dünyadaki toplam servetin çok az bir kısmına sahiptirler. Dünyanın dört bir yanındaki birçok kadın, yoksullukla mücadele girişiminde serbest meslek sahibi olmayı yani girişimciliği tercih etmekte ve bu süreç genellikle, banka kredilerine ihtiyaç duyulan bir işletmenin ortaya çıkarılmasını gerektirmekte. Bununla birlikte, küresel düzeyde, kadınlar banka kredilerinin yalnızca çok az bir kısmına erişebilmekte. Bu ayrımcılığa rağmen, kadınlar kredilerini geri ödeme konusunda bir hayli çaba göstermektedirler. Bankaların, kadın girişimcilere kredi verirken sorduğu kişisel soruları (evli olup olmadıkları, çocuğu olup

¹⁵⁷ Vanessa Del Pozo Sanchez, What happened to Investments in Female Entrepreneurship in Spain, **Grant Office**, 2022, (Çevrimiçi) <https://grantsoffice.eu/nl/invest-in-female-entrepreneurship-in-2022/> (son erişim tarihi 01.03.2022)

olmadığı, kaç saat çalışmayı düşündükleri gibi) erkek girişimcilere sormadıkları da açıktır. Özellikle Avrupa genelinde bankalar, kadınlardan erkeklere göre daha fazla teminat istemektedir. Bu, kadınların küresel ölçekte mülk sahibi olmak gibi varlıklara daha az erişime sahip olma eğiliminde olduklarından ve daha düşük ücret aldıkları durumu istatistiksel olarak kanıtlandığından, başka bir tür sorun yaratır. Bu nedenle, iş kurmak isteyen kadınların çoğu zaman bir banka kredisine erişmeleri ve bir erkekten kendileri için teminat vermesini istemeleri gerekir. Çoğu durumda kadın işini kurarken bir erkeğe bağımlı olmaktan kaçınmak istediğinde, bu kadınların bunu yapmaları çok cesaret kırıcıdır. Bu bölümde, kadınlara yukarıda sayılı zorlukları çıkartmayan ve kadın girişimciliğine destek sağlayan kuruluşlar ele alınacaktır.

2.4.1. İş Melekleri Avrupa Kulübü

İş Melekleri (Business Angels) isimli kuruluş, Avrupa çapında kadın girişimciler için destekleyici bir mali ve düzenleyici çerçeve sağlamayı, finans ve iş piyasalarındaki önemli kişiler ve şirketler ile beraber çalışarak Avrupa genelinde kadın girişimciler için bir ekosistem oluşturmayı, Avrupa'da kadın girişimci pazarının büyümesini teşvik etmeyi hedeflemektedir. Kuruluş ayrıca yatırım kapasitesi olan kadınlar konusunda farkındalık yaratmak ve küçük işletmelere hem finans hem de deneyim kazandırmayı amaçlayan bir kuruluştur. Avrupa Parlamentosu'nun maddi olarak destek sağladığı bu kuruluşun nihai hedefi, başka finansman noktalarına erişim konusunda kadın girişimcileri desteklemektir. 4 ayrı program ile bu destekler sağlanmaktadır. Örneğin sadece bir programda dahi kadınlar tarafından kurulan şirketlere 20 milyon Euro'nun üstünde destek verilmekte, 115 proje finanse edilmekte, 500'den fazla eğitim yüz yüze, 267 eğitim ise internet üzerinden gerçekleştirilmektedir. 279 kadın girişimciye de iş hayatında rehberlik sağlanmıştır. Tüm bu sayılar ise hedeflerin çok üstünde olup, kadın girişimciliğine olan talebin bir sonucudur denilebilir.¹⁵⁸ İş melekleri, AB'de iş kurma aşamasının finansmanında önemli bir rol oynamakta ve geleneksel kaynaklarla birlikte birtakım avantajları da beraberinde getirmektedir. Bunlar satın alınma kolaylığı, ek danışmanlık hizmetleri ve benzeri avantajlardır.¹⁵⁹ Melek yatırımcılar, diğer finansman kaynaklarıyla karşılaştırıldığında, işletme gelişiminin ilk aşamalarında bireysel olarak nispeten küçük

¹⁵⁸ <https://www.businessangelseurope.com/>

¹⁵⁹ Nataliya Pedchenko, Victoria Strilec, Galyna Kolisnyk, Maria Dykha ve Serhiy Frolov, "Business angels as an alternative to financial support at the early stages of small businesses' life cycle", **Management and Financial Innovations**, C: 15 S: 1, s. 177.

miktarlarda sermaye yatırımı yapsalar da, birçok yeni işletmenin finansmanında giderek daha da önemli bir rol oynamaktadır.

2.4.2. Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası

Kadınların potansiyellerini ortaya çıkarmalarına, becerilerini güçlendirmelerine ve iş hayatına katılımlarını teşvik etmelerine yardımcı olmak maksadıyla kadınların liderliğindeki küçük ve orta ölçekli işletmelere, yerel bankaların kredi hatları aracılığıyla finansmana erişim sağlayan ve kadın girişimciler için iş tavsiyesi, eğitim ve destek sağlayan Avrupa Bankası, genel olarak Batı Balkanlar, Doğu Avrupa ve Türkiye üzerine çalışmalar yapmaktadır. Kadın girişimcilere destek sağladıkları programlar vasıtasıyla, yöneticileri kadın olan küçük ve orta ölçekli işletmelere kredi vermek amacıyla 480 milyon Euro kredi limiti tanıyan Avrupa Bankası ayrıca program dahilinde kadın girişimcilere özel destek sağlayan 30'dan fazla finans kurumunun kurulmasına da vesile olmuştur. Toplamda 35.000'den fazla kadına bu destekler sayesinde ulaşılmaktadır. Bu programdan yararlanabilecek işletmelerin yıllık cirosu 50 milyon Euro'dan az veya bilançosu toplamı 43 milyon Euro'dan az olmalıdır. Maddi destekler dışında ayrıca finansal okuryazarlık, pazarlama teknikleri ve e-ticaret gibi temel girişimcilik becerilerini geliştirmeleri için kadınlara pratik iş eğitimleri sunulmakta ve diğer girişimciler ile bir araya gelebilmek amacıyla kadın girişimcilere mentörlük desteği de sağlanmaktadır.¹⁶⁰

2.4.3. Avrupa Mikrofinans İlerleme Programı

2010'da Avrupa Birliği bünyesinde kurulan bu mikrofinans programı, 25.000 Euro'nun altında krediler ile işletmelere destek olmaktadır. Bu program doğrudan kredi vermemekte, mikro kredi sağlayıcılara garantiler vererek potansiyel zararı paylaşmaktadır. Bu programda mikro kredi sağlayıcıları, özel veya kamu bankaları, banka dışı mikro finans kurumları ve kâr amacı gütmeyen mikro kredi sağlayıcıları olabilmektedir. Girişimcilere verilecek mikro krediler için belli koşullar bulunmaktadır. Alınan kredinin miktarı, süresi, faizi, oranları ve ücretleri, kredi alma süresi gibi durumlar mikro kredi sağlayıcısına bağlıdır. Kadınlar da bu

¹⁶⁰ <https://ebrdwomeninbusiness.com/?s=home&country=All&language=en>

programdan yararlanabilen kişi grupları arasında yer almaktadır. Hali hazırda COVID-19 salgınından ötürü dahi bu program ile destekler sağlanmaktadır.¹⁶¹

2.4.4 Kadın Girişimciliğini Teşvik Etmek için Avrupa Ağı (WES)

WES, otuz bir adet Avrupa kıtasında bulunan ülkeden (AB ülkeleri ve İzlanda, Norveç ve Türkiye) ibaret olan iş ve birlik ağı olarak tanımlanabilecektir. Delege kavramı, WES için üye devletlerin hükümetleri ve kuruluşları karşılamaktadır. Bu devletler kendi iç işleyişleri içerisinde kadın girişimciliğine destek sağlamak ve teşviklerde bulunmakla sorumludurlar. WES üyeleri kadın girişimcilere yönelik mevcut destek önlemleriyle ilgili tavsiye, destek, bilgi ve iletişim sağlar. Ayrıca iyi uygulamaların belirlenmesine yardımcı olmaktadır.¹⁶²

2.4.5. Kadın İş Akademisi Programı

Bu programın amacı, özellikle Balkanlar ve Doğu Avrupa kırsal alanlarındaki kadınların ekonomik ve sosyal olarak güçlendirilmesini teşvik etmek, cinsiyet eşitsizliğini azaltmak ve finansal kaynaklara, hizmetlere, yenilikçi teknolojilere ve kalkınma fırsatlarına erişimlerini artırmak olarak belirlenmektedir. Program ayrıca kadınların yönetim becerilerini geliştirerek girişimcilik potansiyellerini gerçekleştirmelerini sağlamak, kadın işletmecilerin gelirlerini en üst düzeye çıkarma kapasitesini güçlendirmek ve artırmak için kadınların üretken teknolojilere erişimini kolaylaştırmaktır. Hedef grup kadınlar 25 ila 50 yaş arası kadınlardır. Ülkedeki kadın girişimcilerin mevcut durumunun analiz edilmesine müteakip 6 destek kuruluşunun seçilir ve girişimciler eğitime başlanır. Sonrasında 300 kadın girişimci ve yöneticinin seçimi ve eğitimi için eğiticilerin seçimi ve eğitimi gerçekleştirilir. Son olarak ise 6000 Euro değerinde 10 iş fikri ile hibe seçilir ve bu hibe dağıtılır.

¹⁶¹ Avrupa Birliği mikrofinans desteği, <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=836>

¹⁶² European Network to Promote Women's Entrepreneurship. (çevrimiçi)
<https://ec.europa.eu/docsroom/documents/2132/attachments/1/translations/en/renditions/nativez> (erişim tarihi 11.07.2022)

Bu program, Avrupa Birliği tarafından finanse edilmekte ve Kk ve Orta lekli İşletmeleri Geliştirme rgt ile Uluslararası Kalkınma Merkezi tarafından uygulanmaktadır.¹⁶³

2.4.6. Avrupa Yatırım Bankası

Avrupa Yatırım Bankası, Avrupa Birliği'nin kredi veren koludur. Dünyanın en büyük çok taraflı finans kuruluşudur. 1958'deki kuruluşundan bu yana, Avrupa Yatırım Bankası bir trilyon Euro'nun üzerinde yatırım yapmaktadır. Dünya çapında 140'tan fazla ülkede Avrupa entegrasyonunu teşvik etmek, AB'nin gelişimini desteklemek ve AB politikalarını desteklemek için diğer AB kurumlarıyla yakın iş birliği içinde çalışmaktadır. Avrupa Yatırım Bankası, cinsiyet eşitliğini ve kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesini artırmaya yönelik birçok girişimde bulunmaktadır. Avrupalı ve diğer kıtalardaki kadınların (zellikle Afrika), finansmana daha kolay erişim sağlayarak ve sürdürülebilir altyapı hizmetlerini sunarak 1 milyar Euro'dan fazla yatırımı harekete geçirmektir. Avrupa Birliği'nde, 30 Eylül 2018 tarihinde yapılan bir araştırmaya göre 2006–2018 yılları arasında finanse edilen 522 şirketten 110'unun en az bir kadın yönetici vardı. Birleşik Krallık, finanse edilen en yüksek toplam şirket sayısına (158) ve en çok kadın liderliğindeki şirketlere (48) sahipken, İspanya, Fransa, İsveç ve Almanya, finanse edilen kadınların liderliğindeki şirketlerin sayısı açısından diğer en önemli yerlerdi. İrlanda altıncı sırada yer almaktadır.¹⁶⁴

2019'da Avrupa İnovasyon Konseyi, Avrupa Yatırım Bankası'nın da katkıları ile Hızlandırıcı programı uygulamaya başlamakla teşvik alan kadın girişimcilerin sayısının artırılmasını hedefledi. Konsey, işlerini kurmaları için daha fazla kadını bu programa davet ederek ve kadın mülakat üyelerinin sayısını %50'ye çıkararak, hızlandırıcı fonu alan kadın liderliğindeki girişimlerin yüzdesini %8'den %29'a çıkardı ve bu sayede kadın girişimcilerin sermayeye ulaşımları kolaylanmış oldu.¹⁶⁵

¹⁶³ Efka Heder, Olesea Fortunai, Anna Novitskaya ve Lucia Usurelu, **Promoting Women Entrepreneurship in Eastern Europe**, European Liberal Forum, 2017, s. 34-35.

¹⁶⁴ European Investment Bank, **Funding women entrepreneurs: How to empower growth**, 2020, s. 25.

¹⁶⁵ Women entrepreneurs are our best opportunity, European Investment Bank, 2002. (evrimiği) <https://www.eib.org/en/stories/investment-in-women-entrepreneurs> (erişim tarihi 11.07.2022)

2.2.7. Diğer Kurum ve Kuruluşlar

Avrupa genelinde devletler ya da Avrupa Birliği haricinde, özellikle kadın girişimcilere öncelik veren fon şirketleri bulunmaktadır. Merian Ventures isimli derin teknoloji alanında iş yapmak isteyen kadın girişimcilere, Auxxo Ventures isimli Alman menşeeeli şirket ve January Ventures isimli Amerikan menşeeeli şirketler sadece kadın girişimcilere, Unconventional Ventures isimli Baltık kökenli şirket kadın ve küçük girişimlere destek sağlamaktadır. WinEquity isimli Fransız kökenli şirket de kadınlar tarafından yeni kurulan girişimlere odaklanmıştır. The Better Fund isimli şirket teknoloji alanındaki kadın girişimcilere veyahut ekibinde kadın erkek eşitliği olan girişimlere destek sağlamaktadır. Borski fund isimli Hollanda kökenli şirket de yaklaşık 40 milyon Euro'yu kadın girişimcilere ayırmaktadır.¹⁶⁶

2.5. TÜRKİYE ve DÜNYADA KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMI AMACIYLA YAPILAN YASAL DÜZENLEMELER

Bir ülkenin hem ekonomik hem de sosyal anlamda gelişebilmesi için, kadınların işgücüne katılması veyahut girişimciliğe teşviki büyük önem arz etmektedir. Bu noktada, kurumların izlediği politikalar dışında hem ülkemizde hem de dünyada kanun veyahut uluslararası sözleşmeler vasıtasıyla bu durumun öne çıkartılması da bir zorunluluk haline gelmektedir. Bu bölümde kadınların işgücüne ya da girişimciliğe yönlendirilmesi amacıyla ele alınan yasal düzenlemelere göz atılacaktır.

Normlar hiyerarşisi, hukuk kurallarının dereceleri ile gücünü belirlemekte ve bir hukuk düzenindeki kuralların genellik ve soyutluk sıralamasını belirlemektedir. Bu kurallar değişik aşamalarda yer almakta ve kurallar arasında ast-üst ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Bu durumda her kural, muteberliğini bir üst kurala dayandırmaktadır. Hans Kelsen tarafından ortaya atılan normlar hiyerarşisi kavramına göre de anayasa en üst kural olup, ardından kanunlar ile uluslararası antlaşmalar, tüzükler, yönetmelikler ve diğer düzenleyici işlemler gelmektedir.¹⁶⁷ Ülkemizde yapılan düzenlemeler açısından ilk olarak Anayasa'yı ele almak bu açıdan daha doğru olacaktır.

¹⁶⁶ Isabel Woodford ve Steph Bailey, The VCs who've backed the most female founders, **sifted**, 2021. (Çevrimiçi) <https://sifted.eu/articles/top-vc-female-portfolio/> (erişim tarihi 10.11.2021)

¹⁶⁷ İbrahim Kaboğlu, **Anayasa Hukuku Dersleri**, Legal Yayıncılık, 2010, s. 395.

Anayasamızın 10. maddesinde “Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz.” denilmektedir. Bu noktada kadınların, erkekler ile kanunlar önünde eşit hale gelebilmesi için bir pozitif ayrımcılık tanınmış da denilebilecektir. Yine anayasanın 50. maddesinde çalışma şartları bakımından özel olarak korunan kişilere yer verilmektedir. Bu maddede “*Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar.*”¹⁶⁸ denilmektedir. Normlar hiyerarşisinin en tepesindeki anayasada kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık yapılması, kadına verilen önemin de bir göstergesi olarak kabul etmek gerekir.

Genel olarak çalışma hayatıyla alakalı ülkemiz mevzuatındaki en önemli kanunlardan birisi 4857 sayılı İş Kanunu’dur. Kanunun 5. maddesinde

*“İş ilişkisinde dil, ırk, renk, cinsiyet, engellilik, siyasal düşünce, felsefî inanç, din ve mezhep ve benzeri sebeplere dayalı ayırım yapılamaz. İşveren, biyolojik veya işin niteliğine ilişkin sebepler zorunlu kılmadıkça, bir işçiye, iş sözleşmesinin yapılmasında, şartlarının oluşturulmasında, uygulanmasında ve sona ermesinde, cinsiyet veya gebelik nedeniyle doğrudan veya dolaylı farklı işlem yapamaz. Aynı veya eşit değerde bir iş için cinsiyet nedeniyle daha düşük ücret kararlaştırılmaz. İşçinin cinsiyeti nedeniyle özel koruyucu hükümlerin uygulanması, daha düşük bir ücretin uygulanmasını haklı kılmaz.”*¹⁶⁹

hükmüne yer verilerek, kadınların erkek egemen iş yaşamında toplumun önyargıları sebebiyle ezilmesinin önüne geçilmek istenmektedir. Yine kanunun 18. maddesinin d fıkrasına göre cinsiyetin, medeni halin, aile yükümlülüklerinin, hamilelik veya doğumun kişinin iş sözleşmesini sonlandırmak için geçerli bir sebep olmadığına da altı çizilmektedir.

Önceki adı Kalkınma Bakanlığı olan ancak 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesiyle T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı adı altında faaliyetlerine devam eden başkanlık, özellikle kadın istihdamı ve kadın girişimciliği adına, yayınladıkları kalkınma planlarında bu hususlara yer vermektedir. 10. Kalkınma Planı daha çok kadınların işgücüne katılmaları ile alakalı hedefleri içermekteyken, 11. Kalkınma Planı ise doğrudan kadın girişimciliği ile alakalı düzenlemelere yer verilmektedir.

2014 ila 2018 arasını kapsayan 10. Kalkınma Planı’nda kadınların iş gücüne katılımı ile alakalı maddeler şöyle sıralanabilecektir:¹⁷⁰

¹⁶⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 50. Madde.

¹⁶⁹ 4857 sayılı İş Kanunu, 5. Madde.

¹⁷⁰ Onuncu Kalkınma Planı, T.C.Kalkınma Bakanlığı, 2013. (Çevrimiçi) <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Onuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2014-2018.pdf> (erişim tarihi 07.09.2021)

- Kadınların özellikle eğitim alması vasıtasıyla çalışma hayatına ve sosyal hayata katılma oranlarının artırılması ülkenin ekonomisini etkileyecek ciddi faktörlerden biridir.
- Türkiye, 2030 yılına kadar işgücü potansiyeli anlamında demografik olanaklarda fayda sağlayabilecek nadir ülkelerdendir zira nüfustaki kadın-erkek oranı ve genç nüfusun fazlalığı bu potansiyeli ortaya çıkarmaktadır. Yetişmiş insan gücüne yönelik hem eğitim hem de iş olanakları ortaya çıkarıldığında ve özellikle kadınların işgücüne katılım yüzdeleri artırıldığında bu potansiyel ciddi bir güç ortaya çıkaracaktır.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu kurularak kadının güçlendirilmesi amaçlanmıştır.
- Kadın girişimciliğine öncelik verileceği amaçlanmıştır.

2019 ila 2023 arasındaki dönemi kapsayan 11. Kalkınma Planı ise kadınların işgücüne katılımı konusunun yanında, daha önce de bahsedildiği üzere kadın girişimciliği açısından önemli tespitler yapıldığı görülmektedir. Bu noktada uluslararası iktisadi gelişmeler nedeniyle kırılgan kesim olarak tabir edilen kadınlar ve engellilerin istihdam edilebilirliği üstünde birtakım riskler oluştuğu için bu noktada talepleri karşılayabilecek şekilde kadınların işgücüne katılmasının teşvik edilmesi yine öncelikler arasında sayılmaktadır. 11. Kalkınma Planı'nda, araştırma konusunu da ihtiva eden kadın girişimciler hususunda birçok politikaya yer verilmektedir. Bu politikalar özetle şöyle belirtilmektedir¹⁷¹:

- Kadınların iktisadi çalışmalarının iyileştirebilmeleri için kadın girişimcilere iş geliştirme etaplarında mentörlük ve kılavuzluk servisleri verilecek ve bu tür desteklerde kadınlara öncelik sağlanacaktır.
- Özellikle taşra diye tabir edilen kesimlerde kadın girişimciliğinin fazlalaştırılması hususunda takviye programları sağlanacaktır.
- Kadınların internet sitesi, telefon uygulamaları gibi internet mecraları yani alanlarındaki iktisadi çalışmalarının iyileştirilmesini göz önünde bulunduran bir düzen ortaya konulacak ve kadın girişimcilerin online ticarete gelişmelerini ve büyümelerini sağlamaya yönelik eğitim programları ve konferanslar gerçekleştirilecektir.

¹⁷¹ On Birinci Kalkınma Planı, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019.(Çevrimiçi)
https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/11/ON_BIRINCI_KALKINMA-PLANI_2019-2023.pdf (erişim tarihi 09.09.2021)

- İşgücü piyasasının dönüşen talep ve arzları doğrultusunda gelişmekte olan kariyer noktaları ile küçük kız çocuklarının fen, teknoloji, mühendislik, matematik alanlarındaki işlere heves duyabilmeleri maksadıyla işlemler yapılacaktır.
- Kadınlarca kurulan kooperatiflere yönelik; eğitim, girişimcilik ve danışmanlık gibi alanlarda sunulan destekler yaygınlaştırılacak ve gerekli hukuki düzenlemeler yapılmak suretiyle kadınların kooperatif kurmaları kolaylaştırılacaktır.
- Kadının iktisadi hayata daha etkili katılımının artırılması hususunda her şehrin değişik çalışma hayatı ihtiyaçları doğrultusunda, eğitim, staj, işbaşı eğitimi gibi uygulamaların daha tesirli olarak devam etmesi sağlanacaktır.
- Kadınların hem devlet kurumlarında hem de özel sektörde faaliyet göstermekte olan şirketlerde yönetici pozisyonlarında bulunmalarına imkan tanımak ve varolan oranların artmasına dönük farkındalık artırılacak, yönlendirici ve teşvik edici yöntemler geliştirilecektir.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yapılan yakın tarihli sayılabilecek önemli bir diğer belge ise Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı'dır. Bu belge, 2018-2023 yıllarını kapsayacak şekilde ilgili bakanlık koordinesinde kamu kurum ve kuruluşlarının, belediyelerin, üniversitelerin, sivil toplum örgütlerinin, çeşitli meslek kuruluşlarının, özel sektörün ve diğer birçok kuruluşun kadınların güçlenmesi doğrultusunda yapacakları çalışmaları içeren bir belge olarak yayınlanmaktadır. Bu noktada kadının güçlenmesi, kadınların kendi yaşamları üzerinde kontrol sahibi olup karar alabilmelerini sağlayacak bir ortam hazırlamaktan geçecektir ve bu belgede kadının güçlenmesi adına kadın girişimciliği ile ilgili birçok tespit ve öneriye yer verilmektedir. Bu faaliyetler şöyle sıralanabilecektir¹⁷²:

- Kadınlara, bilgi teknolojileri alanında yapılacak desteklerde KOSGEB tarafından öncelik verilecek,
- Kadın girişimcilere verilen mevcut hibeler ve teşvikler hakkında farkındalıklar artırılacak,
- Özellikle tarım sektöründeki kadınların girişimciliğe yönlendirilmesi ve güçlendirilmesi sağlanacak,
- Bölgesel Kalkınma Ajansları marifetiyle kadın girişimciliği desteklenecek,

¹⁷² Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı, **Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı**, 2018. (Çevrimiçi) <https://www.aile.gov.tr/media/6315/kad%C4%B1n%C4%B1n-gue%C3%A7lenmesi-strajesi-belgesi-ve-eylem-plan%C4%B1-2018-2023.pdf> (erişim tarihi 09.09.2021)

- Kadın girişimcilerin, özellikle direkt devlet tarafından sağlanan desteklere ulaşmasını kolaylaştıran sistem oluşturulacak,
- Kadınların özellikle online alışveriş imkanlarında satış yapabilmeleri amacıyla konferanslar düzenlenecek,
- Kadın girişimcilerin mevcut işlerini geliştirebilmeleri amacıyla danışmanlık verilecek.

Bir önceki bölümde de açıklandığı üzere Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ile birlikte ortaya konan hedeflerin, KOSGEB ve diğer kuruluşlarca yavaş yavaş hayata geçirildiği görülmektedir. 2018'den bu yana kadın girişimciliği alanın artarak devam eden bu desteklerin artması, ülke ekonomimiz açısından da olumlu bir gelişme olmuştur denilebilir.

Ülkemizde özellikle kadın işgücü ile alakalı olarak ortaya çıkarılan önemli belgelerde biri de Ulusal İstihdam Strateji belgesidir. 2014 ile 2023 yılları arasında kapsayan bu belgede, kadınların işgücüne katılım olanaklarının artırılmasının rekabetçi ve global dünya sisteminde ülkemize pek çok kazanım sağlatacağı belirtilmektedir. Yine bu belgede, her bölgede kadınlar için girişimcilik alanlarının belirlenmesi ve bu kadınlara gerek hibe gerek eğitim ve benzeri desteklerle girişimciliğin geliştirilmesi gerektiği belirlenmektedir. Özellikle tarım sektörü başta olmak üzere bu yönlendirmelerin yapılması gerektiğine vurgu yapılmaktadır.¹⁷³

Uluslararası alanda da ülkemizde olduğu gibi kadınların işgücüne katılımı veyahut girişimciliği alakalı pek çok belge ele alınmaktadır zira kadınların iş hayatına katılımı sadece ülkemiz açısından değil tüm dünya ekonomisi açısından önem taşımaktadır.

Bu noktada kadınların iş ve sosyal hayatta, erkekler ile eşitliğinin sağlanabilmesi amacıyla yazıya dökülen ilk uluslararası metinlerden biri, Birleşmiş Milletler tarafından 1 Mart 1980 tarihinde imzaya açılan ve 3 Eylül 1981 tarihinde yürürlüğe giren Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'dir (CEDAW). Bu sözleşme çerçevesinde, sözleşmeye taraf devletlerin özellikle istihdam alanında kadınlara karşı gerçekleştirilen ayrımı önlemek için önlemler alması gerektiği bildirilmektedir. Kadınların özgür bir biçimde hayatlarını idame ettirecekleri işi seçme hakkı, görevlerinde yükselebilmeleri, iş güvenliği, hizmetin tüm şartları ve faydalarından yararlanma hakkı, iş öğrenme, yüksek düzeyde mesleki

¹⁷³Ulusal İstihdam Stratejisi ve Eylem Planları, **Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı**, 2013.(Çevrimiçi) http://www.sp.gov.tr/upload/xSPTemelBelge/files/MzrVo+Ulusal_Istihdam_Stratejisi_ve_Eylem_Plani.pdf (erişim tarihi 10.09.2021)

eğitim ve bilgi yenileme eğitimi dahil mesleki eğitim ve tekraren eğitim görme hakkının kadınlara da geçerli ve hatta elzem olduğu ve taşrasal kalkınmaya katılmalarını ve bundan yararlanmalarını sağlamak maksadıyla bu bölgelerdeki kadınlara uygulanan ayrımcılığın kaldırılması amacıyla tüm gerekli önlemlerin alınacağı da yine bu metinde yer almaktadır. Girişimcilikle alakalı olarak yine bu belgede, taraf devletlerin kadınlar için iktisadi ve endüstriyel olarak ortaya çıkan durumlardan kendi işini kurma veya tam işe alımın gerçekleştirilmesi yoluyla eşit bir biçimde yararlanmak amacıyla yardım kümeleri veya kooperatifler kurmak ve devamlılığını sağlamak görevi olduğu da belirtilmektedir.¹⁷⁴

Yine Birleşmiş Milletler tarafından gerçekleştirilen özellikle 2 konferans, dünya hükümetlerinin kadın politikaları hususunda birçok tedbir almalarına vesile olmuştur. Bu konferanslardan ilki 1975'te Meksika'da gerçekleştirilen konferanstır. Bu konferans sonunda Dünya Eylem Planı isimli bir belge yayınlamış ve bu belgeyle, üye devletlere kadın hakları konusunda eyleme geçmeleri hususunda büyük çapta bir çağrı yapılmıştır. Diğer önemli konferans ise 1985 yılında yapılan Nairobi konferansı olmuştur. Bu konferans sonunda kadınların özellikle iktisadi yaşamda dışlandıkları belirtilmekle, bunun tersine dönmesi gerektiği vurgulanmıştır.¹⁷⁵

1995 tarihli Pekin Deklarasyonu da devletlerin kadınları güçlendirmesi gerektiğini ve kadın istihdamı ile alakalı projelerin hayata geçirilmesi gerektiğini bildirilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti, bu deklarasyonu hiçbir çekince eklemeyen kabul eden devletlerden biridir.¹⁷⁶

Girişimciliğin teşviki, Avrupa Birliği 2020 stratejisine de dahildir. Strateji, kadın girişimcilerden özel olarak bahsetmese bile büyüme maksadıyla kadınlara önemli bir rol atfeder ve Avrupa Komisyonu, kadınların girişimcilik potansiyelinin, yeterince kullanılmayan bir büyüme kaynağı oluşturduğunu kabul eder. AB, diğer şeylerin yanı sıra, serbest meslek sahiplerine eşit muameleyle ilişkin bir direktifi de kabul etmiş ve bu, Üye Devletlerin olumlu eylem önlemleri almasına olanak tanımaktadır. Yine AB'nin Küçük İşletmeler Yasası birkaç

¹⁷⁴ Birleşmiş Milletler, CEDAW Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, 1985. <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/35253/cedaw-33-sayili-genel-tavsiye-karari.pdf> (erişim tarihi 20.09.2021)

¹⁷⁵ Bilge Afşar ve Burcu Doğanalp, **Kadın Girişimciliği**, Nobel Yayınevi, 2016, s. 310-311.

¹⁷⁶ Dirik, **a.g.e.**, s. 45.

noktada kadınlara atıfta bulunur ve kadınlar için girişimci ilgi ve yeteneklerin teşvik edilmesi gerektiğini belirtir.¹⁷⁷

Avrupa Birliği bünyesinde başlatılan bir diğer program ise Toplumsal Cinsiyet Eşitliği için Stratejik Katılım programıdır. Toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik stratejik katılım, Avrupa Komisyonu'nun tam cinsiyet eşitliğine yönelik gelecekteki çalışmalarının çerçevesini oluşturuyor. Stratejik katılım, aşağıdaki 5 öncelikli alana odaklanmaktadır: Kadınların işgücü piyasasına katılımını ve kadın ve erkeklerin ekonomik bağımsızlığını artırmak; Cinsiyete dayalı ücret, kazanç ve emeklilik farklarını azaltmak ve böylece kadınlar arasında yoksullukla mücadele etmek; Karar alma süreçlerinde kadın ve erkek eşitliğini teşvik etmek; Toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle mücadele etmek ve mağdurları korumak ve desteklemek; Dünya çapında cinsiyet eşitliğini ve kadın haklarını teşvik etmek.

Stratejik katılım, bu öncelikli alanların her birinde hedefler belirler ve 30'dan fazla somut eylemi tanımlar. Bir toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifi, Avrupa Birliği finansman programlarının yanı sıra tüm AB politikalarına entegre edilecektir. Avrupa Birliği düzeyinde kadın girişimciliğini destekleyen bazı yasal düzenlemeler ve kararlar da bulunmaktadır. Bazı ilgili olanlar aşağıda belirtilmektedir:¹⁷⁸

1) Serbest Meslek Sahipleri ve Kadın ve Erkekler Arasında Eşit Muamele Hakkında AB Direktifi: Avrupa Parlamentosu'nun 2010/41/EU sayılı Direktifi, analık yardımı hakkını serbest meslek sahibi kadınlara veya eşlere veya serbest meslek sahiplerinin eşlerine kadar genişletmektedir. İlki ile ilgili olarak, vaka çalışmaları, kadınların bir aileyi büyütmek ile bir işletmeyi yönetmenin talepleri arasında denge kurmak için mücadele etmeye devam ettiğini gösteriyor. Serbest meslek faaliyetlerinde bulunan kadın ve erkekler arasında eşit muamele ilkesinin uygulanmasına ilişkin 2010/41/EU sayılı Direktif, bir şirket kurarken ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin hükümler ortaya koymaktadır. Ortaya çıkan konular arasında eşit muamele ve ayrımcılık yapmama, analık yardımları ve sosyal koruma yer almaktadır.

2) İstihdam ve Meslek Konularında Kadın ve Erkeklere Fırsat Eşitliği ve Eşit Muamele İlkesinin Uygulanmasına İlişkin AB Direktifi: 2006/54/EC sayılı Direktif, serbest mesleğe

¹⁷⁷ Willemijn de Jong, **Women's entrepreneurship in the EU**, Library of the European Parliament, 2013, [https://eige.europa.eu/docs/2041_LDM_BRI\(2013\)130517_REV1_EN.pdf](https://eige.europa.eu/docs/2041_LDM_BRI(2013)130517_REV1_EN.pdf) (erişim tarihi 22.09.2021)

¹⁷⁸ Female Entrepreneurship in the Danube Region, s. 9-10. <https://competitiveness.danube-region.eu/wp-content/uploads/sites/4/sites/4/2019/11/Policy-Paper-on-Female-Entrepreneurship-in-the-Danube-Region.pdf> (erişim tarihi 15.04.2022)

erişim koşulları da dahil olmak üzere, işgücü piyasasında cinsiyete dayalı doğrudan veya dolaylı ayrımcılığı yasaklamaktadır. İstihdama erişim (mesleki eğitim dahil), çalışma koşulları (ücret dahil) ve mesleki sosyal güvenlik planları ile ilgili olarak eşit muamelenin önemini vurgulamaktadır.

3) Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Kadın Girişimciliğine İlişkin Avrupa Parlamento Kararı: Parlamentonun 2011 tarihli bu kararı, kadınların küçük ve orta ölçekli işletme (KOBİ) sektöründeki rolünün güçlendirilmesine ilişkin arka plan araştırmalarını ve tavsiyeleri içermektedir. Ortaya çıkan kilit konular arasında girişimcilik finansmanına erişim, eğitim desteği, ağ oluşturma fırsatları ve bilgi ve iletişim teknolojileri yer almaktadır.

4) Dijital Çağda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadınların Güçlendirilmesi: Kadın Hakları ve Cinsiyet Eşitliği Komitesi tarafından hazırlanan, toplumsal cinsiyet eşitliği ve dijital çağda kadınların güçlendirilmesine ilişkin Avrupa Parlamentosu 2016 raporu, Bilgi İşlem Teknolojileri ile ilgili işletmelerde ve dijital girişimlerde kadın girişimciliğinin artırılmasına yönelik tavsiyeler ve öneriler içermektedir.

Yine Birleşmiş Milletler bünyesinde 2010 yılında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlenmesi Birimi kurulmuş ve kadınların hem ekonomik hem de sosyal hayatta güçlendirilmesi hem de kadınların liderliğini ve siyasal katılımının artırılması amacıyla faaliyet göstermeye başlamıştır.¹⁷⁹

Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi, toplumdaki kadın-erkek eşitsizliğinin giderilmesi için öncelikli politikalar uygulamaya başlamış ve 1999 yılında imzalanan Amsterdam Anlaşması ile kadınlara pozitif ayrımcılıklar uygulanabileceği belirtilmektedir.¹⁸⁰

Kadın girişimciliği kapsamında uluslararası alanda yapılan çalışmaların başını ise Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) çekmektedir. ILO, Birleşmiş Milletler'in bir ihtisas kuruluşudur ve adından da anlaşılacağı üzere çalışma hayatı ile alakalı birçok uluslararası sözleşmeye sahiptir. Ayrıca, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Kadın Girişimciliğini Geliştirme programı, işlerini başlatmak, yürütmek ve büyütmek isteyen, gelişmekte olan kadın girişimcileri güçlendirmek ve kapsayıcı, esnek ve sürdürülebilir ekonomiler için elverişli koşullar yaratmak maksadıyla çalışır. Bunu, kadın girişimcilerin büyümeye ve sürdürülebilir kalkınmaya katkılarını ölçeklendirmek ve girişimcilik ekosistemlerine anlamlı katılımlarını

¹⁷⁹ Afşar ve Doğanalp, a.g.e., s. 319.

¹⁸⁰ A.g.e., s. 324.

sağlamak amacıyla girişim gelişiminde cinsiyete dayalı dengesizlikleri ele alarak yapar. ILO'nun özellikle girişimcilik adına kullanılabilecek bir sözleşmesi, 177 numaralı Evden Çalışma Sözleşmesi'dir. Daha öncelerde de belirtildiği üzere, evden çalışmak özellikle kırsal kesimde girişimcilik yapısını oluşturan en temel kurumlardan biri olmuştur. Bu sözleşme haricinde 122 numaralı İstihdam Politikasıyla İlgili Sözleşme, 111 numaralı İş ve Meslek Bakımından Ayrımcılığa İlişkin Sözleşme gibi sözleşmeler hem kadın istihdamının hem de kadın girişimciliği açısından uluslararası önemli sözleşmeler olarak sayılabilecektir.

Görüleceği üzere kadınların iş hayatına ve hatta girişimciliğe katılabilmeleri maksadıyla hem ülkemizde hem de Avrupa'da mevzuat anlamında birçok değişiklik yapılmakta ve gelişmeler sağlanmaktadır. Her ne kadar yukarıda hem ülkemizdeki hem de Avrupa'daki yasal düzenlemelerden bahsedilmekte ise de kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesinin önündeki engellerin kaldırılmasına yönelik yapılabilecek yeni ve etkili yasal reformlar, kadınların ekonomik katılımını teşvik etmek ve ülkelerin daha yüksek büyüme ve bir dizi başka makroekonomik fayda elde etmesine yardımcı olmak için çok güçlü bir araç olarak kullanılabilir. Ayrıca, kanun reformu yoluyla yasal engeller kaldırıldıktan sonra bile, kadınların genel olarak ekonomik katılımını teşvik eden daha çeşitli yasal düzenlemeler kabul edilmelidir. Bu yasal reformlar, kadınlara karşı ayrımcılık yapan yasaların yürürlükten kaldırılması, kadınlar ve erkekler için ebeveyn izni sağlanması, cinsiyetler arası ücret farklarının yasa dışı hale getirilmesi, kadınların iş yapmalarına izin verecek uygun tesisler ve altyapı gerektiren düzenlemelerin uygulanması dahil olmak üzere farklı yasa kategorilerinde geniş bir önlem yelpazesi gerektirebilir. Kadınların işgücüne katılımının yüksek olduğu ülkeler, bunu kolaylaştırmak amacıyla yasal çerçevelerinde kapsamlı değişiklikler yapmışlardır. Yasal reformun hızı ve doğası ülkeden ülkeye değişir ve bir ülkenin tarihi, kültürel ve inanç sistemlerine göre değişiklik göstermektedir. Bazı durumlarda, güçlü kadın hakları hareketlerinin bir sonucu olarak veya önemli tarihsel olaylardan sonra (örnek vermek gerekirse siyasi değişim veya ekonomik kargaşa sonrasında) yasal reform gerçekleştirilmektedir. Diğer durumlarda, yasal reform daha kademeli ve parça parça olagelmıştır. Ayrıca, bu tür reformlara rağmen, kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesinin önündeki engeller devam etmektedir ve değişen dünyada bu gibi yasal metinlerin de sürekli güncellenmesi gerekebilecektir. Kadın girişimcilerin siyasi tartışmalarda temsil edilmesi, mevzuat değişikliklerinin ne kadar hızlı gerçekleşebileceği konusunda bir fark yaratabileceğinden, politika oluşturma süreci bu tartışmayla aynı derecede alakalıdır. Daha yaygın olarak, bu sürecin ya girişimcilik geçmişi olan kadın yasa koyucular tarafından ya da süreci etkileyebilecek kadınlara odaklanan girişimci

derneklerin faaliyetleri yoluyla başlatılması ve yönlendirilmesi daha kolaydır. Toplumsal normlar, roller ve şekillendirdikleri mevzuatlar, kadın girişimcilerin finansmana erişim kapasiteleriyle büyük ölçüde ilgilidir ve kadınların liderliğindeki işletmelerin rekabet edebilirlik potansiyelini en üst düzeye çıkarmak maksadıyla mümkün olduğunca tartışılmalı ve geliştirilmelidir. Yeterli politikalar, kadın girişimcilerin mali de dahil olmak üzere işlerini desteklemek için yeni alanlar bulmasını engelleyen önyargıları ve gizli eşitsizlikleri ele almaya bir araç olabilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE KADIN GİRİŞİMCİLERE UYGULANAN TEŞVİK SİSTEMİNİN YARATTIĞI EKONOMİK DEĞERLER (2005-2019); AMPİRİK BİR ÇALIŞMA

3.1. GİRİŞİMCİLİK VE EKONOMİK GELİŞME

Girişimcilik, açıklandığı üzere ülkelerin iktisadi olarak büyümeleri için önemli bir husustur. Girişimciliğin önemi başlığında, girişimcilikle birlikte ekonomik kalkınmanın gerçekleştiği, istihdamın arttığı, cari açığın kapanma eğilimine girdiği gibi hususlar belirtilmektedir.

Ülkemizde, özellikle geçmişte, kadınların iş hayatında yeteri kadar yer bulamamaları ya da ailevi durumlar sebebiyle kendi işlerine dahi sahip olamamaları neticesinde kadınların iş gücüne katılımları az seviyede kalmış ve bu sebeple kadınların istihdamı ile alakalı ve kadın girişimciliği ile alakalı gelişmeler yaşanagelmektedir. Kadın girişimciliğine uygulanan ve yukarıdaki bölümde açıklanan teşviklerin yarattığı ekonomik değerler ile alakalı hesaplamalardan önce, bir ülkedeki ekonomik değerlerin neler olduğunun da anlaşılması gerekmektedir.

Bir ülkede ekonomik anlamda bir gelişme olması için ekonomik büyümenin yanında başkaca faktörlerin olması gerektiği belirtilmektedir.¹⁸¹ Bu faktörler:

- Sanayileşme
- Teknolojik yenilenme
- Popülasyon ve iş gücü
- Sermaye birikimi
- Tabii kaynaklar

olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sanayileşme, toplumların emeklerinin sermaye ile birleşmesi neticesinde üretim faaliyetine dönüşmesi olarak adlandırılmakta ve uluslararası iktisat çevrelerinde gelişme

¹⁸¹ Halil Tunalı ve Elif Erbelet, Ekonomik Büyüme ve Sanayileşme İlişkisinde Kaldor Yasasının Türkiye’deki Geçerliliğinin Analizi, **Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C:6 S:1, 2017, s. 4.

anlamında önemli bir yapı taşı olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁸² Sanayi sektörünün gelişmesi bu sebepten ötürü ülkenin refah seviyesini yükseltecek, ithalat bağımlılığını azalmasına vesile olacak ve istihdam sorunu çözülecektir.

Ekonomik gelişmenin faktörlerinden bir diğeri ise teknolojik olarak yeni kalma olarak değerlendirilmektedir. Teknoloji, sanayi içerisinde kullanılacağından ötürü yenilikleri takip etmek, ekonomik anlamda büyümeye pozitif bir katkı sağlayabilecektir.¹⁸³

Ele alınması gereken diğeri bir faktör ise popülasyon ve iş gücüdür. Ülke ekonomileri sürekli bir dönüşüm içerisinde olduğundan ötürü ve tarımdan ziyade hizmet sektörü ve sanayide çalışmanın artmasından dolayı nüfusun geneli şehirlerde toplanmaktadır. Hal böyleyken iş gücünde çalışacak kişilerin bulunması yani nüfus anlamında bu güce sahip olmak bir ülke açısından güç olarak kabul edilebilecektir.¹⁸⁴ Kadınların iş gücüne katılımları, çok eskiye dayanmadığından ötürü bu noktada etkilerinin günümüzde hızlı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Ekonomik gelişmenin önemli faktörlerinden birisi de sermayenin derlenmesidir. Girişimciler, ellerinde sermaye olduğu sürece gelişme gösterebilecektir. İstihdam sağlamaları, teknolojik anlamda gelişip ülke sanayilerine katkı sağlamaları ellerinde sermaye olmasına bağlı olacaktır. Bu sebepten ötürü sermaye birikimiyle diğeri tüm faktörler ilişkili de denebilecektir. Kadın girişimcilerin en çok zorlandıkları konulardan birinin sermayeye erişim olduğu belirtilmekte ve bu hususta yardım sağlayan hem kamu hem özel kuruluşları yukarıda açıklanmaktadır. Kadınların bu sermayelere erişimi için çözüm olarak profesyonel yardım sunulması elzemdir zira kadınların, özellikle erkek egemen iş sektörlerinde yardım almaları onların daha çok sermayeye ulaşmalarına katkı sağlayacaktır. Ayrıca, girişimlere sermaye yani diğeri adıyla fon sağlayan kuruluşlarda karar vericilerin çeşitliliğinin artırılması, yatırımcıların erkek girişimcileri tercih etme eğilimini de azaltabilir. Kadın yatırımcıların, kadın liderliğindeki girişimlere yatırım yapma olasılığının daha fazla olduğunu düşünürsek bu tarz kurumlarda kadınların istihdamının sağlanması da sürece olumlu katkılar verecektir.

¹⁸² Erdem Koç, Mahmut Can Şenel ve Kadir Kaya, Türkiye’de Sanayi Sektörünün Genel Durumu-Sanayi Ciro Endeksi, **Mühendis ve Makine Dergisi**, C:59 S:692, 2018, s. 18.

¹⁸³ Tunalı ve Erbelet, **a.g.e.**, s. 5.

¹⁸⁴ Esmâ Türüoğlu, **Türkiye’de Ekonomik Büyüme Dinamikleri: Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi Nedensellik Analizi**, Trakya Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2019, s. 10.

Son olarak doğal kaynakların da ekonomik gelişme ile pozitif bir ilişkisi bulunduğu söylenmektedir. Zira bir ülkedeki doğal kaynakların bol olması durumunda dışa bağımlılık azalacaktır ve hem enerji hem diğer sanayi dalları açısından içsel bir büyümenin gerçekleşeceği düşünülmektedir.¹⁸⁵

Tüm bu bilgiler ışığında, ekonomik gelişme gerçekleşmesi girişimciliğin artmasıyla ilişki içerisindedir. Kadınlara son yıllarda pozitif ayrımcılık uygulanması sayesinde, bu ekonomik gelişmelerde kadınların da paylarının olduğu göz ardı edilmemelidir. Hem az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler, hem de gelişmiş ülkelerin fakir kesimleri için mikro kredi veyahut girişimcilik her zaman çözüm olarak öne sürülmektedir. Girişimcilik ile birlikte istihdamın ve refahın artması dolayısıyla ekonomik büyümeye de etki etmektedir.¹⁸⁶

Ülkemizde ve hatta dünya üzerinde birçok kadın, iş kurmak ya da çalışma hayatına katılmak istese dahi bu isteği gerçekleştirememektedir. Artan kadın girişimciliği, daha fazla kadın lider yaratarak toplumların dikey cinsiyet entegrasyonunu iyileştirmenin bir yolu olabilir; ancak daha eşit toplumlar yaratmak için yatay cinsiyet entegrasyonuna odaklanmak da önemlidir, çünkü yüksek büyüme gösteren girişimcilik tipik olarak erkek egemen sektörlerde bulunur.¹⁸⁷ Dikey ayrımcılık bu noktada aynı şirket içerisinde kadınların erkeklere göre daha düşük pozisyonlarda çalışması anlamına gelirken, yatay ayrımcılık kadınların ücret olarak daha az alması veya erkeklere göre daha az nitelikli işlere kabul edilmesi demektir.¹⁸⁸ Bundan ötürü yukarıda adı sayılan kurum ve kuruluşların çalışmalarını devam ettirip kadınları girişimciliğe teşvik etmesi çok büyük önem arz etmektedir. Kadın girişimciliğinin artırılabilmesi için önemli olan bir diğer husus ise kadınlarla kurulan iletişim dilidir. Daha fazla kadını girişimcilik faaliyetlerine katılmaya çekmek için, girişimcilik ekosistemindeki aktörlerin erkek taraflı bir iletişim tarzından kaçınması önemlidir. Girişimciliğe her ne kadar kadınlar dahil olmaya başlasa dahi genellikle erkek egemen bir faaliyettir. Örneğin dünyada Amazon'un kurucu Jeff Bezos veyahut SpaceX'in kurucusu Elon Musk kadar tanınan bir kadın girişimci bulunmamaktadır. Hal böyleyken, erkek taraflı anahtar kelimelere ve bağlamlara odaklanmanın yanı sıra kadın ve erkeklerden girişimci anlatıların eşit temsiline odaklanmak gerekmektedir.

¹⁸⁵ A.g.e., s. 12.

¹⁸⁶ Önce, Erboy ve Marangoz, a.g.e., s. 3.

¹⁸⁷ Kare Sven Moberg, **Policy recommendations:How to increase the number of female entrepreneurs**, Fact sheets about issues in entrepreneurship research, Kasım 2020, s. 1.

¹⁸⁸ Süheyla Erikli, Çalışma Yaşamında Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığının Görünümü, **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C: 2 S: 1, 2020, s. 47.

Girişimcilik erkek klişeleriyle ilgili olduğu için, faaliyetleri gerçekleştiren kişiden ziyade faaliyete odaklanmak da önemlidir.

3.2. UYGULAMANIN AMACI

Girişimcilik, ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için en önemli enstrümanlardan biri sayılmaktadır. Bu sebepten ötürü gerek kamu kurumları gerekse bankalar ve sivil toplum örgütleri girişimciliği teşvik etmekte ve geliştirmeye çalışmaktadırlar. Kadınlar, hayatın her alanında zorluklarla karşılaştığı gibi, teşviklerden faydalanma hususunda da kimi zorluklarla mücadele etmektedirler. Ülkenin gelişimi açısından kadınların gelişiminin önemini anlayan yetkililer, son yıllarda kadın girişimciliğine pozitif ayrımcılıklar tanımakta ve bu alana ayrı bir önem atfetmektedirler.

Tezin uygulama bölümünde kadın girişimcilere sağlanan kredi ve teşviklerin Türkiye ekonomisinde herhangi bir etkisinin olup olmadığı ve varsa bu etkinin ne yönde gerçekleştiği saptanmaya çalışılacaktır.

3.3. LİTERATÜR TARAMASI

Kadınların girişimciliğe girişi, kadını ekonomik anlamda bağımsız hale getirip güçlendirdiği gibi, ülke ekonomisinde de değerler yaratmaktadır. Bu sebeple, bu konuda akademik olarak birçok çalışma gerçekleştirilip kadın girişimciliğinin etkileri tartışılmıştır. Bu çalışmada yapılana benzer bir çalışmaya rastlanmasa dahi, yakın sayılabilecek kimi akademik çalışmalar literatürde bulunmaktadır.

Örneğin, Altınöz'n hazırladığı “Türkiye’de Mikro Kredilerin Kadınların İş Gücüne Katılımı ve Ekonomik Büyüme zerindeki Etkisinin lm” isimli çalışmada, kullandırılan 1 birimlik hibe yahut kredilerin kendisine ait bir işletmede çalışan kadınların sayısında artış sağladığını ve bu artığın da reel gayri safi milli hasıladı %0.05 dahi olsa artışa sebep olduğu belirtilmektedir.¹⁸⁹

¹⁸⁹ Utku Altınöz, Türkiye’de Mikro Kredilerin Kadınların İş Gücüne Katılımı ve Ekonomik Büyüme zerindeki Etkisinin lm, **Sosyal Politika alışmaları Dergisi**, 18 / 41, s. 227.

Şengür ve Taban'ın yaptığı “Yoksullukla Mücadele Stratejisi olarak Mikro Kredi Uygulaması: Eskişehir İli Örneği” isimli çalışmada ise mikrokrediden faydalanan kadınlardan bazılarının yoksulluk sınırından kurtuldukları ve hatta istihdam dahi sağlayarak ekonomiye katkı verdikleri belirtilmektedir.¹⁹⁰

Şahpaz'ın yazmış olduğu “Mikrokredi Uygulamalarının Ekonomik, Sosyal ve Mali Analizi” isimli çalışmada ise bu konuda verilen kredilerin kadınların işsizlik oranını azalttığı, kişi başına düşen milli geliri artırdığı ve yoksulluğun azaldığı belirtilmektedir.¹⁹¹

Bayramoğlu ve Dökmen'in araştırmasında da Türkiye'deki mikro krediler incelemeye alınmakla, araştırılmış ve istihdam verileri ışığında kadın istihdamı ve mikro kredi uygulamaları bağı ile birlikte değerlendirmeler yapılmaktadır. Değerlendirmeler sonucunda mikro kredi uygulamalarının kadınlarda meslek sahibi olmayı arttırdığı, büyük şehirlere göçü engellediği, aile gelirine katkı sağladığı ve kadının karar alma gücünü arttırdığı sonucuna varılmaktadır.¹⁹²

Özmen'in çalışması da yine aynı şekilde mikro kredilerin Türkiye içerisinde kadın istihdamına etkileri incelenmiş ve bu projelerin desteklenmesinin kadın istihdamına yaptığı katkı belirlenmeye çalışılmaktadır.¹⁹³

Şiriner'in çalışmasında da hem dünya hem de Türkiye'de mikro kredilerin makro ekonomiye yani istihdam, yoksulluk, kalkınma gibi ekonomi kalemlerine etkileri incelenmiş ve ülkemizdeki son 10 yıllık süreç irdelenerek geleceğe yönelik öneriler sunulmaktadır.¹⁹⁴

Güzel, yoksulluk ile mücadelede Dünya Bankası ile mikro kredi uygulamasını Türkiye yönünden incelemiş olduğu çalışmada Türkiye'de mikro kredi uygulamalarının istenilen seviyede olmadığına kanaat getirilmektedir. Burada esas unsurun, kadınların ticari tehlikeye atılmaktan yani risk almaktan korkması, kadınlara karşı olan önyargılar ve krediye başvurma konusunda çekingen davranışları olarak özetlenmektedir. Ayrıca bu incelemede mikro

¹⁹⁰ Mehmet Şengür ve Sami Taban, Yoksullukla Mücadele Stratejisi olarak Mikro Kredi Uygulaması: Eskişehir İli Örneği, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 13 / 1, s. 86

¹⁹¹ Kadriye İzgi Şahpaz, Mikrokredi Uygulamalarının Ekonomik, Sosyal ve Mali Analizi, **Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, 2017, s. 193-195.

¹⁹² Arzu Tay Bayramoğlu ve Gökhan Dökmen, Türkiye'de Kadın İstihdamı ve Mikro Kredi Uygulamaları İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme, **Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Yıl: 2017 C.: 8 S.: 16.

¹⁹³ Fatma Özmen, Türkiye'de Kadın İstihdamı ve Mikro Kredi, **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, Y.2012, C.: 3, S.: 6. s.109-130

¹⁹⁴ İsmail Şiriner, Mikrokredilerin Makro Ekonomik Etkileri:Türkiye Ve Dünyadaki Çalışmaların Katkısı Üzerine Bir Literatür Araştırması, **İş,Güç Endüstri İlişkileri Ve İnsan Kaynakları Dergisi**, C.: 17 S.: 1, 2015, s. 59

kredilerle yapılacak yasal düzenlemelerin bu uygulamalara olumlu şekilde yansıtacağını belirtmektedir.¹⁹⁵

Kadın girişimciliğinin ekonomi, yoksulluk, istihdam gibi konularda olumlu etkilerinin olduğu açıktır. Hala yeteri kadar yararlanan olmadığından ötürü daha kapsamlı çalışmalar belki yapılamamaktadır ancak gelecekte hem kadın girişimcilerin artacağı hem de veri toplamının git gide geliştiği göz önünde tutulursa bu hususun etkisi daha net anlaşılacaktır.

3.4. VERİ SETİ

Çalışmada Türkiye'ye ait veri setleri 2005-2019 yılları arasındadır. Analizin amacı kadın girişimcilere verilen teşvik ve kredilerin Türkiye'nin ekonomisindeki etkisini analiz etmek ve varsa yönünü belirlemektir. Türkiye'ye ait gayri safi yurtiçi hasıla verisi TÜİK veri tabanından elde edilmiş olup, kredi kullanan kadın sayısı ve dağıtılan kredi miktarı değişkenlerine ait veriler Türkiye Grameen Mikrofinans Programı'nın web sitesinden elde edilmektedir.

Türkiye'ye ait verilerin kullanıldığı analizde gayri safi yurt içi hasılanın (GSYİH) bağımlı değişken olduğu modelde bağımsız değişken olarak ise ilgili literatür de araştırılarak, kredi kullanan kadın sayısı (KKKS) dağıtılan kredi miktarı (DKM) kullanılmaktadır.

Tablo 2: Analizde Kullanılan Değişkenler

Değişkenin Adı	Değişkenin Açılımı	Kaynak
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla	TÜİK Veritabanı
KKKS	Kredi Kullanan Kadın Sayısı	Türkiye Grameen Mikrofinans Programı
DKM	Dağıtılan Kredi Miktarı	Türkiye Grameen Mikrofinans Programı

¹⁹⁵ Simla Güzel, Kadın yoksulluğu ile mücadelede Dünya bankası ve mikro kredi uygulaması: Türkiye açısından bir değerlendirme, **Azerbaycan Vergi Dergisi**, 2011, s. 79-96.

3.5. MODEL ve METODOLOJİ

Çalışmada ekonomik büyüme göstergesi olarak gayrisafi yurtiçi hasıla verileri kullanılacak olup, bağımlı değişken gayri safi yurt içi hasıla olarak belirlenmektedir. Kadın girişimciliği göstergeleri olarak kredi kullanan kadın sayısı, dağıtılan kredi miktarı verilerinden yararlanılmaktadır. Kadın girişimcilere verilen kredi ve teşviklerin Türkiye’de gayri safi yurt içi hasılaya olan etkisini incelemede kullanılacak açıklayıcı değişken olarak ise kredi kullanan kadın sayısı ve dağıtılan kredi miktarından faydalanılmaktadır. 2005-2019 dönemine ait veriler yıllık olarak kullanılmaktadır. Araştırmada EViews 12 programı kullanılmaktadır.

Çalışmada dağıtılmış gecikmeli otoregresif sınır testine binaen Augmented-Dickey Fuller testi yapılarak, değişkenlerin eşbütünleşme ilişkileri araştırılmakta, ardından Toda-Yamamoto nedensellik testinden de yararlanılarak 2005-2019 yıllarında gayri safi yurt içi hasıla, kredi kullanan kadın sayısı ve dağıtılan kredi miktarı değişkenleri arasındaki uzun ve kısa dönem ilişkisi ve nedensellik ilişkisi saptanmaktadır.

3.6. EKONOMETRİK YÖNTEM

Kullanılacak model (1) olarak belirlenmektedir. Zaman serisi verilerinin kendine has karakterlerini belirtme maksadıyla ortaya çıkarılan Augmented Dickey Fuller Testi, birim kök analizini yapabilmek için kullanılmaktadır. Doğrusal tahmin denkleminde bulunan değişkenlerin tabii logaritmaları baz alınarak hesaplar ortaya çıkarılmaktadır. Logaritmanın alınması analizi daha iyi anlaşılır hale getireceğinden dolayı değişkenlerin logaritmaları alınması uygun olacaktır.

(1)

$$LGSYIH = \beta_0 + \beta_1 LKKKS + \beta_2 LDKM + \varepsilon_i$$

Eş bütünleşme testleri değişkenler arasındaki uzun süreli bağlantının araştırılmasında ele alınmaktadır. Akademik çalışmalarda yoğun bir biçimde kullanılan Engle-Granger ya da

Johansen gibi eş bütünleşme testleri düzeylerinde durağan olmadığı belirlenen iki değişkenin durağan bir birleşim ortaya çıkabileceği söylenmektedir.¹⁹⁶ Bu testler, değişkenlerin özdeş dereceden bütünleşik olmasını da beraberinde getirecektir. Münhasıran, uygulamada kayda değer dezavantaj taşıyan bu kısıt, ayrı dereceden bütünleşik değişkenlerin bağlantısının belirtilmesine imkân sağlayan ARDL yaklaşımı ile giderilmeye çalışılmaktadır. Yapılan çalışmalarda, ARDL modelinin muhtelif yararlarından da bahsedilmektedir. Bu yararlarından bir tanesi de modelde uygulanacak olan değişkenlerin düzeyde durağan I(0) veyahut birinci farkta durağan I(1) olmasının sınır testini uygulamaya mâni olmaması olarak gösterilebilecektir. Bu modelin başka bir yararı da kısıtlı olmayan kusur giderme modelini kullandığından klasik eş bütünleşme testlerine nazaran istatistik anlamında çok fazla sağlam netice ortaya çıkartmasıdır.¹⁹⁷ Hata düzeltme modelinin en hayati durumu ise değişkenler arasındaki hem kısa hem de uzun süreli dinamiklere ilişkin malumatları ortaya çıkarmasıdır denilebilir.

Sınır testi değişkenler arasında uzun süreli bir bağlantının varolup varolmadığını belirtmektedir. Sınır testi yapıldıktan sonra test istatistiği üst kritik sınırı aştığında kısa ve uzun süre katsayıları ile alakalı öngörüye sahip olunacaktır. ARDL sınır testi yaklaşımı nedeniyle kısıtlı olmayan kusur azaltma modeli (UECM) (2) numaralı eşitlikte gösterilmektedir.

(2)

$$\Delta LGSYIH = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} \Delta LGSYIH_{t-i} + \sum_{i=0}^n \beta_{2i} \Delta LKKKS_{t-i} + \sum_{i=0}^p \beta_{3i} \Delta LDKM_{t-i} + \delta_1 LGSYIH_{t-1} + \delta_2 LKKKS_{t-1} + \delta_3 LDKM_{t-1} + \varepsilon_i$$

Yukarıdaki eşitlikte α sabit terimi, Δ fark operatörünü, ε_i ise hata terimini belirtmektedir. (2) numaralı eşitlikteki regresyon denklemi öngörüldükten sonra uzun süreli bağlantının tespit edilmesi Wald testi (F istatistiği) ile mümkün olmaktadır. Bu testle alakalı hipotezler de aşağıdaki gibi olacaktır:

$$H_0: \delta_1 = \delta_2 = \delta_3 = 0 \text{ (Eşbütünleşme yoktur)}$$

$$H_0: \delta_1 \neq \delta_2 \neq \delta_3 \neq 0 \text{ (Eşbütünleşme vardır)}$$

¹⁹⁶ Robert F. Engle ve Clive William John Granger, Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing, **Econometrica**, C: 55 S: 2, 1987.

¹⁹⁷ Paresh Kumar Narayan ve Russell Smyth, What Determines Migration Flows from Low-Income to High-Income Countries? An Empirical Investigation of Fiji-U.S. Migration 1972-2001, **Contemporary Economic Policy**, C: 24 S: 2, 2006, s. 337.

Hesaplanan F istatistiği, bir değişken veya değişken içeren bir ifade bir sınıra, genellikle sonsuzluğa yaklaşırken, belirli bir değere veya koşula yaklaşma olarak ortaya çıkarılan anlamlılık seviyeleri ile karşılaştırılır. Çalışmada değişkenlerin tamamen I(0) ve I(1) olarak hesaplanma hususuna göre alt ve üst önemler kullanılmaktadır. Şayet sayımlanan F istatistiği alt sınırdan aşağıda ise bu noktada sıfır hipotezi geri çevrilmeyecek, buna müteakip eşbütünleşmenin bulunmadığı kanaatine ulaşılabacaktır. Başka bir noktada ise hesaplanan F istatistik değerinin kritik değerlerin üst limitinden fazla çıkmasıdır. Bu halde değişkenler arasında uzun süreli bağlantının varlığını ifade eden sıfır hipotezi kabul edilmeyecektir. Eğer hesaplanan F istatistik değeri alt ve üst kritik değerlerin arasında bulunursa, yani diğer bir ifade ile kararsız bölgede bulunursa, eşbütünleşmenin var olmasına dair bir açıklama yapmak imkânsız hale gelecektir. Bu halde, eşbütünleşme için hata terimleri kullanmak, değişkenlerin durağanlık derecelerine göre apayrı eşbütünleşme testlerinin uygulanması daha uygun olacaktır. Şayet sınır testi ile değişkenler arasında uzun süreli bir bağlantı elde edilmişse müteakip evrelerde uzun dönem katsayılarının öngörülmesine geçilecektir. Bu çalışmanın yapılabilmesi için (1) numaralı eşitlik göz önünde bulundurulduğunda uzun dönem katsayıları öngörebilmek maksadıyla (3) numaralı eşitlikte yer alan ARDL (m, n, p) modeli yapılmaktadır ve bu da aşağıdaki gibidir:

(3)

$$LGSYIH = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} LGSYIH_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{2i} LKKKS_{t-i} + \sum_{i=0}^p \alpha_{3i} LDKM_{t-i} + \varepsilon_i$$

Uzun süreli bağlantıya dair katsayılar belli edilmeye müteakip modelin diagnostik testlerine geçmek gerekir ve modelin münasip olup olmadığı hususuna ilişkin bir karar verilmelidir. Ayrıca ARDL modelindeki değişkenlerin sabitliği için CUSUM ve CUSUMSQ testlerini de yapmak uygun olabilecektir. Değişkenlerin kısa süreli bağlantılarının belirlenmesinde ARDL'ye uygun aşağıdaki gibi bir hata tahsis işlem modeli de kullanılacaktır.

(4)

$$\Delta LGSYIH = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \lambda_{1i} \Delta LGSYIH_{t-i} + \sum_{i=0}^n \lambda_{2i} \Delta LKKKS_{t-i} + \sum_{i=0}^p \lambda_{3i} \Delta LDKM_{t-i} + \lambda_4 ECT_{t-1} + \varepsilon_i$$

(4) nolu eşitlikte ECT_{t-1} ile belirtilen değişken hata düzeltme terimidir. Bu terminoloji, değişkenlerin birbirleri arasında uzun süreli bağlantının var olduğu modelin buluntularının bir tehirlî karşılığını gösterir ve ECT teriminin katsayısı kısa dönemde ortaya çıkan bir dengesizliğin uzun süreçte nasıl bir düzelme eğilimine gireceğini gösterir.¹⁹⁸ Hata düzeltme teriminin negatif olması ve gereken anlamlılık seviyesini yansıtan bir şekilde olması uygun olacaktır.

3.7. AMPİRİK BULGULAR

Veri setine uygun ekonometrik model belirlenip ardından tahmin edilecektir. Bilindiği üzere değişkenlerin logaritmasının alınması serideki farkı azaltacağından ve daha sağlıklı bir analiz yapılabileceğinden dolayı modeldeki bütün serilerin logaritmasının alınması uygun olacaktır.

Zaman serilerinden yararlanılan çalışmalarda, değişkenlerin durağanlığının test edilmesi hususu mühimdir. Bu hususun önemli olmasının nedeni ise durağan olmayan değişkenlerle analiz yapılması durumunda sahte regresyon sorunu ortaya çıkmaktadır. Değişkenlerin bütünleşme derecelerinin saptanmasında en çok kullanılan birim kök testlerinden biri Augmented Dickey-Fuller testidir. Bundan dolayı ilk olarak Augmented Dickey-Fuller Testi uygulanarak serilerin durağanlık durumları araştırılacaktır. ADF testi, daha büyük ve daha karmaşık zaman serisi modelleri seti için Dickey-Fuller testinin bir versiyonudur, negatif bir sayıdan oluşmaktadır. İlgili değer ne kadar negatif olursa, belirli bir güven düzeyinde birim kök olduğu hipotezinin reddi o kadar güçlü olur.¹⁹⁹

Analizde doğru bir tahmin yapabilmek amacıyla ele alınan en önemli hususlardan biri, modeldeki serilerin durağan olmasıdır. Bu amaçla ilk olarak Augmented Dickey-Fuller testi yapılacaktır. Öncelikle gayri safi yurt içi hasıla (LGSYIH) değişkenine birim kök testi yapıp, ardından kredi kullanan kadın sayısı (LKKKS) değişkeni ile dağıtılan kredi miktarı (LDKM) değişkenine de aynı testler uygulanacaktır. Eğer düzeyde durağan değillerse 1. farkları alınarak durağanlık dereceleri araştırılacaktır. Testlerin düzeylerinin irdelendikleri sonuçlar ile tabloları aşağıdaki gibidir.

¹⁹⁸ Walter Enders, **Applied Econometric Time Series**, 2. Baskı, John Wiley & Sons Inc, New York, 1995, s. 365-366.

¹⁹⁹ William Greene, **Econometric Analysis**, 3. baskı, Macmillan Publishing Company, 1997.

Tablo 3: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Değişkeninin Düzey Birim Kök Test Sonuçları

Sıfır Hipotezi: LGSYIH birim köke sahiptir		
Dışsal: Sabit		
Gecikme Uzunluğu: 0(Otomatik – SIC’e dayalı, maksgecikme=3)		
T-İstatistik		Prob.
Augmented Dickey-Fuller	0.238227	0.9647
Test İstatistiği		
Kritik Test Değerleri	%1 düzeyi -4.004425	
	%5 düzeyi -3.098896	
	%10 düzeyi -2.690439	

Birim Kök hipotezi;

H_0 : Seri birim köke sahiptir.

H_1 : Seri durağandır.

T hesap değeri ($|0.23| < |-3.09|$) kritik t tablo değerinden 0.05 anlamlılık seviyesinde mutlak değeri alındığında daha küçük olduğu için H_0 reddedilemez ve seri düzeyde sabitli olarak durağan değildir, seri birim köke sahiptir. LGSYIH için uygulanan Augmented Dickey-Fuller testine ait çıktı Tablo 3’teki gibi olup, prob değeri 0.9647 olmasından da anlaşılacağı üzere I_0 düzeyinde durağan değildir. Bundan dolayı 1. farkta da düzey değerine bakılacaktır.

Tablo 4: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Değişkeninin 1. Fark Düzeyindeki Birim Kök Test Sonuçları

Sıfır Hipotezi: Δ LGSYIH birim köke sahiptir		
Dışsal: Sabit		
Gecikme Uzunluğu: 0(Otomatik – SIC’e dayalı, maksgecikme=3)		
T-İstatistik		Prob.
Augmented Dickey-Fuller	-4.290001	0.0067
Test İstatistiği		
Kritik Test Değerleri	%1 düzeyi -4.057910	
	%5 düzeyi -3.119910	
	%10 düzeyi -2.701103	

Birim Kök hipotezi;

H_0 : Seri birim köke sahiptir.

H_1 : Seri durağandır.

Hesaplanan t değeri ($|-4.29| > |-3.11|$) kritik t tablo değerinden 0.05 anlamlılık seviyesinde daha negatif, mutlak değeri alındığında da büyük olduğu için H_0 reddedilir ve seri 1. fark (I_1) düzeyinde sabitli olarak durağandır. Gayri safi yurt içi hasıla değişkeni için uygulanan Augmented Dickey-Fuller testine ait çıktı Tablo 4'teki gibi olup, prob değeri 0.0067 olmasından da görüldüğü üzere I_1 fark düzeyinde durağandır.

Tablo 5: Kredi Kullanan Kadın Sayısı Değişkeninin Düzey Birim Kök Test Sonuçları

Sıfır Hipotezi: LKKKS birim köke sahiptir		
Dışsal: Sabit		
Gecikme Uzunluğu: 1(Otomatik – SIC'e dayalı, maksgecikme=3)		
	T-İstatistik	Prob.
Augmented Dickey-Fuller Test İstatistiği	-5.813876	0.0006
Kritik Test Değerleri	%1 düzeyi -4.057910	
	%5 düzeyi -3.119910	
	%10 düzeyi -2.701103	

Birim Kök hipotezi;

H_0 : Seri birim köke sahiptir.

H_1 : Seri durağandır.

Hesaplanan t değeri ($|-5.81| > |-3.11|$) kritik t tablo değerinden 0.05 anlamlılık seviyesinde daha negatif, mutlak değeri alındığında da büyük olduğu için H_0 reddedilir ve LKKKS (I_0) düzeyde sabitli olarak durağandır. LKKKS değişkeninin düzey değerleri için uygulanan Augmented Dickey-Fuller testine ait çıktı Tablo 5'teki gibidir. Prob değerinin de 0.0006 olmasından dolayı değişken düzeyde durağandır.

Tablo 6: Dağıtılan Kredi Miktarı Değişkeninin Düzey Birim Kök Test Sonuçları

Sıfır Hipotezi: LDKM birim köke sahiptir		
Dışsal: Sabit		
Gecikme Uzunluğu: 0(Otomatik – SIC’e dayalı, maksgecikme=3)		
T-İstatistik		Prob.
Augmented Dickey-Fuller	-8.119280	0.0000
Test İstatistiği		
Kritik Test Değerleri	%1 -4.004425	
	%5 -3.098896	
	%10 -2.690439	

Birim Kök hipotezi;

H₀: Seri birim köke sahiptir.

H₁: Seri durağandır.

Hesaplanan t değeri ($|-8.11| > |-3.09|$) kritik t tablo değerinden 0.05 anlamlılık seviyesinde daha negatif, mutlak değeri alındığında da daha büyük olduğu için H_0 reddedilir ve LDKM (I_0) düzeyde sabitli olarak durağandır. LDKM değişkeninin düzeyde durağan olduğu anlaşılmıştır.

3.8. ARDL MODELİ

ARDL’nin açılımı Autoregressive-Distributed Lag yani Otoregresif Dağıtılmış Gecikme anlamına gelmektedir. Bu tür regresyon modelleri on yıllardır kullanılmaktadır ve son yıllarda ekonomik zaman serileri arasındaki uzun vadeli ilişkilerin varlığını test etmek için çok değerli bir araç sağladıkları gösterilmektedir.²⁰⁰ Bir oto-regresif dağıtılmış gecikme (ARDL) modelinde, ilgilenilen değişkenin kendisinin geçmiş değerlerinin (oto-regresif) ve diğer değişkenlerin mevcut ve geçmiş değerlerinin (dağıtılmış gecikme) bir fonksiyonu olduğu varsayılır. Modelleri, çeşitli gecikme yapılarını barındırabilir ve özel durumlar olarak statik

²⁰⁰ ARDL Models – Part 1, Econometrics Beat: Dave Giles’ Blog. <https://davegiles.blogspot.com/2013/03/ardl-models-part-1.html#:~:text=%22ARDL%22%20stands%20for%20%22Autoregressive,relationships%20between%20economic%20time%2Dseries.> (erişim tarihi 05.05.2022)

regresyonlar gibi iyi bilinen modelleri içerir.²⁰¹ Diğer eşbütünleşme testlerine göre, ARDL Sınır Testi yaklaşımında, değişkenlerin durağanlık derecelerinin aynı olmasını gerektirmemektedir.

Değişkenlerin arasındaki uzun dönemli ilişkiyi saptamak amacıyla Engle ve Granger ya da Johansen eşbütünleşme testlerinin kullanıldığı bilinmektedir. Bu testler sadece değişkenlerin tamamı birinci düzeyde durağan olduğunda kullanılmaktadır. Bu noktada ARDL böyle bir kısıt aramamaktadır, bundan dolayı analize ARDL ile devam edilecektir. ARDL ile farklı dereceden durağan olan değişkenlerle eşbütünleşme ilişkilerini ortaya koyabilmek mümkündür. Değişkenlerin uzun dönemdeki durumunu incelemek amacıyla oluşturulmuş olan ARDL sınır testinin ilk aşamalarından olan gecikme bilgisinin elde edilmesi açısından AIC ölçütü ile uygun olan gecikme saptanmaktadır. Böylelikle modeldeki gecikme sayısı (1, 2, 2) olarak saptanmaktadır. ARDL testinin yürütülebilmesi amacıyla ilk olarak F istatistiğinin saptanması gerekmektedir ve modelin anlamlı olduğunun ortaya konulması gerekmektedir.

Tablo 7: ARDL (1, 2, 2) Modelinin Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	T İstatistiği	Prob
LGSYIH(-1)	-0.570366	0.302668	-1.884457	0.1182
LKKKS	-0.162791	0.061937	2.628336	0.0466
LKKKS(-1)	-0.189821	0.056991	-3.330730	0.0208
LKKKS(-2)	-0.178034	0.062304	-2.857522	0.0355
LDKM	0.324727	0.077376	4.196716	0.0085
LDKM(-1)	0.002398	0.078949	0.030373	0.9769
LDKM(-2)	0.349931	0.085667	4.084761	0.0095
C	26.26882	5.203385	5.048410	0.0039
R-kare	0.998885	Bağımlı Değişkenin Ort.		21.30950
Düzeltilmiş R-kare	0.997324	S.S Bağlı Değişken		0.500138
Standart Regresyon Hatası	0.025871	Akaike Ölçütü		-4.196100
Artık Karelerin Toplamı	0.003347	Schwarz Ölçütü		-3.848439
Olasılığın Logaritması	35.27465	Hannan-Quinn Ölçütü		-4.267560
F-İstatistik	639.9384	Durbin-Watson İstatistiği		1.837236
Prob(F-istatistik)	0.000000			

²⁰¹ How has the preferred econometric model been derived? Econometric approach report, 2010, s. 4.
https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/4233/econometric-approach.pdf (erişim tarihi 06.05.2022)

ARDL sabitli modelinde LKKKS, LKKKS (-1), LKKKS (-2), LDKM, LDKM (-2),C Prob değerleri 0.05'ten küçük olduğundan dolayı anlamlı olduğu görülmektedir. F İstatistiği 0.05'ten küçük olduğu için model anlamlıdır.

Bazı değişkenlerin I_0 bazılarının ise I_1 olduğu durumda kullanılabilen ARDL, değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığını ortaya çıkarmak amacıyla kullanılmaktadır. İlk olarak, modelin anlamlılığı Tablo 7'de ortaya konulmasının ardından sınır testi kullanılarak değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki Tablo 8'de ortaya konulmaktadır. Daha sonraki aşama ise uzun ve kısa döneme ait verilerin ortaya konulup yorumlanması olacaktır.

Tablo 8: ARDL Modeli Sınır Testi Sonuçları

F İstatistiği	10.89	
Optimum Gecikme Uzunluğu	(1, 2, 2)	
Anlamlılık Seviyesi	Kritik Değer	
	Alt Sınır	Üst Sınır
%1	5.15	6.26
%5	3.53	4.42
%10	2.91	3.69

Hipotez;

H₀ : Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur.

H₁ : Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır.

F hesap istatistiği (10.89) 0.05 anlamlılık derecesinde üst sınır (4.42) değerinden daha büyük olduğu için H_0 hipotezi reddedilmektedir, bu da demektir ki değişkenlerin eşbütünleşme ilişkisi vardır. Kısaca değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu söylenebilecektir. Böylelikle değişkenlerin uzun dönemli ilişkileri incelenip yorumlanabilecektir. ARDL modelinde tanısal testler uygulanarak, modelde herhangi bir soruna rastlanıp rastlanmadığı öğrenilecektir.

3.9. TANISAL TESTLER

Modele uygulanan tanısal testler, tahminin başarısı açısından önemli ve kuvvetli deliller sağlar. Otokorelasyon (Breusch-Godfrey LM Testi), değişen varyans (Breusch-Pagan-Godfrey

Testi) probleminin ortaya çıkmaması yani olmaması, hata teriminin normal dağılım göstermesi (Jarque-Bera Normallik Testi) ve model kurma hatasının bulunmaması (Ramsey Reset Testi) bir tahminin başarısına işaret eder. Ayrıca, CUSUM ve CUSUMQ grafikleri de regresyon katsayılarındaki istikrarın bir kanıtıdır. Bu testlerle model sınanacak ve sonuçlara ilişkin grafikler sunulacaktır.

Tablo 9: ARDL Modeli için Breusch-Godfrey LM Otokorelasyon Testi

F-İstatistik	0.425336	Prob. F(2,1)	0.7351
Gözlem R-kare	5.515872	Prob. Ki-kare(2)	0.0634

Hipotez;

H₀: Modelde 2. Dereceden otokorelasyon yoktur.

H₁: Modelde 2. dereceden otokorelasyon vardır.

İstatistikte, Breusch-Godfrey testi, gözlemlenen veri serilerine regresyon benzeri modellerin uygulanmasının doğasında bulunan bazı modelleme varsayımlarının geçerliliğini değerlendirmek amacıyla kullanılır. Özellikle, önerilen bir model yapısına dahil edilmemiş olan ve varsa, diğer testlerden yanlış sonuçlar çıkarılacağı veya model parametrelerinin optimal altı tahminlerinin elde edileceği anlamına gelebilecek seri korelasyonun varlığını test eder. Testin uygulanabileceği regresyon modelleri, bağımlı değişkenlerin gecikmeli değerlerinin daha sonraki gözlemler için modelin temsilinde bağımsız değişkenler olarak kullanıldığı durumları içerir. Bu tür yapı ekonometrik modellerde yaygındır.²⁰²

Otokorelasyon sorununa ilişkin varlığın denetlenmesi amacıyla 2. dereceden otokorelasyonun olup olmadığı hususu sınanmalıdır. Hipoteze ve teste bakıldığında prob değerleri 0.05'ten büyük olduğu için H₀ hipotezi reddedilememektedir yani otokorelasyon sorunu yoktur.

²⁰² Breusch-Godfrey test, https://en.wikipedia.org/wiki/Breusch%E2%80%93Godfrey_test (erişim tarihi 05.05.2022)

Tablo 10: ARDL Modeli için Breusch-Pagan-Godfrey LM Heteroskedasite Testi

F-İstatistik	0.167483	Prob. F(7,5)	0.9818
Gözlem R-kare	5.515872	Prob. Ki-kare(7)	0.9294
Ölçekli Açıklanmış S.S	0.318802	Prob. Ki-kare(7)	0.9999

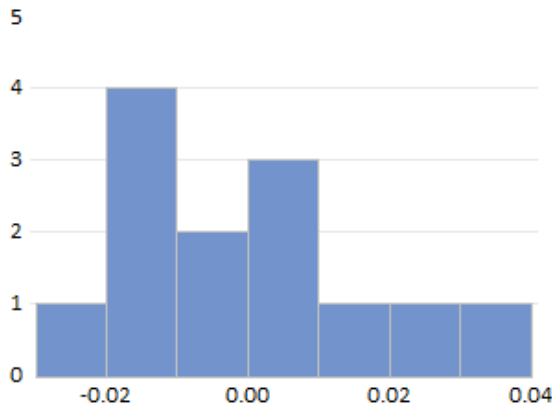
Hipotez;

H₀: Modelde sabit varyans(homoskedasite) vardır.

H₁: Modelde değişen varyans(heteroskedasite) vardır.

Breusch-Pagan-Godfrey Testi (bazen Breusch-Pagan testi olarak kısaltılır), regresyondaki hataların değişen varyanslılığı için bir testtir. Heteroskedasite “farklı şekilde dağılmış” anlamına gelir; bu, “aynı dağılım” anlamına gelen homoscedastic’in tersidir. Regresyonda homoskedasite önemli bir varsayımdır; varsayım ihlal edilirse, regresyon analizi kullanılamayacaktır.

Heteroskedasite testinin yapıldığı modelde Prob değerleri 0.05’ten büyük olduğundan dolayı H₀ hipotezi reddedilemez. Bu nedenle bu modelde değişen varyans sorununa da rastlanmamaktadır.

Tablo 11: ARDL Modeli için Jarque-Bera Normallik Testi

Anlam:	3.28e-15
Medyan	-0.002885
Maksimum	0.035934
Minimum	-0.020374
Std. Dev.	0.016700
Eğrilik	0.777028
Kurtosis	2.745571
Jarque-Bera	1.343239
Olasılık	0.510880

Hipotez;

H₀: Kalıntılar normal dağılım gösterir.

H₁: Kalıntılar normal dağılım göstermez.

Ekonometrik veri analizi yapılırken eldeki verilerin normal dağılıma uygunluğunu denemek, varsayımların kontrolü için bir hayli ehemmiyet arz etmektedir. Jarque-Bera testi, verilerin normal dağılıma münasip olup olmadığını ölçmek amacıyla kullanılan bir istatistiksel hipotez testi tekniğidir.²⁰³

Modelin kalıntılarının normal dağılımlarını sınamak amacıyla Jargue-Bera testini uyguladığımızda kalıntıların normal dağılım hesaplanan olasılık değerinin (0.51), 0,05'ten büyük olmasından anlaşılabacağı üzere kalıntılar normal dağılım gösterir yani H_0 hipotezi reddedilemez ve bu sebeple kalıntılar normal dağılmaktadır.

Tablo 12: ARDL Modeli için Ramsey Reset Testi

	Değer	df	Olasılık
T-İstatistiği	5.145363	4	0,2111
F-İstatistiği	3.257930	(1,4)	0.2111

Hipotez;

H_0 : Tanımlama hatası yapılmamıştır.

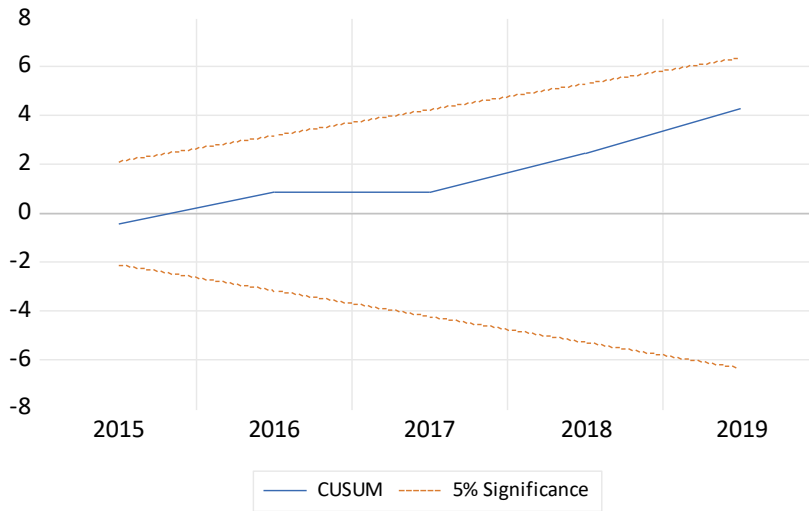
H_1 : Tanımlama hatası yapılmıştır.

İstatistikte, Ramsey Regression Equation Specification Error Test yani Regresyon Denklemi Spesifikasyonu Hata Testi (RESET), lineer regresyon modeli için genel bir spesifikasyon testidir. Daha spesifik olarak, takılan değerlerin doğrusal olmayan kombinasyonlarının yanıt değişkenini açıklamaya yardımcı olup olmadığını test eder.

Ramsey Reset testiyle modelde yer alması beklenen fakat yer almayan değişkenlerin mevcudiyeti sınanmaktadır. Teste bakıldığı zaman hesaplanan değerin 0,05'ten fazla olduğu anlaşılmaktadır yani H_0 hipotezi kabul edilmeyecektir. Tanımlama hatası yapılmamaktadır.

²⁰³ Jarque Bera testi ile normallik sınaması, İstmer <https://www.istmer.com/jarque-bera-testi-ile-normallik-sinamasi/> (erişim tarihi 06.05.2022)

Şekil 10: ARDL Modeli için Cusum Testi

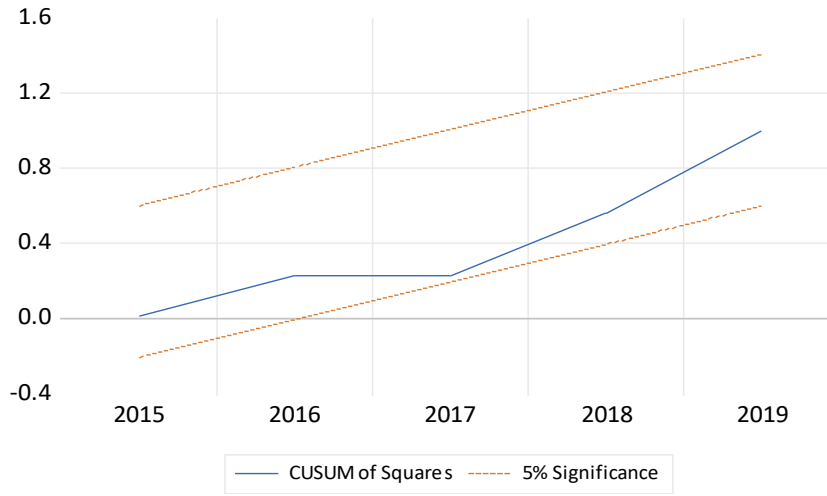

Cusum testleri, $y = X\beta + \varepsilon$ biçimindeki çoklu doğrusal regresyon modelinde β katsayılarının kararlılığını değerlendirir. Çıkarım, verilerin iç içe geçmiş alt örneklerinden yinelenmeli olarak hesaplanan özyinelemeli artıkların (standartlaştırılmış bir adım ileri tahmin hataları) toplamaları veya kareler toplamaları dizisine dayanır. Katsayı sabitliğinin sıfır hipotezi altında, dizinin beklenen bir aralığın dışındaki değerleri, zaman içinde modelde yapısal değişiklik olduğunu gösterir.²⁰⁴

Cusum testi, ardışık bir şekilde sıralanmış hatalar ile hesaplanan bu test, modeldeki kırılmanın varlığının yaklaşık bir şekilde sınanmasını sağlamaktadır. Şekil 10'da görüldüğü üzere grafikteki aralıktan bir sapma olmamaktadır, yapısal kırılma yoktur. Fakat kırılmanın olduğu döneme dair daha net bir bilgi elde etmek amacıyla hem Cusum hem de Cusum-Square testinin yapılması önem arz etmektedir. Bundan dolayı tanısal testlerin devamında Cusum-Square testi de yapılacaktır.

²⁰⁴ Cusumtest, Mathworks, <https://www.mathworks.com/help/econ/cusumtest.html#:~:text=Cusum%20tests%20assess%20the%20stabilit y,nested%20subsamples%20of%20the%20data>. (erişim tarihi 05.05.2022)

Şekil 11: ARDL Modeli için Cusum–Square Testi

Cusum-square testlerinde, özellikle özyinelemeli katsayıların sabitliğinden sapma sistematik olmaktan ziyade gelişigüzel olduğundan, cusum testi için yararlı bir tamamlayıcıdır. Bu testlerde birden fazla vardiyanın iptal edilmesinin muhtemel olduğu durumlar için daha fazla güce sahiptir ve genellikle oynaklıkta yapısal kırılmaları tespit etmek amacıyla kullanılır.²⁰⁵

Şekil 11’deki Cusum-Square grafiğine bakıldığında, model dahilindeki değişkenlere dair yapısal kırılmanın var olmadığını ve ARDL Sınır Testi gereğince hesaplanmış uzun dönemdeki katsayıların tutarlılığını gösterir bu anlamda modelde kırılmayı bildirmek amacıyla başka değişkene gerek olmadığını ve böylece modelin tahmin edilebilirliğini ispat etmektedir.

3.10. UZUN DÖNEMLİ İLİŞKİ

ARDL modeli, hata düzeltmenin yanı sıra uzun döneme ait katsayıları yorumlamamıza olanak tanımaktadır. ARDL modeli değişkenlerin uzun dönemdeki ilişkilerinin etkilerinin görülmesine olanak sağlayacaktır. Tanısal testlerde herhangi bir soruna rastlanmadığından dolayı hesaplanan ARDL (1, 2, 2) modelinin tahmin neticesi katkısıyla hesaplanan uzun döneme ait katsayılar Tablo 13’de yer almaktadır.

²⁰⁵ A.g.e.

Tablo 13: ARDL Modelinden Elde Edilen Tahmin Sonuçları

		B. Değişken: LGSYIH		
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	T İstatistiği	Prob
LKKKS	-0.337913	0.015656	-21.58298	0.0000
LDKM	0.431145	0.012895	33.43495	0.0000
C	16.72784	0.160112	104.4756	0.0000

Tablo 13'deki katsayılar dağıtıldığında oluşan uzun dönem denklemi aşağıdaki gibidir:

$$LGSYIH_t = 16.72C - 0.33LKKKS_t + 0.43LDKM_t$$

Tablo 13'e ve denkleme bakıldığında LKKKS değişkeni ve LDKM değişkenlerinin uzun dönem tahmin katsayıları sıralı olarak -0.337 ve 0.431'dir. Değişkenlerin katsayıları anlamlıdır.

Uzun dönemde LDKM ile LGSYIH arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. LKKKS ile GSYIH arasında negatif bir ilişki vardır.

LDKM'de oluşacak %1'lik değişiklik LGSYIH'de %0.43'lük bir artışa sebep olurken, LKKKS değişkeninde oluşacak %1'lik değişiklik LGSYIH'de %0.33'lük azalışa neden olmaktadır.

Uzun dönemde tablodaki bütün değişkenler anlamlı olup, diğer bir anlamlı değişken olan sabit (C) değişkeninde meydana gelen %1'lik değişiklik gayri safi yurt içi hasılda %16'luk bir artışa neden olmaktadır.

3.11. KISA DÖNEMLİ İLİŞKİ

Uzun dönemli ilişkinin yorumlanmasının ardından, değişkenlerin kısa dönemli ilişkilerini saptamak üzere ARDL hata düzeltme modeli (ECM) kullanılmaktadır. Hata düzeltme değişkeni yani, ECT (-1) uzun dönemde ulaşılan hata teriminin bir dönem gecikme uygulanmış halidir. ECT (-1) değişkeninin katsayısı kısa dönemde var olan dengesiz durumun ne kısmının uzun dönemde düzeltileceğini saptar. Katsayının negatif çıkması, kısa dönemde gerçekleşen sapmaların uzun dönemde denge seviyesine yakınsanacağını, katsayının pozitifliği halindeyse uzun dönemde dengeden ayrışacağını gösterir. Aşağıdaki tabloda ECT (-1)

değişkeni anlamlı ve değişkenin katsayısı olması gerektiği gibi negatiftir ve modelde ECT çalışmaktadır.

Tablo 14: ARDL Modelinden Elde Edilen Kısa Dönem Tahmin Sonuçları

		B. Değişken: LGSYIH		
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	T İstatistiği	Prob
$\Delta LKKKS$	-0.162791	0.027206	-5.983616	0.0019
$\Delta LKKKS(-1)$	0.178034	0.049635	3.586843	0.0158
$\Delta LDKM$	0.324727	0.059278	5.478064	0.0028
$\Delta LDKM(-1)$	-0.349931	0.069921	-5.004681	0.0041
ECT(-1)	-1.570366	0.188041	-8.351207	0.0004

Uzun dönemdeki gibi kısa dönemde de LGSYIH ile diğer değişkenlerin anlamlı olduğu ortadadır. Ayrıca, LKKKS ve LGSYIH'in birbiriyle ilişkisi negatiftir ve LKKKS değişkeninin katsayısı -0,16'dır. LKKKS'de %1'lik bir değişim gerçekleştiğinde LGSYIH değişkeni %0.16 kadar azalmaktadır.

LDKM ile LGSYIH değişkenlerinin birbiri arasındaki ilişki pozitif olup, LDKM katsayısı 0.32'dir. Şöyle ki LDKM'de oluşacak %1'lik değişim LGSYIH'de %0.32'lik bir artışa sebep olur. Bu da LDKM'nin LGSYIH üzerinde uzun dönemde olduğu gibi kısa dönemde de olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir.

Hata düzeltme değişkeninin yani ECT (-1)'nin katsayısı -1.57'dir. Bu da demektir ki negatif olduğu için modelin hata düzeltme terimi çalışmaktadır. Hata düzeltme terminolojisinin mutlak değer olarak 1'den fazla çıkması durumunda Narayan ile Smyth, modelin değişken bir biçimde uzun dönem denge seviyesinde yakınsadığını ileri sürmektedir.²⁰⁶ Özetle, uzun dönemde beraber hareket eden serilerin kısa dönemde oluşturduğu sapmalar ortadan kalkmakta ve seriler tekrar uzun dönem denge değerine yakınsamaktadır.

²⁰⁶ Osman Peker ve İsmet Göçer, Yabancı Doğrudan Yatırımların Türkiye'deki İşsizliğe Etkisi: Sınır Testi Yaklaşımı, **Ege Akademik Bakış**, C.: 10, S.: 4, Ekim 2010, s. 1192.

3.12. TODA-YAMAMOTO NEDENSELLİK TESTİ

Çalışmada son olarak, değişkenlerin nedensellik ilişkisinin ortaya konulması amacıyla Toda-Yamamoto nedensellik testi yapılmaktadır. Granger nedensellik testi belli parametrelere sıfır sınırlandırmalarını icap ettiğinden ötürü test istatistiği Wald veya X^2 testi kullanılarak bu amaca ulaşılabilecektir fakat VAR modellerinin durağan olmayan değişkenler ihtiva etmesi durumunda F veya X^2 dağılımları tek biçim olmayan karakterler ihtiva edebilmektedir. Vektör Otoregresif (VAR) modeli, bağımlı ve bağımsız regresörler arasında kendi geçmiş değerlerini kullanarak geri beslemeye veya ters nedenselliğe izin verir. Genel VAR modelinde, tüm regresörlerin içsel olduğunu varsaydığından, dışsal değişkenlere gerek yoktur.²⁰⁷ Toda ve Yamamoto, VAR modellerinin ön görülmesinde serilerin durağanlığına veyahut durağan olup olmadığını dikkate almaksızın seviye değerlerinin ele alındığı nedensellik analizi ortaya çıkarmaktadırlar. Toda ve Yamamoto yaklaşımı, Granger nedensellik olmayan denkleme dayalı alternatif bir nedensellik testi yaklaşımıdır, ancak nedensel olarak test edilen serilerin potansiyel entegrasyon sırası tarafından belirlenen ekstra gecikmelerle güçlendirilmektedir.²⁰⁸ Ortaya çıkardıkları bu tahlilde, serilerin eş bütünleşik olup olmadığını görmezden gelinmektedir. Testin yapılmasında öncelikle VAR modeli için münasip erteleme uzunluğunun ortaya çıkarılması gerektiği belirlenmektedir.

Toda ve Yamamoto testi için VAR ($p+d_{\max}$) modeli öngörülür. $d_{\max}$ serilerin en üst bütünleşme derecesini belirtmektedir. Toda ve Yamamoto testinde kullanılan VAR ($p+d_{\max}$) modeli aşağıdaki şekilde tanımlanacaktır:

$$Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{p+d_{\max}} \alpha_{1(i+d)} Y_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{p+d_{\max}} \alpha_{2(i+d)} X_{t-(i+d)} + \varepsilon_{1t}$$
$$X_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^{p+d_{\max}} \beta_{1(i+d)} Y_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{p+d_{\max}} \beta_{2(i+d)} X_{t-(i+d)} + \varepsilon_{2t}$$

Birinci modelde temel hipotez, $H_0: \alpha_{2(i+d)}=0$ olarak ortaya konur. X değişkeniyle Y değişkeninin Granger nedeni olmadığını, diğer seçenek hipotez ise $H_1: \alpha_{2(i+d)} \neq 0$ olup, X ve Y'nin Granger nedeni olarak belirlendiğini gösterir. Bu hipotezler p serbestlik dereceli X^2

²⁰⁷ Min B. Shrestha, Guna R. Bhatta, Selecting appropriate methodological framework for time series data analysis, *The Journal of Finance and Data Science*, C.: 4, S.: 2, 2018, s. 77,

²⁰⁸ Oljide Oladipo, Does Saving Really Matter For Growth In Developing Countries? The Case Of A Small Open Economy, *International Business & Economics Research Journal*, C.: 9, S.: 4, s. 90.

dağılıma münasiplik gösteren Wald testiyle test edilirler. İkinci modelde de aynı türden tahlil yapılır. Burada ilave edilen ek terimler ($d_{\max}$) kısıtlamaya eklenmemektedir²⁰⁹.

Analizin bu bölümünde değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığı ve ne yönde olduğu saptanacaktır. Yöntem olarak ise Toda-Yamamoto (Granger) nedensellik testi uygulanacaktır.

Tablo 15: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Hipotez	Gecikme Uzunluğu	Ki Kare İstatistiği
$LGSYIH \Rightarrow LKKKS$	$(p=1) + (d_{\max}=1) = 2$	6.447(0.0111)
$LGSYIH \Rightarrow LDKM$	$(p=1) + (d_{\max}=1) = 2$	0.061(0.8041)
$LKKKS \Rightarrow LGSYIH$	$(p=1) + (d_{\max}=1) = 2$	1.042(0.3073)
$LKKKS \Rightarrow LDKM$	$(p=1) + (d_{\max}=1) = 2$	0.0615(0.8041)
$LDKM \Rightarrow LGSYIH$	$(p=1) + (d_{\max}=1) = 2$	2.4894(0.1146)
$LDKM \Rightarrow LKKKS$	$(p=1) + (d_{\max}=1) = 2$	10.437(0.0012)

Tabloda parantez içi ile gösterilen kısım, ki kare test istatistiğinin anlamlılık bedelindedir. Doğru VAR modeli için p değeri Akaike Bilgi Kriterine göre belirlenmektedir. Tablo 15'teki ilgili değişkenleri sırasıyla LGSYIH, LKKKS, LDKM değişkenlerinin birbiri ile olan Toda- Yamamoto Granger Nedensellik ilişkisini göstermektedir.

Anlamlılık seviyesi 0.05 düzeyinde iken LGSYIH değişkeninden LKKKS'ye doğru nedensellik ilişkisi bulunmaktadır yani LGSYIH, LKKKS'nin Granger nedenidir. LGSYIH değişkeninden LDKM'ye doğru olan ilişkide ise Granger nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.

Anlamlılık seviyesi 0.05 düzeyindeyken LKKKS değişkeninden LGSYIH doğru olan ilişkide Granger nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. LKKKS'den LDKM'ye doğru olan nedensellik ilişkisinde aynı şekilde Granger nedensellik bulunmamaktadır.

LDKM değişkeninden, LGSYIH'ye doğru olan nedensellik ilişkisinde 0.05 anlamlılık düzeyinde Granger nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. LDKM'den LKKKS'ye doğru ise tek

²⁰⁹ Veli Yılcı ve Burcu Özkan, Yapısal Kırımlar Altında Türkiye için Savunma Harcamaları ile GSMH arasındaki ilişkinin Analizi, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.: 11, S.: 1, 2010, s. 28.

yönlü 0.05 anlamlılık düzeyinde bir Granger nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. LDKM'nin, LKKKS'nin Granger nedeni olduğu söylenebilir.

Buradan elde edilen bilgiler ışığında Toda-Yamamoto'dan edinilen sonuçlara bakıldığında gayri safi yurt içi hasıladan, kredi kullanan kadın sayısına tek yönlü bir nedensellik saptandığı, dağıtılan kredi miktarından da aynı şekilde kredi kullanan kadın sayısına doğru tek yönlü bir nedensellik saptandığı söylenebilir. Gayri safi yurt içi hasıla ve dağıtılan kredi miktarı, kredi kullanan kadın sayısının 0,05 anlam seviyesinde Granger nedenidir.

SONUÇ

Kadın girişimciliği, yüzyıllar boyunca erkek egemen toplum tarafından baskılanan kadınların hem sosyal hem ekonomik alanda hak ettikleri değeri görebilmeleri için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Böylesine önemli bir konuda hem uluslararası hem de yerel bazda, kadın girişimciliğinin ülkelere katkısı ile alakalı birçok akademik çalışma gerçekleştirilmektedir. Kadınların genellikle ek gelir ihtiyacı hissetmesi, aile mesleğini devam ettirme, bağımsız olma istekleri, çocuklarına parlak gelecek sunma hayali, kendi kendilerine bir şeyler başarma fırsatı gibi sebeplerden girişimciliğe atılmayı istemeleri, bu çalışmalarda ele alınmıştır.

Kadınlar, hayatın her alanında karşılaştığı gibi, girişimcilik alanında da pek çok sorunla karşılaşmış ve hala karşılaşmaktadır. Özellikle kadınların, belli bir çoğunluğunun iş kurma hususunda sermayeye erişmelerinin zor olması, işlerini devam ettirme hususunda özgüven sahibi olmamaları veyahut özgüvenleri olsa da eğitim sahibi olmamaları önemli zorluklar arasında gösterilmektedir. Ayrıca, kadınların toplumda aile ve iş hayatını beraber yürütmelerinin beklenmesi de bu zorluklar arasında önemli bir noktadadır.

Kadın girişimciliğinin artırılması amacıyla hem yurt içinde hem de yurt dışında birçok kamu ve özel kurum veyahut kuruluşlar çeşitli çalışmalar gerçekleştirmektedir. Ülkemizde KOSGEB, TÜBİTAK, Bölgesel Kalkınma Ajansları ve benzeri birçok kamu kuruluşu kadın girişimcilere destek sağlamaktadır. Ayrıca, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı gibi bakanlıklar da yine kadın girişimciliğini teşvik edici kararlar ve teşvikler ortaya çıkarmaktadır. Pek tabi özel kuruluşlar da kadın girişimciliği ile alakalı hem maddi destek hem de eğitim ve benzeri birçok teşvik yapmaktadır. KEDV, KAGİDER, Grameen Programı ve bankalar kadın girişimcilere destek sağlamaktadır. Türkiye’de mikro kredi uygulamaları ilk olarak MAYA ve Türkiye Grameen Mikrofinans programı ile ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda bu uygulamalar yoksulluktan kurtulmak isteyen ve bir iş sahibi olmak isteyen kadınlar için adeta bir kurtarıcı olmuştur. Bu anlamda mikro kredi uygulamaları, uygulanageldikleri süreden bu yana hem yoksulluğa karşı alternatif bir çözüm olmuş hem de ülkemizdeki istihdamın artmasına katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda mikro kredi projeleri kadınların hem çekirdek aileleri içerisinde hem de toplum nezdinde güçlendirilmesi konusunda güçlü bir etkileşim ortaya çıkarma potansiyeline sahiptir. Bu uygulamalardan yararlanan kadınların çoğunluğu gelecek için bir güvence hissetmekte ve bu doğrultuda özgüvenli bireyler olarak toplumda yer almaktadırlar. Uluslararası arenada ise hem Avrupa Birliği ve Birleşmiş

Milletler gibi kurumlar hem de Business Angels, Women Business Academy ve Avrupa bankaları gibi özel kuruluşlar kadın girişimcilere her türlü neviden desteği sağlamaktadır.

Görüleceği üzere birçok kurum ve kuruluşun kadın girişimciliğini desteklemesi ve teşvik etmesinin, o ülke ve hatta bölge ekonomisine etkisi olduğu tartışmasızdır. Girişimcilerin istihdam yaratma ve piyasada rekabeti arttırma, yeni pazarlar keşfetme gibi piyasaya olumlu etkileri olduğu saptanmıştır. Tez çalışmamızda hem Türkiye hem de Avrupa’da kadın girişimcilere uygulanan teşvikler belirtilmiş ve ülkemizde sağlanan teşviklerden elde edilen veriler ışığında yorumlanmaya çalışılmıştır. Bu noktada, ülkemizde hala girişimcilik alanında erkek egemenliği baskın görünse de kadınların bu teşvikler sayesinde yavaş yavaş kendilerine bu alanda bir yer edindiği de gözlemlenmektedir. Çalışmada ARDL yaklaşımından yola çıkılarak değişkenlerin uzun dönemde bir ilişkilerinin olduğu ve bütün değişkenlerin katsayılarının anlamlı olduğu saptanmaktadır. Dağıtılan kredi miktarının ekonomik büyümeyi uzun dönemde de kısa dönemde de olumlu ve anlamlı bir şekilde etkilediği görülmektedir. Buradan da kadınlara dağıtılan kredi miktarının büyüme üzerinde önemli etkilerinin olduğu görülmektedir. Kredi kullanan kadın sayısının hem uzun dönemde hem de kısa dönemde ekonomik büyümeye negatif bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bunun birçok sebebi olabilir, bu hususun irdelenip iyileştirmeler yapılması önemlidir. Elbette ki krediler daha efektif bir şekilde kullandırılıp, gerekli düzenlemeler yapıldığında kredi kullanan kadın sayısındaki artışların ekonomideki olumlu etkilerini görebiliriz. Toda-Yamamoto nedensellik analizine göre gayri safi yurt içi hasıladan, kredi kullanan kadın sayısına tek yönlü bir nedensellik, dağıtılan kredi miktarından da aynı şekilde kredi kullanan kadın sayısına doğru tek yönlü bir nedensellik bulunmaktadır. Buradan ekonomik büyümenin kredi kullanan kadın sayısında önemli bir etkisi olduğu sonucuna varmaktayız ve ekonomideki büyümenin yeni kadın girişimciler yaratabileceğini anlamaktayız. Ekonomik büyüme gerçekleştiğinde bu potansiyelin iyi değerlendirilmesi kadın girişimciliğini desteklemek açısından fırsatlar yaratacaktır. Buna paralel olarak, dağıtılan kredi miktarının, kredi kullanan kadın sayısında önemli bir etkisinin olmasının da dağıtılan kredi miktarındaki artışların yeni kadın girişimcileri meydana getireceği şeklinde yorumlanabilir.

Kadınların girişimcilik ekosistemine dahil olabilmeleri amacıyla hem Türkiye’de hem de Avrupa’da yasal değişiklikler yapılmakta ve bu sayede gelişmeler yaşanması sağlanmaktadır. Kadınların iktisadi hayata katılımını teşvik etmek, ülkelerin büyümesi ile gelişmesi ve başkaca birçok ekonomik fayda elde edilmesine imkân tanıyacağından ötürü önem arz etmektedir. Toplumsal standartlar, cinsiyetlere toplum tarafından atanan roller ve bu durumların sonucunda şekillenen yasal düzenlemelerin çoğunluğu, kadınların girişimci

olmalarına yarayacak sermayeye erişimleriyle alakalıdır. Ancak sadece mali anlamda geliştirici düzenlemeler değil, kadın girişimcilerin işine yarayabilecek her türlü teşvik bu mevzuatlarda kendilerine yer bulmalıdır. Ayrıca, yasal mevzuat anlamında olmasa dahi bürokratik engellerin en aza indirilmesi de kadın girişimciliğinin gelişebilmesi için yapılması gereken bir husustur. Bu noktada kadın girişimcilerin yönetim ve hukuki destek alabilmeleri veyahut bu konuda eğitim alma ihtiyaçlarının da gündeme gelmesi gerekmektedir.

Kadın girişimcilerin yaşadıkları sorunlar, genel manada tüm kadınların yaşadığı sorunların adeta filtrelenmiş hali gibidir. Hal böyleyken, kadınlar ile alakalı yapılabilecek tüm projeler kadınların bu sorunlarını aşmalarını sağlayacak ve dolaylı olarak kadın girişimciliğini de pozitif olarak etkileyecektir. Kadınlara bakış açısı bölgeden bölgeye değiştiğinden ötürü her bölge özelinde kadınlara ve kadın girişimciliğine karşı farklı politikalar izlenmesi de önem arz etmektedir. Hükümet harcamaları optimize edilerek yönetim kalitesi iyileştirilmeli ve kadın girişimcilere eğitimler ve danışmanlıklar sunularak kadınların işgücü piyasasına katılımlarına yardımcı olunmalıdır. Ayrıca girişimcilik eğitimlerini geliştirmeye yönelik kamu politikaları uygulanması kadın girişimciliğini teşvik etmek için iyi bir önlem olarak kabul edilebilecektir zira girişimciliğin en önemli özelliklerinden biri girişimcilerin bir iş kurmak amacıyla gerekli bilgi ve beceriye sahip olduklarını kabul etmeleri olduğu gerçeğiyle örtüşmektedir ve bu da kadın girişimcileri olumlu yönde etkileyecektir. Bu hususta tezde ulaşılan kredi kullanan kadın sayısının gayri safi yurt içi hasılaya olan negatif etkisinin pozitif bir etkiye çevrilebilmesi mümkün olabilecektir.

Kadınların özellikle çocuklarının bakımları ile ilgilenmeleri ve iş hayatlarına devam edebilmeleri noktasında eksiklikler olduğu görülmektedir. Bu sebepten ötürü çocuk bakım tesislerinin artırılması veyahut bu konuda maddi desteğin kamu tarafından sağlanması da kadın girişimciliğinin daha sağlıklı gelişmesine vesile olabilecektir. Bu tanıtımların herkesin erişebileceği kamu televizyon veyahut gazetelerinde olması da daha çok kişiye ulaşılmasını sağlayacaktır. Yine eğitim noktasında müfredat reformunun kadın ve iş hakkında olumlu mesajlar içermesi, hem erkek hem de kız çocukları için eşit girişimcilik eğitim fırsatlarının sağlandığının belirtilmesi, ders kitaplarında ve sınıflardaki toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının ortadan kaldırıldığından emin olmak, kadın girişimciliği açısından önemli bir politika olarak ele alınabilecektir.

Hükümetler ayrıca başarılı kadın girişimcilik rol modellerini tanıtım kampanyaları için kullanmalıdır. Bu tür kampanyalar sadece potansiyel kadın girişimcilere ulaşmak ve onları etkilemek için değil, aynı zamanda kadın girişimciliğine yönelik toplumsal tutumu değiştirmek

için de önemlidir. Bu nedenle, farklı geçmişlere sahip bir dizi farklı kadın girişimciyi sergilemek ve geleneksel olarak “eril” olarak algılanan sektörlerde çalışan kadın girişimcileri göstererek toplumsal cinsiyet klişelerine karşı çıkmak önemlidir.

Kadınlar için pazar firsatları aılması, kadın girişimcilere özel iş geliştirme ve iş hızlandırma programları ile kadınlara daha fazla destek sağlanması ve kadınların en çok engele takıldıkları konu olan risk sermayesi konusunda bir altyapı oluşturulması için kamu ihaleleri yapılması önemli bir dönüm noktası olabilecektir. Bu da kadınların sermayeye ulaşımını kolaylaştıracaktır. Bu da tezle paralel olarak dağıtılan kredi miktarından kredi kullanan kadın sayısına doğru olan tek yönlü bir nedensellik ışığında, kadınlara dağıtılan kredi miktarındaki arzın artışıyla yeni kadın girişimciler meydana getireceğine işaret etmektedir.

Faiz oranları, Merkez Bankalarının ekonomileri stabil tutabilmelerine yarayan bir enstrüman olarak kullanılmaktadır. Gayri safi yurt içi hasıladan, kredi kullanan kadın sayısına olan tek yönlü bir nedensellik sonucundan da anlaşılacağı üzere ekonomik faaliyetin büyüme oranı ne kadar yüksekse, kadınların iş kurma olanakları o kadar fazla olabilmektedir. Genel manada yatırımların/kadın girişimciliğinin önündeki ana engel, banka finansmanının yüksek maliyeti olacaktır. Bu sorunun üstesinden gelmenin çözümü, yüksek faiz oranlarını sübvanse etmek için devlet teşvikleri olabilecektir. Neyse ki, kamu politikasında kadın girişimciler için daha önemli, özel olarak hazırlanmış finansal destekler sunmaya yönelik artan bir eğilim olduğu görülmektedir ancak bu desteklerin artması da ülke ekonomisi için olumlu bir politika olacaktır. Ayrıca kadın girişimcilerden alınan vergilerden çok küçük bir kısmının yine kadın girişimciler için kullanılabilmesi için vergi mevzuatında değişiklikler yapılması da büyük bir teşvik olma özelliğini taşıyacaktır. Bu teşviklerin doğrudan ya da dolaylı olarak arttırılması yine tezdeki analizde ulaşıldığı gibi dağıtılan kredi miktarının gayri safi yurt içi hasılada oluşturduğu pozitif etkinin daha da artmasına ve ekonomik büyümenin arzu edilen seviyelere çıkmasına yarayacaktır.

Tüm bu bilgiler ve öneriler ışığında hem ülkemizin hem de Avrupa’da bulunan tüm devletlerin kadın girişimciliğine giderek daha fazla destek sağlaması hem kadının gelişimi hem de ülkelerin kalkınması için çok önemli hale gelmektedir. Yapılan tüm teşviklere rağmen, hala yeteri kadar teşvik sağlanamadığını düşünmekle beraber, devletlerin bu yönde attığı olumlu adımları da görmezden gelmemek gerekir. Daha önce de söylediğimiz gibi, kadının gelişmesi daha iyi bir dünya ortaya çıkaracaktır ve bu yönde devletler hiç durmadan ilerlemeye devam etmelidir. Hatta sadece devletlerin de değil, öncelikle kendini kadın girişimciliğine adanmış sivil

toplum örgütlerinin liderliğinde tüm toplum nezdinde bir ehemmiyet gösterilmesi ve anlatılması, gelecek nesillerde yetişecek kadın girişimcileri ve kadın girişimciliği kavramını da önemli bir noktaya taşıyacaktır.

KAYNAKÇA

Adaçay, Râna **İktisadi Düşünceler Tarihi**, Ekin Yayınevi, Bursa, 2009.

Funda ve

İslatince, Hasan:

Adaman, Fikret **Diyarbakır'dan İstanbul'a 500 Milyonluk Umut Hikayeleri**
ve Bulut, Tuğçe: **Mikrokredi Maceraları**, İletişim Yayınları, 1. Baskı, Eylül 2007.

Afşar, Bilge ve **Kadın Girişimciliği**, Nobel Yayınevi, 2016.

Doğanalp, Burcu:

Akbaş, Halil Osmanlı Devleti'nde Lonca Tekilatı Yapısı ve Yönetim Düşüncesi ile
Emre; Bozkurt, Karşılaştırılması, **Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları**
Serdar ve Yazıcı, **Dergisi**, Özel Sayı, Eylül 2018.

Kübra:

Altınöz, Utku: Türkiye'de Mikro Kredilerin Kadınların İş Gücüne Katılımı ve
Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinin Ölçümü, **Sosyal Politika**
Çalışmaları Dergisi, 18 / 41.

Aşkın, Ayşin; Tarihsel Süreçte Girişimcilik Kavramı ve Gelişimi, **Girişimcilik ve**
Nehir Selin ve **Kalkınma Dergisi**, 6(2), 2011.

Vural, Sercan

Özgür:

Audretsch, David **Entrepreneurship and Economic Growth**, Oxford Scholarship
B.; Keilbach, Online, 2007.

Max C. ve

Lehmann, Erik

E.:

Baysal, Hatice ve Son Dönem Osmanlı Kadın Yükseköğretiminde Girişimcilik Kodları
Özkul, Ahmet Dârülmualimât, İnâs Dârülfünûnu ve Ticâret Mekteb-i Âlîsi, SDÜ
Sait: Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Ağustos 2017, Sayı
41.

Bedük, Aykut; Kadın ve Erkek Girişimcilerin Algılama Farklılıkları, **Selçuk**
Eryeşil, **Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi**, Sayı
Kemalettin ve 19, 2016.
Oğuz, Hatice:

Belwal, Shweta; Characteristics, Motivations, and Challenges of Women
Al Saidi, Fatema Entrepreneurs in Oman's Al-Dhahira Region, **Journal of Middle**
ve Belwal, **East Womens Studies**, 10(2), 2014.
Rakesh:

Bilici, Nurettin: AB’de Ekonomik Bütünleşme ve Türkiye’nin Entegrasyonu, **Ankara**
Avrupa Çalışmaları Dergisi, C: 5 S: 2, 2006.

Bocutoğlu, **İktisadi Düşünceler Tarihi**, Murathan Yayınlar, Trabzon, 2012.
Ersan:

Brush, Candida Female Entrepreneurship and Economic Development An
G. ve Cooper, International Perspective, An International Journal, C: 24 S: 1-2,
Sarah Y.: 2011.

Brush, Candida Women and minority entrepreneurs a comparative analysis, Frontiers
ve Hisrich, of Entrepreneurship Research, Babson College, 1985.
Robert:

Buyrukoğlu, **Yatırım Teşvik Politikaları ve Makroekonomik Etkileri Türkiye**
Selçuk: **İçin Ampirik Analiz**, Pamukkale Üniversitesi Doktora Tezi, Denizli,
2014.

Bülbül, Yaşar: **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Özel Girişimciliğe Yönelik Devlet Politikaları**, İstanbul Ticaret Odası-Ekonomik ve Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2010.

Büyükbeşe, Kadın Girişimcilerin Covid-19 Pandemi Sürecindeki Girişimcilik Tuba; Dikbaş, Algıları Kayseri ve Gaziantep Örneği, Kadem Kadın Araştırmaları Tuğba ve Doğan, Dergisi, C: 7 S:2, 2022.

İrfan:

Candan, Hakan: İş Dünyası ve Bürokrasi İlişkileri Bağlamında Girişimcilerin Türk Kamu Bürokrasisi Algısına Yönelik Bir Araştırma, **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Doktora Tezi**, 2012.

Candan, Hakan: Osmanlı'ndan Günümüze Türk Topraklarında Girişimcilik Serüvenine Dair Bir Değerlendirme, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2011.

Carranza, Eliana; **Female Entrepreneurs How and Why Are They Different?**, World Dhakal, Chandra Bank, 2018.

ve Love, Inessa:

Cin, Hatice ve Girişimcilerin Girişimcilik Tipleri ile Duygusal Zekâları Arasındaki Yumuk Günay, İlişki Edirne Örneği”, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, C: 8 S:2. Gülsevim:

Cole, Arthur H.: The Entrepreneur Introductory Remarks, American Review of Economics, LVIII-2, 1968.

Coughlin, Jeanne **The Rise of Women Entrepreneurs People, Process and Global Halladay: Trends, Quorum Books**, 2002.

Cromie, Stanley: Motivations of aspiring male and female entrepreneurs, **Journal of Occupational Behaviour**, 8(3).

Çabuk, Serap; Kadın Girişimcilerin İş Yaşam Süreçlerinin İncelenmesi Adana
Köksal Araç, İlindeki Girişimciler Üzerinde Bir Uygulama, Mustafa Kemal
Selin ve Doğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C:12 S:31, 2015.

Südaş, Hatice:

Çak, Demet ve Women Entrepreneurship and Microfinance in Turkey, **Eurasian**
Değermen, Anıl: **Academy of Sciences Eurasian Business & Economics Journal**, C:
2, 2015.

Çak, Demet: **Kalkınmanın Sağlanması Mikrokredi Yöntemi**, Derin
Yayınları, Yayın No 026, İstanbul, 2009.

Çam, Mehmet Bilgi Toplumu Dönüşümünde Türkiye’de Kadın Olmak,
Sefa ve Aydın, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Özel Sayı, 2016.
Duygu:

Çelebi, Nilgün: **Turizm Sektöründeki Küçük İşyeri Örgütlerinde Kadın**
Girişimciler, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel
Müdürlüğü, Ankara, 1997.

Çelik, Bir İstihdam Politikası Olarak Girişimcilik, **Uluslararası**
Abdulhalim: **Girişimcilik Kongresi**, Kırgızistan–Türkiye Manas Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kongre Dizisi 11, S. 86,
Kırgızistan-Bişkek. 25-27 Mayıs, 2016.

Çetindamar, **Türkiye’de Girişimcilik**, Lebib Yalkın Yayınları, İstanbul, 2002.
Dilek:

Çetinkaya **Dünyada ve Türkiye’de Girişimcilik Eğitimi Başarılı Girişimciler**
Bozkurt, Özlem: **ve Öğretim Üyelerinden Öneriler**, Detay Yayıncılık, Ankara.

Çiloğlu, İsmail: Teşvik Sisteminin Değerlendirilmesi, **Hazine Dergisi**, S: 8, 1997.

Çokgezen, **Türkiye’de Devlet, girişimcilik ve yerel kalkınma**, İstanbul Ticaret
Murat: Odası, 2012.

Çonkar, **Ülke Kalkınmasında Girişimcilik ve Entelektüel Sermaye**
Kemalettin ve **Boyutu**, Türk Dünyaları Araştırması Sempozyumu, Kırgızistan, 13-
İlter, Berfu: 15 Haziran 2004, s. 193-205.

Çöğürçü, İclal: **İktisadi Doktrinlerde Geçmişten Günümüze Girişimciliğin Önemi,**
Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 35,
2016.

Dağınay, Bengü: 19. yüzyıldan Cumhuriyete Osmanlı İmparatorluğu’ndan Devralınan
Girişimcilik Mirası”, **Akademik Bakış Dergisi**, Uluslararası
Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, Sayı 39, Kasım-Aralık 2013.

Demartino, **Exploring the motivations differences of women "intending" on**
Richard ve **entrepreneurship**, RIT Scholar Works, 2003.
Barbato, Robert:

Demircioğlu Entrepreneurship in public organizations the role of leadership
Mehmet Akif ve behavior, Small Business Economics, C: 57, S: 4, Ekim 2021.
Chowdhury,
Farzana:

Dingeç, Emine: Osmanlı Toplumunda Kadınların Üretime Katkıları, **History Studies**,
C: 2 S:1, 2010

Dirik, Nuriye: **Türkiye’de Kadın İstihdamının Önündeki Engellerin**
Aşılmasında Girişimciliğin Önemi ve Kamu İstihdam
Kurumlarının Rolü, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Türkiye
İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara, 2016.

Dolgun, Uğur: **Girişimcilik**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003.

Donou-Adonsou, Macroeconomic Effects of Microfinance Evidence from Developing Countries, Journal of Economic Insight, 41, sayı 1, s. 22.
Ficawoyi ve
Sylwester,
Kevin:

Döm, Serpil: **Girişimcilik ve Küçük İşletme Yöneticiliği**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2008.

Durak, İbrahim: Girişimciliği Etkileyen Çevresel Faktörlerle İlgili Girişimcilerin Tutumları Bir Alan Araştırması, Yönetim Bilimleri Dergisi, C: 9 S:2, 2011.

Duran, Mustafa: **Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları**, Hazine Yayınları, Ankara, 2003.

Durukan, Leyla: Türkiye’de kadın girişimcilerin desteklenmesinde KOSGEB’in rolü, **Gazi İktisat ve İşletme Dergisi**, C: 7, S: 1, 2021.

Eberts, Randall W.: **“Overview of State and Local Economic Development Policies and Practice in the United States”**, Tokyo, 2005.

Ecevit, Yıldız: **Kadını Girişimciliğe Özendirme ve Destekleme Paneli Bildiriler ve Tartışmalar**, Devlet Bakanlığı Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Ankara, 1993.

Elam, Amanda B.; Brush, Candida G.; Greene, Patricia **Global Entrepreneurship Monitor 2018/2019 Women’s Entrepreneurship Report**, Global Entrepreneurship Research Association, 2019.

G; Baumer,
Benjamin; Dean,
Monica ve
Heavlow, René:

Enders, Walter: **Applied Econometric Time Series**, 2. Baskı, John Wiley & Sons Inc,
New York, 1995.

Engle, Robert F. Co-integration and Error Correction Representation, Estimation, and
ve Granger, Testing, *Econometrica*, C: 55, S: 2, 1987.
Clive William
John:

Ercan, Salih ve Girişimciliğin Gelişim Süreci ve Girişimcilik Açısından Kazakistan,
Gökdeniz, **Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 49, 2009.
İsmail:

Erdem, Burhan **İktisadi Düşünceler Tarihi**, Açık öğretim Yayınları, Eskişehir,
ve İslatince, 2012.
Hasan:

Erdoğan, Nihat: **Aile İşletmeleri Yönetim Devri ve İkinci Kuşağın Yetiştirilmesi**,
İGİAD Yayınları, S. 6, İstanbul, 2007.

Erikli, Süheyla: Çalışma Yaşamında Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığının Görünümü,
Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C: 2, S: 1, 2020.

Ersoy, Arif: **İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi**, Nobel Yayın Dağıtım, 3.
Baskı.

Ertürk, Yasin; Türkiye’de Bölgelere Göre Teşvik Politikalarının Kamu Maliyesi
Şahin, Serdar ve Çerçevesinde Analizi Waspas Uygulaması, **Üçüncü Sektör Sosyal**
Koçak, Deniz: **Ekonomi Dergisi**, C: 55, S: 3, 2020.

- Eser, Emre: **Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Sistemleri ve Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler**, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi, 2011.
- Eyel, Cafer İktisadi Düşünce Tarihi Çerçevesinde Girişimcilik Kavramının Şafak; Ünkaya, Gelişimi, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C: 18, S: 35, 2019.
- Kaplan, Burçin:
- Fidan, Fatma ve Türkiye’de Kadınların Ekonomiye Kazandırılması Açısından Mikro Yeşil, Yeliz: Kredi Bilecik Örneği, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, C: 9 S: 2, 2014.
- Fiş, Ahmet Being a Woman Entrepreneur in Turkey Life Role Expectations and Murat; Entrepreneurial Self-Efficacy, **SAGE Open Research Article**, 2009.
- Öztürkcan, Selcen ve Gür, Faik:
- Goffee, Robert **Women in Charge The Experience of Female Entrepreneurs**, ve Scase, Allen and Unwin, 1985.
- Richard:
- Gottschalk, A second chance for failed entrepreneurs a good idea?, Small Sandra ve Business Economics, S: 59, 2022.
- Müller, Bettina:
- Goyal, Meenu ve Women Entrepreneurship in India-Problems and Prospects, Parkash, Jai: **International Journal of Multidisciplinary Research**, C: 1, S: 5, 2011.

Gönüllüoğlu, **Sahip Oldukları İşletme Türlerine göre Kadın Girişimcilerin**
Sevgi; İpçioğlu, **Aralarındaki Farklılıkların Analiz Edilmesi**, 17. Ulusal Yönetim
İsa ve Taşer, **ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı**, Eskişehir Osmangazi
Atıl: **Üniversitesi Yayınları S. 162, 2009.**

Greene, William: **Econometric Analysis**, 3. baskı, Macmillan Publishing Company,
1997.

Gries, Thomas ve Entrepreneurship and human development A capability approach,
Naudé, Wim: **Journal of Public Economics**, 3(1), 2011.

Gümüşlüoğlu, Tarihsel Süreçte Girişimcilik Muğla Örneği, **Muğla Üniversitesi**
Şevkinaz ve **İİBF Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, C: 3 S: 1, 2014.
Karaöz, Burcu:

Güney, Semra: **Girişimcilik Temel Kavramlar ve Bazı Güncel Konular**, 4. Baskı,
Siyasal Kitabevi, 2015.

Gürbüz, Hüseyin: Girişimcilik Eğilimini Etkileyen Psikolojik Faktörlerin Yapısal
Eşitlik Modellemesi ile Belirlenmesi, **3. Uluslararası Girişimcilik**
Kongresi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, 2011.

Gürler Hazman, Bölgesel Teşvik Uygulamaları ile İhracat İlişkisinin Afyonkarahisar
Gülsüm ve Kaya, İli Örneğinde Regresyon Analizi ile Değerlendirilmesi, **Avrasya**
Pınar Bengi: **Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, C: 5, S:5.

Gürol, Ali: Türkiye’de **Kadın Girişimci ve Küçük İşletmesi Fırsatlar,**
Sorunlar, Beklentiler ve Öneriler, Atılım Üniversitesi Yayınlar,
Ankara, 2000.

Güzel, Simla: Kadın yoksulluğu ile mücadelede Dünya bankası ve mikro kredi
uygulaması Türkiye açısından bir değerlendirme, **Azerbaycan Vergi**
Dergisi, 2011.

Heder, Efka; **Promoting Women Entrepreneurship in Eastern Europe**,
Fortunai, Olesea; European Liberal Forum, 2017.

Novitskaya,

Anna ve Usurelu,

Lucia:

Heron, Lanny ve A Structural Model of the Effects of Entrepreneurial/Characteristics
Robinson, on Venture Performance, **Journal of Business Venturing**, VIII (3),
Richard: 1993.

Hisrich, Robert Women Entrepreneurs in a Developing Economy, **Journal of**
ve Öztürk, Sevgi **Management Development**, C: 18, S:2, 1999.

Ayşe:

Hisrich, Robert **Entrepreneurship Starting, Developing and Managing a New**
ve Peters, **Enterprise**, Şikago, Irwin Publishing.
Michael:

Islahi, Abdul **Was Mercantilism a Reaction Against Muslim Power? A**
Azim: **Discussion on Origin of Mercantilism**, KSA Islamic Economics
Research Center, Cidde.

İnce Balcı, Girişimciliğe Ekolojik Yaklaşım Eko-Girişimcilik Teorik Çerçeve,
Fatma: **Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C: 1, S: 1,
2011.

İncekara, Ahmet: **Türkiye’de Sanayileşme Politikaları ve İhracata Yönelik**
Stratejiye Geçiş, İstanbul Üniversitesi Doktora Tezi, 1985.

Kaboğlu, **Anayasa Hukuku Dersleri**, Legal Yayıncılık, 2010.
İbrahim:

Kamiloğlu, Onur: Kazıklı Hacı Hamza Bin İvaz Kervansarayı, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tezli Yüksek Lisans çalışması**, Ankara, 2011.

Karaca, Mustafa **Girişimcilik ve Girişimci Kişilik Kavram ve Uygulama**, Eğitim ve Özdevecioğlu, Yayınevi, Konya, 2015.

Mahmut:

Karadeniz, Esra: **Global Entrepreneurship Monitor - Türkiye’de Girişimcilik ve Uluslararası Karşılaştırma 2018/2019**, Yeditepe Üniversitesi Yayınevi, 2019.

Karakurt, Alper: Küresel Kriz Ortamında Yatırım Teşvikleri, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C: 65 S: 2, 2010

Karalar, Rıdvan: **Genel İşletme**, AÖF Yayınları, Eskişehir.

Kaygın, Erdoğan **Girişimci Olmayı Belirleyen Faktörler, Girişimcilik Temel ve Güven, kavramlar, girişimcilik türleri, girişimcilikte güncel konular**, Bülent: 2015.

Kaygın, Erdoğan **Güçlü Kadınlar-Türkiye’de Kadının Girişimciliği**, Veritas ve Güven, Akademi, İstanbul, 2015.
Bülent:

Kevehazi, Kata: Importance of Female Entrepreneurship, **China-USA Business Review**, C:6 S: 7,2017.

Kirzner, Israel **Competition and Entrepreneurship**, University of Chicago Press, M.: Chicago, 1973.

Koç, Erdem; Türkiye’de Sanayi Sektörünün Genel Durumu-Sanayi Ciro Endeksi, Şenel, Mahmut **Mühendis ve Makine Dergisi**, C: 59 S: 692, 2018.

Can ve Kaya,
Kadir:

Kuratko, Donald **Entrepreneurship Theory, Process, Practice**, South-Western
F.: College Pub, 8. Baskı, 2008.

Kurşun, Betül ve **Kadın Girişimcilik Türkiye’de Kadınları Girişimci Olmaya**
Yılmaz, Ayhan **Yönelten Sebepler**, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Kongresi, 20-
Nuri: 22 Nisan 2007.

Lambing, Peggy **Entrepreneurship**, Prentice Hall, 1997.
ve Kuehl,
Charles:

Langan-Fox, Achievement motivation and female entrepreneurs, **Journal of**
Janice ve Roth, **Occupational and Organizational Psychology**, 1995.
Susanna:

Mauchi, Fungai Challenges faced by women entrepreneurs A case study of
Ngoma; Mashonaland Central Province, **International Journal of**
Mutengezanwa, **Development and Sustainability**, C: 3 S: 3, 2014.
Margaret ve
Damiyano,
David:

Meyer, Natanya: Research On Female Entrepreneurship Are We Doing Enough?,
Polish Journal Of Management Studies, Sayı 17 No 2, 2018.

Minniti, Maria: **Gender Issues in Entrepreneurship, Foundation and trends in**
Entrepreneurship, 5(7-8), 2009.

Mitra, Reshmi: The Growth Pattern of Women-Run Enterprises An Empirical Study
in India, **Journal of Developmental Entrepreneurship**. 7(2), 2002.

- Moberg, Kare Sven: **Policy recommendations How to increase the number of female entrepreneurs**, Fact sheets about issues in entrepreneurship research, Kasım 2020.
- Mohanty, K. Sangram: **Fundamentals of Entrepreneurship**, PHI, New Delhi, 2005.
- Müftüoğlu, Tamer: **Türkiye’de Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler-Sorunlar ve Öneriler**, Sevinç Yayınevi, Ankara, 1991.
- Naktiyok, Atılhan: **İç Girişimcilik**, Beta Yayınevi, İstanbul, 2004.
- Narayan, Paresh Kumar ve Smyth, Russell: What Determines Migration Flows from Low-Income to High-Income Countries? An Empirical Investigation of Fiji-U.S. Migration 1972-2001, **Contemporary Economic Policy**, C: 24 S: 2, 2006.
- Narin, M.: Türkiye’de Yatırımlar ve Yatırım Teşvikleri, Dokuz Eylül Üniversitesi, **3. Ulusal İktisat Kongresi**, 29 Şubat-2 Mart, İzmir, 2012
- Nichter, Simeon ve Goldmark, Lara: Small Firm Growth in Developing Countries, **World Development**, 2009, C: 37 S: 9.
- Nurcalı, Necati: Varlık Vergisi Kanunu Uygulaması Üzerine Hukukî-Ekonomik ve Mali Bir İnceleme, **Akademik Sosyal Araştırmalar**, S:8, 2019.
- Oladiipo Oljide: Does Saving Really Matter For Growth In Developing Countries? The Case Of A Small Open Economy, **International Business & Economics Research Journal**, C: 9, S: 4.

- Ökçün, Gündüz: **1920-1930 yılları arasında kurulan Türk anonim şirketlerinde yabancı sermaye**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1971.
- Önce, Asım
Günel;
Marangoz,
Mehmet ve
Erboy, Nedret: **Ekonomik Büyüme ve Kalkınmada Girişimciliğin Rolü ve Önemi, International Conference on Eurasian Economies**, 2014.
- Ören, Kenan: **Çalışma Sosyolojisi**, Nobel Yayınları, Ankara, 2013.
- Örnek Büken,
Nüket ve Köken, Bacı ve Dünyanın İlk Kadın Örgütlerinden Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Arif Hüdai:
Bacılar Teşkilatı), **Lokman Hekim Dergisi**, 8 (2), 2018.
- Örücü, Edip;
Kılıç, Taşkın ve
Kılıç, Recep: **Cam Tavan Sendromu ve Kadınların Üst Düzey Yönetici Pozisyonuna Yükselmelerindeki Engeller Balıkesir İli Örneği, Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, 14 (2), 2007.
- Öz, Sumru: **Kadın İstihdamını Artırmak, Ekonomik Araştırma Forumu**, 2010
- Özgüven, Ali: **İktisadi Düşünceler-Doktrinler ve Teoriler**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1992.
- Özmen, Fatma: **Türkiye’de Kadın İstihdamı ve Mikro Kredi, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, Y.2012, C.3, S.6.
- Öztürk, İbrahim: **Girişimcilik Raporu**, Türkiye İktisadi Girişim ve İş Ahlakı Derneği, 2008.

Özyurt, Hasan: Atatürk Dönemi Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planları ve Türk Ekonomisindeki Yapı Değişikliğine Etkileri (1933-1938), **İstanbul Journal of Sociological Studies**, C: 0 S: 19, 2011.

Pedchenko, Nataliya; Strilec, stages of small businesses' life cycle", **Management and Financial Innovations**, C: 15 S: 1.

Kolisnyk,
Galyna; Dykha,
Maria ve Frolov,
Serhiy:

Peker, Osman ve Yabancı Doğrudan Yatırımların Türkiye'deki İşsizliğe Etkisi Sınır Göçer, İsmet: Testi Yaklaşımı, **Ege Akademik Bakış**, C: 10 S: 4, Ekim 2010.

Rocha, Vera ve van Praag, Mirjam: Mind the gap The role of gender in entrepreneurial career choice and social influence by founders, **Strategic Management Journal**, C: 41 S: 5.

Rodrik, Dani: **One Economics, Many Recipes Globalization, Institutions, and Economic Growth**, Princeton University Press, 2007.

Rosenberg, Nathan ve Birdzell Jr, L. E.: **How the West Grew Rich**, New York Basic Books, 1986.

Sajjad, Muhammad; Kaleem, Nishat; Chani, Muhammad Irfan: Worldwide role of women entrepreneurs in economic development, **Asia Pasific Journal of Innovation and Entrepreneurship**, C: 14 S: 2, 2020.

ve Ahmed,
Munir:

Sallan Gül, Türkiye’de Kadın Girişimciliğinin Serüveni Başarı Mümkün mü?
Songül ve Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler
Altındal, Yonca: **Fakültesi Dergisi**, C: 21 S: 4, 2016.

Saray, Gönül: **Kadını Girişimciliğe Özendirme ve Destekleme Paneli Bildiriler
ve Tartışmalar**, Devlet Bakanlığı Kadın ve Sosyal Hizmetler
Müsteşarlığı Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Ankara,
1993.

Schumpeter, **The theory of economic development**, Harvard University Press,
Joseph: Cambridge, 1911.

Shaker, Zahra: Environment, corporate entrepreneurship, and financial performance
A taxonomic approach, **Journal of Business Venturing**, C: 8 S: 4,
1993.

Shrestha, Min B. Selecting appropriate methodological framework for time series data
ve Bhatta, Guna analysis, **The Journal of Finance and Data Science**, C: 4 S: 2,2018.
R.:

Simmons, Gender Gaps and Reentry into Entrepreneurial Ecosystems after
Sharon; Wiklund,Business Failure, Small Business Economics, S: 53, 2018.

Johan; Levie,
Jonathan;
Bradley, Steve;
ve Sunny,
Sanwar:

Sladana, Vujić; The Development of Female Entrepreneurship in the Function of Goran, Kvrđić; Overcoming Unemployment of Women in Serbia, **Journal of Dragan, Ivković; Women's Entrepreneurship and Education**, S: 3-4, 2012.

ve Radomir,

Vujadin:

Soysal, Türkiye’de Kadın Girişimciler Engeller ve Fırsatlar Bağlamında Bir
Abdullah: Değerlendirme, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C:65 S: 1, 2010.

Starr, Jennifer ve **Women entrepreneurs a review of current research**, Wellesley
Yudkin, Marcia: Centers for Women, 1996.

Sullivan, Diane Gender and entrepreneurship a review and process model, **Journal of ve Meek, Managerial Psychology**, C: 27 S: 5.

William:

Sultan, Yousuf **Does microfinance affect economic growth? Evidence from ve Masih, Bangladesh based on ARDL approach**, MPRA Paper No. 72123.

Mansur:

Şahpaz, Kadriye Mikrokredi Uygulamalarının Ekonomik, Sosyal ve Mali Analizi, İzgi: **Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, 2017.

Şengür, Mehmet Yoksullukla Mücadele Stratejisi olarak Mikro Kredi Uygulaması ve Taban, Sami: Eskişehir İli Örneği, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 13 / 1.

Şiriner, İsmail: Mikrokredilerin Makro Ekonomik Etkileri Türkiye Ve Dünyadaki Çalışmaların Katkısı Üzerine Bir Literatür Araştırması, **İş,Güç Endüstri İlişkileri Ve İnsan Kaynakları Dergisi**, C: 17 S. 1, 2015.

Takım, Abdullah “Türkiye’de Teşvik Sisteminin Yapısı, Sorunları ve Etkinliği Üzerine ve Ersungur, Ş. Bir Politika Önerisi Tek bir Uygulamacı Kuruluş Sorunları Çözer mi?”, **Ankara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C: 32 S: 3, 2018.

Taqi, Najma: The Challenges Facing Women Entrepreneurs A Study On Gulf Cooperation Council (GCC) Countries Evidence From Kingdom Of Bahrain, United Arab Emirates And Saudi Arabia, **Brunel University London, Felsefe Doktora tezi**, 2016.

Taşlıyan, **Kahramanmaraş’taki Kadın Girişimcilerin Özellikleri, Girişimci Mustafa; Hırlak, Olma Nedenleri ve Karşılaştıkları Sorunlar**, Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu, Elâzığ, 2016.

Gamze Ebru ve
Fidan, Enise:

Tay Bayramoğlu, Türkiye’de Kadın İstihdamı ve Mikro Kredi Uygulamaları İlişkisi Arzu ve Üzerine Bir Değerlendirme, **Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Yıl Dökmen, 2017, C: 8 S: 16.
Gökhan:

Titiz, Tınaz: **Girişimcilik**, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1994.

Toksoy, Demet Türkiye’de Kadınları Girişimciliğe Yönelten Faktörler, ve Arslan, Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri, **İstanbul Ticaret Kahraman: Üniversitesi Girişimcilik Dergisi**, Yıl 1 S: 1, 2017.

Tunalı, Halil ve Ekonomik Büyüme ve Sanayileşme İlişkisinde Kaldor Yasasının Erbelet, Elif: Türkiye’deki Geçerliliğinin Analizi, **Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C: 6 S: 1, 2017.

Tunç Baranoğlu, **Batman KOSGEB Kadın Girişimciliği Profiline Yönelik Bir Meral: Araştırma**, Batman Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2018

Turanlı, Rona: **İktisadi Düşünceler Tarihi**, 5. Baskı, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 2011.

Tümbek Bütünleşik Pazarlama İletişimi ile Kadın Girişimciliği ve Kagider'in Tekeoğlu, Aşkın İncelenmesi, **Öneri Dergisi**, C: 10 S: 39, 2013.

Nurdan:

Tümer Erdem, **Bacıyân-ı Rûm'dan günümüze Türk kadınının iktisadi hayatındaki yeri**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2010.

Yiğit, Halime:

Türk, Eylem: **İş Dünyasındaki Marka Kadınlar**, Neden Kitap, 1. Baskı, İstanbul, 2005.

Türlüoğlu, Esmâ: **Türkiye'de Ekonomik Büyüme Dinamikleri Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi Nedensellik Analizi**, Trakya Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2019

Ullah, Maruf; **Women Entrepreneurship Islamic Perspective, European Journal of Business and Management**, C: 5 S: 11, 2013.

Taskina ve

Yousuf, Fatema:

Ülken, Yüksel: **Atatürk Döneminde İktisadi Arayışlar -Eylemler- Olaylar, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, 42, 2011.

Ünsal, Erdal: **Makro İktisat**, İmaj Yayınları, Ankara, 2007.

Van Praag, C. **Some Classic Views on Entrepreneurship, De Economist**, 147, No 3, 1991.

Mirjam:

- Yavuz Özgöl, Sevgi: **Kamu Desteklerinden Yararlanan Kadın Girişimciler Ankara İli Örneği**, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.
- Yener, Serdar: İktisadi Kuramlar ve Girişimcilik, **Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C: 2 S: 1, Yıl: Ocak Haziran 2018.
- Yetim, Nalan: Sosyal Sermaye Olarak Kadın Girişimciler mersin Örneği, **Ege Academic Review**, 2002
- Yıllancı, Veli ve Özkan, Burcu: Yapısal Kırılmalar Altında Türkiye için Savunma Harcamaları ile GSMH arasındaki İlişkinin Analizi, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C: 11 S: 1, 2010.
- Yılmaz, Erkan: **Türkiye’de Yatırım Teşviklerinin ve Desteklerinin Dağılımında Etkinliğin Artırılması ve Konya Örneği (2005-2012)**, KTO Karatay Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Zapalska, Alina M. ve Fogel, Georgine: Characteristics of Polish and Hungarian entrepreneurship, **The journal of private enterprise**, C: 13, 1998.
- Zaware, Nitin: **Entrepreneurship Development and Startups Management**, Educreation Publishing, 2018.
- Zhao, Fang: Exploring the synergy between entrepreneurship and innovation, **International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research**, 11(1), Şubat 2005.

ELEKTRONİK KAYNAKÇA

- 2013 Global Report, Global Entrepreneurship Monitor. (Çevrimiçi)
<https://www.gemconsortium.org/report/gem-2013-global-report> (erişim tarihi 05.12.2020)
- Açıkgöz, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye Ekonomisine Etkileri, **Mevzuat**
Ömer ve **Dergisi**, Yıl: 12 Sayı: 136, Nisan 2009.
Özkan, Bülent: <https://www.mevzuatdergisi.com/2009/04a/01.htm> (erişim tarihi
14.08.2020)
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Kadının
Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı, **Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı**, 2018.
(Çevrimiçi) <https://www.aile.gov.tr/media/6315/kad%C4%B1n%C4%B1n-gue%C3%A7lenmesi-strajesi-belgesi-ve-eylem-plan%C4%B1-2018-2023.pdf> (erişim
tarihi 09.09.2021)
- ARDL Models – Part 1, Econometrics Beat: Dave Giles’ Blog.
<https://davegiles.blogspot.com/2013/03/ardl-models-part-1.html#:~:text=%22ARDL%22%20stands%20for%20%22Autoregressive,relationships%20between%20economic%20time%2Dseries.> (erişim tarihi 05.05.2022)
- Birleşmiş Milletler, CEDAW Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi
Sözleşmesi, 1985. <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/35253/cedaw-33-sayili-genel-tavsiye-karari.pdf> (erişim tarihi 20.09.2021)
- Borç Verme Metodolojisi, **KEDV**, (Çevrimiçi) <http://www.kedv.org.tr/maya/borc-verme-metodolojisi/> (erişim tarihi 12.12.2021)
- Bozgeyik, “Kriz Dönemlerinde Girişimcilik Niçin Daha Önemli?”, (Çevrimiçi)
Abdullah: <https://abdullahbozgeyik.wordpress.com/2015/06/25/pazarlama-dunyasi-sitesi-yazim-kriz-donemlerinde-girisimcilik-nicin-daha-onemli/> (erişim
tarihi 4 Mart 2020)
- BPW İstanbul. <http://bpwistanbul.org/biz-kimiz/> (erişim tarihi 05.02.2022)
- Breusch-Godfrey test, https://en.wikipedia.org/wiki/Breusch%E2%80%93Godfrey_test
(erişim tarihi 05.05.2022)
- Cusumtest, Mathworks,
<https://www.mathworks.com/help/econ/cusumtest.html#:~:text=Cusum%20tests%20asses%20the%20stability,nested%20subsamples%20of%20the%20data.> (erişim tarihi
05.05.2022)
- de Jong, Willemijn: **Women's entrepreneurship in the EU**, Library of the European
Parliament, 2013,
[https://eige.europa.eu/docs/2041_LDM_BRI\(2013\)130517_REV1_EN.pdf](https://eige.europa.eu/docs/2041_LDM_BRI(2013)130517_REV1_EN.pdf) (erişim tarihi 22.09.2021)

Ekonomik Güçlendirme Programı, **KEDV**, (Çevrimiçi) <https://www.kedv.org.tr/ekonomik-guclendirme> (erişim tarihi 14.12.2021)

Entrepreneurship at a Glance, **OECD Publishing**, 2012. (Çevrimiçi) https://www.oecd-ilibrary.org/industry-and-services/entrepreneurship-at-a-glance-2012_entrepreneur_aag-2012-en (erişim tarihi 06.12.2020)

EU Prize for Women Innovators. <https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/portal/screen/opportunities/topic-details/horizon-eic-2022-womeninnovatorsprize> (erişim tarihi 03.02.2022)

Facebook'tan Türkiye'deki KOBİ'lere 7 Milyon TL destek, **Global Tech Magazine**, (Çevrimiçi) <https://www.globaltechmagazine.com/2020/08/17/facebook-tan-turkiyedeki-kobilere-7-milyon-tl-destek/> (erişim tarihi 10.12.2021)

Girişimcilik Destekleri, **KOSGEB**, (Çevrimiçi) <https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/destekler/6312/girisimcilik-destekleri> (erişim tarihi 15.12.2020)

Global Entrepreneurship Monitor, OECD için yetişkin nüfus anketinin özel tabloları, 2021. <https://www.oecd.org/cfe/smes/inclusive-entrepreneurship/>

Halkbank'tan kadın girişimciye büyük destek, **TRT Haber**, (Çevrimiçi) <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/halkbanktan-kadin-girisimciye-buyuk-destek-571249.html> (erişim tarihi 08.04.2021)

İleri Girişimci Programı Faaliyet Konuları, **KOSGEB**, (Çevrimiçi) [İleri Girişimci Programı Faaliyet Konuları Tablosu](#) (erişim tarihi 13.12.2020)

Jarque Bera testi ile normallik sınaması, İstmer <https://www.istmer.com/jarque-bera-testi-ile-normallik-sinamasi/> (erişim tarihi 06.05.2022)

Kadem, Bm Kadının Statüsü Komisyonunun 66. Oturumunda “Türkiye’de Kadın Girişimciliğini” Konuştu, **KADEM**, <https://kadem.org.tr/kadem-bm-ksk-66-oturumunda-turkiyede-kadin-girisimciligini-konustu/> (erişim tarihi 23.04.2022)

Kadın Girişimciler için POS desteği, Akıllı Kobi, <https://akillikobi.org.tr/pos-destegi/> (erişim tarihi 26.04.2022)

Kadın Girişimciler Kurulu, **TOBB**, (Çevrimiçi) <https://www.tobb.org.tr/TOBBKadinGirisimcilerKurulu/Sayfalar/Hakkimizda.php> (erişim tarihi 10.12.2021)

Kalkınma Ajansı Nedir? Görevleri nelerdir?, **GMKA**, (Çevrimiçi) <https://www.gmka.gov.tr/kalkinma-ajansi-nedir-gorevleri-nelerdir> (erişim tarihi 15.12.2020)

KOSGEB’den Girişimci Kadınlara 5 Yılda 1 Milyar Liralık Destek, **KOSGEB**, (Çevrimiçi) [https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/7334/kosgebden-girisimci-kadinlara-5-yilda-1-milyar-liralik-](https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/7334/kosgebden-girisimci-kadinlara-5-yilda-1-milyar-liralik-destek#:~:text=KOSGEB%2C%202015%2D2019%20d%C3%B6neminde%20kad%C4%B1n,bin%20551%20lira%20destek%20sa%C4%9Flad%C4%B1.&text=Kad%C4%B1n%20giri%C5%9Fimcilere%2C%202015'te%2057,285%20bin%20791%20liraya%20y%C3%BCkseldi.)

[destek#:~:text=KOSGEB%2C%202015%2D2019%20d%C3%B6neminde%20kad%C4%B1n,bin%20551%20lira%20destek%20sa%C4%9Flad%C4%B1.&text=Kad%C4%B1n%20giri%C5%9Fimcilere%2C%202015'te%2057,285%20bin%20791%20liraya%20y%C3%BCkseldi.](https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/7334/kosgebden-girisimci-kadinlara-5-yilda-1-milyar-liralik-destek#:~:text=KOSGEB%2C%202015%2D2019%20d%C3%B6neminde%20kad%C4%B1n,bin%20551%20lira%20destek%20sa%C4%9Flad%C4%B1.&text=Kad%C4%B1n%20giri%C5%9Fimcilere%2C%202015'te%2057,285%20bin%20791%20liraya%20y%C3%BCkseldi.) (erişim tarihi 12.12.2020)

KOSGEB’den Kadınlara Pozitif Ayrımcılık, **KOSGEB**, (Çevrimiçi) <https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/6878/kosgebden-kadinlara-pozitif-ayrimcilik> (erişim tarihi 12.12.2020)

Mikro kredi Bilgi Değişimi, (Çevrimiçi) www.mixmarket.org (erişim tarihi 03.05.2021)

OECD İstatistikleri, Kadın girişimcilerin ülkelere göre oranı, <https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=54676#>

On Birinci Kalkınma Planı, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019.(Çevrimiçi) https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/11/ON_BIRINCI_KALKINMA-PLANI_2019-2023.pdf (erişim tarihi 09.09.2021)

Onuncu Kalkınma Planı, T.C.Kalkınma Bakanlığı, 2013. (Çevrimiçi) <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Onuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2014-2018.pdf> (erişim tarihi 07.09.2021)

Palabıyık, Deniz Çiçek: Ticaret Bakanlığı kadın ihracatçı sayısının artırılması için yoğun mesaide, **Anadolu Ajansı**, 2022. (Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/ticaret-bakanligi-kadin-ihracatci-sayisinin-artirilmasi-icin-yogun-mesaide/2526192> (erişim tarihi 07.03.2022)

Pandemide kadın girişimci oranı arttı, **Demirören Haber Ajansı**, (Çevrimiçi) <https://www.dha.com.tr/ekonomi/pandemide-kadin-girisimci-orani-artti/haber-1821390> (erişim tarihi 08.04.2021)

Projeler, **KAGİDER**, (Çevrimiçi) <https://www.kagider.org/kurumsal/projeler-etkinlikler/projeler> (erişim tarihi 15.12.2021)

Sanchez, Vanessa Del Pozo: What happened to Investments in Female Entrepreneurship in Spain, **Grant Office**, 2022, (Çevrimiçi)

<https://grantsoffice.eu/nl/invest-in-female-entrepreneurship-in-2022/> (son erişim tarihi 01.03.2022)

Sejer, Makayla: Women Entrepreneurs: History of Women in Business, **Home Business**, 2017. (Çevrimiçi)
<https://homebusinessmag.com/blog/success-stories-blog/women-entrepreneurs-history-women-business/>
(erişim tarihi: 07.12.2020)

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, **Türkiye’de Kadın Raporu**, 2020, <https://ailevecalisma.gov.tr/media/44013/02-03-2020-tr-de-kadin-donusturuldu.pdf>

Teknogirişim Sermayesi Desteği Programı Destek Kapsamı, **TÜBİTAK**, (Çevrimiçi)
<https://tubitak.gov.tr/tr/destekler/sanayi/ulusal-destek-programlari/1512/icerik-destek-kapsami-0> (erişim tarihi 17.12.2020)

The Nobel Peace Prize for 2006, **Nobel Prize**, (Çevrimiçi)
<https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2006/press-release/> (son erişim 01.05.2021)

The World Bank, Entrepreneurship, Empowerment and Cohesion in Refugee and Host Communities in Turkey Project - Procurement Plan
<https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/09934010322235796/p1714560a4096109c09f000e7248b1328df>
(erişim tarihi 02.02.2022)

Türk Eximbank’tan Kadın Girişimcilere Özel İhracat Kredisi, **Eximbank**, (Çevrimiçi)
<https://www.eximbank.gov.tr/content/files/ad0b7c9b-1553-49a6-8d6e-25ac23f31cda/girisimci-kadin-ihracatcilara-ozel-kredi-programi> (erişim tarihi 10.12.2021)

Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu Teknoloji ve Yenilik Destek Programlarına İlişkin Yönetmelik, 1. Madde

Türkiye’de Ekonomik Krizler – 1994,1998-1999 ve 2001 Krizleri, **Sinestezi E-Dergi**,2009. (Çevrimiçi) <https://sinestezi.wordpress.com/2009/04/04/turkiye-de-ekonomik-krizler-1994-1998-1999-ve-2001-krizleri/> (erişim tarihi 30.11.2020)

Ulusal İstihdam Stratejisi ve Eylem Planları, **Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı**, 2013.(Çevrimiçi)
http://www.sp.gov.tr/upload/xSPTemelBelge/files/MzrVo+Ulusal_Istihdam_Stratejisi_ve_Eylem_Plani.pdf (erişim tarihi 10.09.2021)

Woodford, Isabel ve Bailey, Steph: The VCs who’ve backed the most female founders, **sifted**, 2021. (Çevrimiçi)

<https://sifted.eu/articles/top-vcs-female-portfolio/>

(erişim tarihi 10.11.2021)

How Entrepreneurs Impact an Economy, **UKEssays**, Kasım 2018, (çevrimiçi)

<https://www.ukessays.com/essays/economics/how-entrepreneurs-impact-an-economy.php?vref=1>. (erişim tarihi 05.12.2020)

24 Ocak Kararları Türkiye hikayesinin yönünü değiştirdi, **Anadolu Ajansı**, 23.01.2019,

(Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/prof-dr-karagol-24-ocak-kararlari-turkiye-hikayesinin-yonunu-degistirdi/1372227> (erişim tarihi 29.11.2020)

Female Entrepreneurship in the Danube Region, s. 9-10. <https://competitiveness.danube-region.eu/wp-content/uploads/sites/4/sites/4/2019/11/Policy-Paper-on-Female-Entrepreneurship-in-the-Danube-Region.pdf> (erişim tarihi 15.04.2022)

